

T.C.
KONYA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**YERLEŞİM POLİTİKALARININ MEKÂN
FELSEFESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ:
KUDÜS ÖRNEĞİ**

Behice Betül AKSAK ÖZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Şubat 2022
KONYA
Her Hakkı Saklıdır

TEZ KABUL VE ONAYI

Behice Betül Aksak Özdemir tarafından hazırlanan “Yerleşim Politikalarının Mekân Felsefesi Açısından İncelenmesi: Kudüs Örneği” adlı tez çalışması 21/01/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Başkan

Doç. Dr. Fadim YAVUZ

Danışman

Prof. Dr. Rahmi ERDEM

Üye

Doç. Dr. Fatih EREN

İmza

Yukarıdaki sonucu onaylıyorum.

Prof. Dr. Saadettin Erhan KESEN
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Behice Betül AKSAK ÖZDEMİR

Tarih:

ÖZET

YÜKSEK LİSANS

YERLEŞİM POLİTİKALARININ MEKÂN FELSEFESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ: KUDÜS ÖRNEĞİ

Behice Betül AKSAK ÖZDEMİR

**Konya Teknik Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı**

Danışman: Prof. Dr. Rahmi ERDEM

2022, 122+ix Sayfa

**Jüri
Prof. Dr. Rahmi ERDEM
Doç. Dr. Fadim YAVUZ
Doç. Dr. Fatih EREN**

İlk insan Âdem'den günümüze kadar gelen insanlık tarihi boyunca toplumlar, medeniyetler kurmuş; bu medeniyetleri yaşatmak ve medeni olarak yaşamak için şehirler inşa etmişlerdir. Şehirler inşa edildikleri dönemlerdeki medeniyet anlayışlarını bir elbise gibi üzerlerinde taşımışlar, değişen uygarlık tarihinde adeta bu elbiselerini zamanın getirdikleri doğrultusunda değiştirmişlerdir. Her medeniyetin kendine ait bir öz anlayışı bulunduğu için, şehirdeki her mekânın kurgulanmasının arka planında da bir mahiyet gayesi bulunmuştur. Mekânın mahiyeti ise felsefesi olmuştur. Birçok uygarlığın uğrak noktası olan Kudüs'te ise mekân adeta iktidarın sembolü haline gelmiş; hâkim devletler tarafından birçok kez yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. Mekâna müdahalenin bir biçimi olan yerleşim politikalarının, son dönemde mekân-iktidar ilişkisi üzerinden Kudüs'te birçok yaptırıma neden olduğu tüm dünyanın gündeminde.

Bu çalışma, 1967 Kudüs'ün doğusunun işgali sonrasındaki yerleşim politikalarının mekân felsefesi açısından ele alınarak incelenmesini amaçlamaktadır. Bugünün sembol kentlerinde izlenen yerleşim politikalarının sadece fiziki bakışla anlamaya çalışmanın yeterli olmadığı ve metafizik açıdan yaklaşan incelemelere de ihtiyaç olduğu bu çalışmada ortaya konulmuştur. Kudüs'ün yerleşim ve nüfus politikası Dünya'nın geleceğinin nasıl planlandığına dair ipuçları vermektedir. Kudüs'te ulaşılacak istenen hedefin Dünya'nın geleceğine dair oluşturulan planlama çalışmasının temeli olduğu söylenebilir. Çalışma, tarihsel süreçte mekân ve yer kavramlarını temel alan görüşler ve eleştirilerden yola çıkarak 1967'den 2020 yılına kadar Kudüs kentindeki yerleşim faaliyetlerini, yerleşim politikalarını etkileyen hukuksal yaptırımları ve politika-planlama kurgusunun Kudüs'te nasıl işlendiği üzerine yoğunlaşmıştır. Bu politikalara maruz kalan üç (3) kişiyle ve dışardan gözlemci olan bir (1) kişiyle derinlemesine görüşme yapılarak yerleşim politikalarının kentli üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuç kısmında yerleşim politikalarının mekân-iktidar ilişkisi ile Kudüs'ü ve Kudüs'te yaşayan kentliyi dinsel ve ırksal olarak nasıl ayırttığı belirtilerek, bu çözümsüzlüğe karşı öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Mekân, Mekân Felsefesi, Yerleşim Politikaları.

ABSTRACT

MS THESIS

ANALYSIS OF SETTLEMENT POLICIES IN TERMS OF PLACE PHILOSOPHY: AS AN EXAMPLE OF JERUSALEM

Behice Betül AKSAK ÖZDEMİR

**Konya Technical University
Institute of Graduate Studies
Department of City and Regional Planning**

Advisor: Prof. Dr. Rahmi ERDEM

2022, 122+ix Pages

Jury

**Prof. Dr. Rahmi ERDEM
Assoc. Prof. Dr. Fadim YAVUZ
Assoc. Prof. Dr. Fatih EREN**

Throughout the history of humanity, from the first human, Adam, to the present day, societies have established civilizations; have built cities to keep these civilizations alive and live in a civilized way. Cities have carried the understanding of civilization in the period they were established in, on them, like a dress; changed their dresses in line with the times brought by the changing civilization history. Since each civilization had had its perception of essence, a purpose of endowing a qualification has been in the background of the construction of each space in the city. The quality of the place has become its philosophy. In Jerusalem, been a frequent destination for many civilizations, the place has almost become a symbol of power; been destroyed and rebuilt many times by the dominant states. It is on the agenda of the whole world that settlement policies, which are a form of intervention in place, have recently caused many sanctions over the place-power relationship in Jerusalem.

This study aims to examine the settlement policies after the 1967 occupation of the east of Jerusalem by considering them in terms of the philosophy of place. It was established in this study that understanding the settlement policies pursued in today's symbol cities solely from a physical standpoint is insufficient, and that metaphysically oriented analyses are also required. The settlement and demographic policies of Jerusalem reveal a lot about how the world's future is planned. It may be claimed that the goal to be attained in Jerusalem serves as the foundation for future world planning. Built on the views and criticisms based on the concepts of space and place in the historical process, the study concentrates on the settlement activities in Jerusalem city, the legal sanctions that affect the settlement policies, and how the policy-planning construct had handled from 1967 to 2020. The effect of settlement policies on urban dwellers had examined by in-depth interviews with three (3) people exposed to these policies and one (1) foreign observer. In the conclusion section, solutions have had offered against this deadlock by specifying the place-power relationship of settlement policies and how it separates Jerusalem and the citizens living in Jerusalem religiously and racially.

Keywords: Jerusalem, Philosophy of Place, Place, Settlement Policies.

ÖNSÖZ

Çalışmanın yönlendirilmesi ve tamamlanmasında katkılarını esirgemeyen başta danışmanım Sn. Prof. Dr. Rahmi Erdem'e teşekkürlerimi sunarım. Çalışma boyunca destek olan Sn. Prof. Dr. Mustafa Yıldız, Sn. Prof. Dr. Şamil Dağcı ve Sn. Musa Al Saadi'ye müteşekkirim. Her daim doğruyu ve hakkı savunmam için bana maddi ve manevi destek olan kıymetli babam Merhum Muhyettin Aksak ve annem Nurhayat Aksak'a, kıymetli kardeşlerime, eşime ve yakın dostlarıma teşekkürü borç bilirim.

Behice Betül AKSAK ÖZDEMİR
KONYA-2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Önemi ve Amacı	2
1.2. Çalışmanın Kapsamı	2
2. KAYNAK ARAŞTIRMASI	3
2.1. Mekân Kavramı	3
2.1.1. Mekân terimleri.....	4
2.1.2. Mekân kavramının temeli	5
2.2. Mekân Kavramının Tarihçesi	5
2.2.1. İlkçağ Dönemi.....	7
2.2.2. Klasik Çağ.....	9
2.2.3. Ortaçağ Dönemi	13
2.2.4. Rönesans Dönemi	14
2.2.5. Yeniçağ ve Yakınçağ Dönemi	15
2.2.6. Modern mekân eleştirileri	17
2.3. Yer ve Yerleşme Bağlamında Mekân: İnsan-Mekân İlişkisi.....	18
2.4. Yer Kavramına Karşı Eleştiriler	20
2.4.1. Küresel Anlamda Yer	20
2.4.2. Tersten yer-mekân	21
2.4.3. Yer olmayan.....	21
2.4.4. Atıkmekân.....	22
2.4.5. Akışlar mekânı	23
2.4.6. Yaşanabilir mekân	25
2.4.7. Farklılık mekânı	27
2.5. Yerleşim Politikaları ve Mekân İlişkisi	28
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	29
4. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	31
4.1. Kudüs'ün Bölge İçerisindeki Yeri ve İdari Yapısı	31
4.2. Kudüs Tarihi	32
4.3. Tarihsel Süreçte Mekânsal Değişim ve Kudüs'teki Yerleşim Politikalarının Tarihi Arka Planı (1967-2020)	38

4.3.1. 1967 Kudüs'ün doğusunun işgali (Nekse) sonrasındaki ilk yerleşim faaliyetleri (1967-1976)	38
4.3.2. 1977-1991 yerleşim faaliyetleri	43
4.3.3. 1992-1995 yerleşim faaliyetleri	45
4.3.4. 1996-1998 yerleşim faaliyetleri	47
4.3.5. 1999-2000 yerleşim faaliyetleri	48
4.3.6. 2001-2006 yerleşim faaliyetleri	49
4.3.7. 2007-2008 yerleşim faaliyetleri	50
4.3.8. 2009-2020 yerleşim faaliyetleri	53
4.4. Yerleşim Politikaları ve Knesset Hukuksal Yaptırımları	60
4.4.1. Arazilerin metruk olarak ilan edilmesi	60
4.4.2. Arazilerin İsrail tarafından güvenli bölge olarak kapalı tutulması	62
4.4.3. Arazilerin kamusal amaçlarla istimlak edilmesi	62
4.4.4. Yahudi yerleşim birimleri için mülkiyet satışının kolaylaştırılması	64
4.4.5. Filistinli Müslümanların arazilerine uygulanan yasal kısıtlamalar	65
4.5. Yerleşim Politikaları ve Kudüs Master Planları	67
4.5.1. Kudüs Master Planı 2020	68
4.5.2. Kudüs Master Planı 2050 (Kudüs 5800)	75
4.6. Bir Şehir Üç Şahit: Yerleşim Politikaları ve Filistinli Yerleşimciler	79
4.6.1. Kudüslü Mühendis: M.A.S.	79
4.6.2. Kadim Kudüs'te İşletmeci: I.A.K.	83
4.6.3. Şeyh Cerrahlı Aktivist: M.A.K.	85
4.6.4. Yerleşim Politikaları'na Dışardan Bir Bakış	86
5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	92
5.1. Öneriler	94
KAYNAKLAR	95
EKLER	106
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

Km: kilometre.

1. GİRİŞ

İnsan düşünen bir varlık olmasıyla beraber eyleyen bir varlıktır. İnsan, düşüncesini eyleme geçirmek için doğaya karşı müdahale yöntemine başvurmuş ve eylemini sınırları olan mekânda gerçekleştirme gayesi içine girmiştir. Bu gayenin altında insanın hâkim olma, güvende hissetme ve aidiyet gibi duyguları yer göstermiştir. Zaman geçtikçe sadece temel ihtiyaçlar için değil, toplumlar için mekânlar kurulmuştur. Yerleşik hayata geçilmesiyle beraber insanlar, topluluklar halinde yaşamaya başlamış ve cemiyetteki ilişkilerini şehirler içindeki kentsel mekânlarda kurgulamıştır. Kentsel mekânlar tarihten bugüne içinde bulundurduğu eylem ile anılmıştır. Düşündüğünü eyleyen insan, elbette ki oluşturduğu mekânda yine eylemlerini yapacaktır.

Kentsel mekânı bir fenomen olarak ele alırsak, mekânın numeni de felsefedir. Günümüzde kentsel mekâna dair fiziksel sorunlar ele alındığında, mekânın arkasındaki felsefe problemi göz ardı edilmektedir. Fakat mekân, mimarların ve plancıların “çalışma malzemesi” olduğundan daha gelişmiş bir şehircilik ve mimarlık pratiği için bu kavramın iyi anlaşılması ve arkasındaki felsefe yapısının irdelenmesi çok önemlidir (Sirowy, 2008). Bu yüzden öncelikli olarak mekânı anlamak ve mekân-felsefe ilişkisi üzerine çalışmalar yapmak da yarar vardır.

Felsefede mekân kavramı, varlık için belirlenen on kategori içerisine alınmış ve bir şeyin var olabilmesi için mekânda olması gerektiğini kesin bir yargı olarak ortaya konulmuştur. Son yıllarda mekânla ilgili olan disiplinler, birçok filozofun özellikle de Heidegger’in de katkısıyla mekân kavramını insanın da içinde yer aldığı ve kendi varoluşunu gerçekleştirdiği bir kavram olarak düşünmeye başlamıştır (Aras, 2010).

Varoluşunu gerçekleştiren insan, varlığının simgesi olarak mekânı kullanmaya başlayacaktır. Kimi zaman bir topluluğun yararı için mekâna hâkimiyet söz konusuysen kimi zaman da iktidarın ve gücün sembolü mekânla fizikselleştirilmiştir. Kudüs ise Dünya’da mekân-iktidar ilişkisinin en çok yaşandığı kenttir. Tarih boyunca birçok kez işgale maruz kalmış, farklı din ve medeniyetlerin etkisinde yeniden ayağa kalkmış ve Dünya’daki iktidarın sembolü olarak gösterilmiştir. 1967 yılından günümüze kadar gelen süreçte ise İsrail tarafından ilhak edilerek kimi zaman “vaadedilmiş topraklar” politikasıyla kimi zaman da “güvenlik” algısıyla mekânsal değişime tabi tutulmuştur.

Bir kente hâkim olmanın arkasındaki düşünce yapısı ancak mekânın felsefesini anlayarak çözümlenebilir. Bu yüzden iktidarın bir aracı haline getirilen yerleşim politikalarının incelenmesinde “mekân” görüşleri önemli bir yere sahiptir. Bu

çalışmada, 1967'den 2020 yılına kadar Kudüs Belediyesi sınırlarında kalan ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından ilhak edilen topraklar olarak kabul ettiği Kudüs'ün doğusunda uygulanan yerleşim politikaları incelenmektedir.

1.1. Çalışmanın Önemi ve Amacı

İsrail'in yerleşim politikaları ile ilgili birçok akademik çalışma bulunmasına rağmen, bu çalışmalarda politikaların arkasındaki kuramsal çerçeve ve felsefi görüş göz ardı edilmiştir. Bu çalışmanın önemi, tüm dünya ülkelerinin politikalarında etkin olan Kudüs şehrinin, 1967 yılı İsrail ilhak projesinden itibaren yerleşim politikaları açısından nasıl bir mekân felsefesi anlayışı ile değişime ve dönüşüme tabi tutulduğunu literatüre kazandırmaktır.

Bu çalışmanın temel amacı da mekân-felsefe ilişkisinin fiziksel mekân üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Kentsel mekânın oluşumunda söz sahibi olan kent politikalarının göz ardı edilemeyecek boyutta olmasından dolayı, bu kurgunun arka planında özellikle yerleşim politikaları bağlamında mekân-felsefe ilişkisi ele alınacaktır.

Bu noktadan hareketle, çalışmanın temel olarak sorgulayacağı araştırma soruları aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

Kentsel mekânın üretiminde rol alan aktörler mekân felsefesinden etkileniyor mu?

Yerleşim politikaları ve mekân felsefesi arasındaki bağ fiziksel mekânda gözlemlenebiliyor mu?

Mekân felsefesine bağlı olarak oluşturulan yerleşim politikaları, toplumun yaşam koşullarını nasıl etkiliyor?

Yerleşim politikaları sadece mekân oluşumuna katkı sağlayan araç mı yoksa ideolojik bir düşünceye hizmet eden amaç mıdır?

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Çalışmanın araştırma sorularını yanıtlamak ve amaca ulaşmak için çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın önemi, amacı, çalışma soruları ve kapsamı belirtilirken, ikinci bölümde çalışma için yapılan kaynak araştırması hakkında detaylandırma yapılmaktadır. Üçüncü bölümde çalışmanın araştırma sorularını yanıtlamak ve çalışmanın amacına ulaşmak için kullanılacak materyal ve izlenecek

yöntem açıklanmaktadır. Dördüncü bölümde mekân kavramı üzerinde yoğunlaşarak mekân ve yer kavramlarına yönelik görüşler ve eleştiriler incelenmiştir. Beşinci bölümde çalışma alanı olarak belirlenen Kudüs'ün tarihsel gelişimi, İsrail'in 1967 Kudüs işgalinden 2020 yılına kadar gelen süreçte yerleşim politikaları, hukuksal yaptırımlar ve Kudüs master planları incelenerek; bu politikalara maruz kalan ve Kudüs'te yaşayan üç kişiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Ayrıca Kudüs'te uygulanan yerleşim politikalarını farklı bir bakış açısıyla değerlendirmek için bir gazeteci ile görüşülmüştür. Altıncı bölümde sonuçlar belirtilerek, yerleşim politikalarına karşı öneriler sunulmuştur.

2. KAYNAK ARAŞTIRMASI

2.1. Mekân Kavramı

Mekân, sözlükte "olmak" anlamındaki kevn masdarından türetilmiş ism-i mekândır ve "oluşun meydana geldiği yer" demektir. Mekân kavramının köküne bakıldığında "saygın bir yere sahip olmak" anlamındaki mekâne kelimesi ile ilişkisi vardır. Bunun dışında yer kaplamak anlamında kullanılan temekkün kelimesiyle de irtibat halindedir (Kutluer, 2003).

Ahmet Cevizci'ye göre mekân, var olanların her şeyi kapsayan, tüm sınırlı büyüklükleri içine alan sınırsız ortam, sonsuz büyük kap veya üç boyutu olan hacimdir (Cevizci, 2017).

Kur'ân-ı Kerim'de ise mekân kavramı taraftan kuşatmak anlamında kullanılırken, Hac Suresi 26. Ayette Kabe-i Muazzama'nın yerini belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca mekân anlamında "makam" birçok ayette farklı anlamlarda kullanılmıştır. Yunus Suresi 22. ayette "yer" kavramı da kullanılmıştır (Kutluer, 2003).

Richard Sennett'e göre mekânın bir sınırı yoktur. Sınırsız bir boşluk olan alandan sınırlandırılmış çevremize kadar her alan "mekân" olabilir. Fakat mekânın sınırlandırılmasını belirleyen temel unsurlardan biri eylemlerimizi bu alanlarda yapmamızdır. Bir mekânda birçok farklı eylem aynı anda yapılabileceği için bir alanda da iç içe geçmiş birçok mekânın varlığından söz edilebilir (Sennett, 2008).

Genel bir tanımlama yapmak gerekirse mekân, insanların ve nesnelere bulunduğu yeri ifade ederken aynı zamanda hem harekete izin veren veya hareketi kısıtlayan yer olarak da tanımlanmaktadır. Mekân, harekete müdahale etmesi açısından

önce bireyi, sonra da mekânın içinde değişim geçiren toplumu, biçimlendiren bir etkendir. Mekân içtimai hayatta birey ve toplum için iletişimin gerçekleştiği ve fiziksel olarak herkesin erişilebileceği yerdir. Kentsel mekân kullanıcıların fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlarının karşılandığı yer olarak parça parça bir araya gelerek şehrin ilişkiler sistemini oluşturmaktadır (Taşçı, 2014).

2.1.1. Mekân terimleri

Mekân terimi Arapça kökenli Osmanlıca bir kelimedir ve farklı dillere çeviri yapıldığında karşılık olarak uzay terimi ile karşılaşılmaktadır. Ancak tez boyunca mekân terimi uzam ve yer açısından ele alınacaktır.

Uzam:

Türk Dil Kurumu'nun Büyük Türkçe Sözlük'ünde "uzam" yedi ayrı başlık altında tanımlanmıştır. Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü'nde "bir şeyin nereye dek vardığı" diye tanımlanırken, Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde " yer kaplama, algılanan cisimsel nesnelere temel niteliği" olarak tanımlanmaktadır (URL 1).

Kent Bilim Terimleri Sözlüğü'nde "İnsanı, çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde yaşam etkinliklerini ve eylemlerini sürdürmesine elverişli, toprak, hava ve sudan oluşan çevre." olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 2021).

Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü'nde uzam kavramına ait tanımlama bulunmamaktadır.

Yer:

Türk Dil Kurumu'nun Büyük Türkçe Sözlük'ünde 'yer' kavramı 11 farklı sözlükte toplam 42 madde ile açıklanmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük'te bulunan yer tanımı ise şöyledir: (URL 1)

1. Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân.
2. Gezinilen, ayakla basılan taban.
3. Bulunulan, yaşanan, oturulan bölge.

Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü'nde 'yer' kavramı iki farklı şekilde tanımlanmaktadır: (Hasol, 2020).

1. Toprak kısmının yüzü, zemin.
2. Arazi, arsa.

Felsefe Sözlüğü'nde yer kavramına ait tanımlama bulunmamaktadır.

Mekân:

Türk Dil Kurumu'nun Büyük Türkçe Sözlük'ünde 'mekân' kavramı *Güncel Türkçe Sözlük* tarafından üç farklı şekilde tanımlanmaktadır: (URL 1)

1. Yer, bulunulan yer.
2. Ev, yurt.
3. Gök, uzay.

Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü'nde ise mekân "insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk" şeklinde tanımlanmaktadır (Hasol, 2020).

Felsefe Sözlüğü'nde mekân kavramına ait tanım bulunmamaktadır.

2.1.2. Mekân kavramının temeli

Mekân üzerine yapılan kavramlaştırma çalışmaları eski Yunan felsefesi ile başlamaktadır. Eski felsefe metinlerinde mekân yerine "yer" (İngilizce place) kavramının karşılığı olarak khora, topos ve pou terimleri kullanılmıştır (Peters, 1967). Heidegger'e göre ise Yunanlılar mekân (space) için bir kavramsal sözcüğe sahip değillerdir. Onlar mekânı uzam değil, yer temelinden algılamışlardır (Heidegger, 1958).

2.2. Mekân Kavramının Tarihçesi

Mekân konusunda üç temel yaklaşımdan bahsedilebilir. Bunlardan birincisi mekânı kap olarak benimseyen görüştür. Bu düşünceye göre mekân, içine bir şey konulmadığı surette boş bir haznedir. Mekân, içinde bir şey olsa da olmasa da vardır ve yokluğundan bahsedilemez. Bu görüşe sahip bazı filozoflar, bir kap olarak görülen mekânın sınırı olmayıp sonsuz olduğunu düşünürken, diğer filozoflar mekânın sınırı olduğunu benimsemişlerdir. İkinci olarak bağıntısal mekân görüşü ise, mekânın var olanlar arasındaki bağıntı olduğunu savunur. Ancak şeylerin var olmadığı yerde, mekândan bahsedilemez. Üçüncü mekân görüşü, mekânı ön plana çıkaran "hazne olarak mekân" görüşüyle "bağıntısal mekân" görüşünün bir ortak çalışması niteliğinde, mekân ile var olan şeylerin birbirini tamamladığını savunan "çok yönlü mekân" anlayışıdır. (Cevizci, 2017).

Ahmet Cevizci (2017), düşünce tarihinde söz konusu olan mekân teorilerini, sekiz aşamada sıralamıştır:

“1) Parmenides varlık felsefesi olan ”Varlık vardır, yokluk var değildir” görüşüne paralel olarak mekânı mutlak bir yokluk olarak tanımlamaktadır.

2) Elea Okulu ise mekânın var olup, boşluğunda mevcut olmadığını savunmaktadır. Varlığın temeli atomları delil gösteren atomculara göre, mekân, atomların arasında bulunan ve atomların hareketini sağlayan boşluktur.

3) Locke empirist bir mekân görüşü geliştirerek mekân kavramını dokunma ve görme duyusu aracılığıyla kazandığımızı belirtmektedir.

4) Descartes, mekân kavramına rasyonel bir analizle ulaşmıştır. Mekânı, maddeyle özdeşleştirmiştir. Bu da mekânın, o mekânda yer kaplayan cisimden ayrılmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Descartes’e göre mekânın boş olması söz konusu değildir. Mekân maddi tözden ya da maddeden başka bir şey değildir. Yani mekân yer kaplayan maddi bir şeydir; yer kaplama ise, mekândır.

5)Newton, mekânı mutlak bir hazne olarak ele almıştır. Mutlak mekânın, dışsal herhangi bir şeyle ilişkisi olması mümkün değildir. Mutlak mekân, aynı ve hareketsizdir. Yani oluş ve bozuluşun etkisi altında değildir. Newton'a göre, mekân varlıklarının var olma koşulu olan zorunlu sebeptir ve sonsuzdur.

6) Leibniz ise Newton'a karşı olarak bağıntısal mekân anlayışını geliştirmiş ve mekânın bir öznel bir de nesnel yanı, bir psikolojik, bir de ontolojik tarafı olduğunu belirtmiştir, Leibniz'e göre mekân, hiçbir şekilde gerçek olmayıp mantıksal bir oluşumdur ve salt görelî bir kavramdır.

7) Newton fiziğini felsefi düşüncesinin alt yapısına yerleştiren Kant, şeylerin algılanmasında zorunlu bir forma ihtiyaç duyulduğu için, mekânın varlığını temel olarak almıştır. Kant'a göre mekân, varlığı deneysellikte açıklanamayacak bir formdur.

8) F. Bradley ise, idealizmden yola çıkarak mekânın gerçek olmadığını ve sadece bir bağıntı olduğunu belirtmektedir.” (Cevizci, 2017).

Tarihsel çizgide bakıldığında mekân felsefe, bilim, fizik, sanat, mimarlık ve planlama alanlarında önemli yer kaplamaktadır. Günümüzde mekânı sadece metafizik kavram olarak değil, aynı zamanda mekânı yeryüzü ve dünya olarak da incelemeli hatta bir amaç için dünyayı şekillendirme sanatının bir aracı olarak ele almamız gerekmektedir. Çünkü mekânı unutmak dünyayı unutmakla eş değerdir. (Serres, 1994).

Felsefe tarihinde bulunan yazılı kaynaklar incelendiğinde Parmenides, Atomcular, Platon, Aristoteles, Descartes, Kant ve Newton gibi çeşitli bilim adamları ve

filozoflar mekânı bir problem olarak ele almış ve varlığı, mahiyeti ve özellikleri hakkında bir fikir öne sunmuşlardır. Bunun birçok nedeninin olmasının yanı sıra asıl neden mekânın oluşumu ve yorumlanışının insanların dünya tasavvurları ve varlık anlayışları ile yakından ilişkili içerisinde olmasıdır (Kılıç, 2011).

2.2.1. İlkçağ Dönemi

Estetik algısı ve doğaya müdahale edip şekil verme isteği insanlık tarihinin ilk dönemlerinden günümüze kadar ulaşmıştır. Bu algı ve istek çabasını bilim çerçevesinde ilk olarak Eski Yunan Uygarlığı'nda görülmüştür. İnsanlığın temel ihtiyaçlarından olan barınma dürtüsü ile doğaya müdahaleler başlamış ve zamanla bu müdahaleler estetik kaygı çerçevesiyle de şekillenmiştir. Barınma dürtüsünün yanı sıra korunma ve aidiyet hissiyatına sahip olan insanoğlu zamanla kapalı sınırları olan ilk mekânları oluşturarak Dünya'daki kurgulanmış ilk yapıları üretmişlerdir. İlk yerleşimlere bakıldığında insanlar doğaya sınırsız bir mekân olarak baktıkları için, yerleşme esnasında doğaya uyumlu ve bütüncül bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu yüzden doğaya müdahaleleri de sadece ihtiyaçları doğrultusunda yapmışlardır. Mekân bu dönemde belirli kesin kalıplardan uzak doğal bir biçimlenişin ortaya koyduğu bir sonuç olarak oluşturulmuştur. İnsanların tinsel duygularından dolayı, oluşturulan ilk mekânlarda, aynı zamanda mekânın düzgün oranlarla biçime dönüştürme çabası görülmektedir. Mekânın kutsallaşması düşüncesinde, merkezi bir noktadan çıkıp belirli oranlarla düzenin sağlandığı inancı vardır. Böylece evrenin küçük bir örneği olacak ve aşkın varlıklarla iletişimi sağlayabilecek mekânlar oluşturulma düşüncesi hâkimdir. Tinsel düşüncelerle oluşturulan mekân orantılıyken diğer mekânlar biçimsizdir (Masiero, 2006).

Kutsal ile tinsel olmayan mekân düşüncesinin varlık bilimi açısından farklı manaları vardır. Karmaşık bir yapıdan form sahibi ve sınırları olan bir mekâna geçiş dünyayı yeniden oluşturan insana göre kutsal bir çabadır. Bu yüzden gerçek mekân, sadece biçimlendirilmiş olandır. Geriye kalan ve tinsel olmayan mekânlar amorfudur. Kutsal mekân kavrayışı, karmaşa karşısında insanın kaosu doğru ve özgün mücadele ile bitirmesidir. Mekâna yüklenen kutsal anlamlarla mükemmele yaklaşma ve bundan dolayı karmaşanın dışında kalma gayreti, mekânın kutsallaşması fikrini oluşturmuştur.

Kutsalı benimseyen insan, doğa ve evrenle bütüncül ve düzen içinde yaşamak ister. Mekânı biçimlendirme, değiştirme, konumlandırma ve oluşturma gibi eylemler

yaratıcının eserlerini taklit ederek meydana getirilir. Bu taklit durumu “mimesis” olarak adlandırılır. Tinsel duygularına bağlı insanın eylemleri, inşa edilen her yapının kutsal bir mekâna özdeşleştirilmesi yoluyla o yapının evrenle olan bağına ispatlama yönündedir. Kutsal mekân sadece yaratıcının Dünya’daki görüntüsü değil, aynı zamanda varlık üstü bir modelin yer üstündeki yansımasıdır. Dünyayı kutsal kılan bir ilk örneği temsil eden bir görüntüdür (Masiero, 2006).

Böylece kutsal olan mekânın sınırlarının oluşturulması ve mekânı üreten disiplinler arasındaki ilişki ortaya çıkmıştır. Bu ilişkiyi mekânı tanımlayan terimler de onaylamaktadır. Örneğin tapınak sözcüğü” templum” dan, yani sınırları belirlenmiş alan, etrafından ayrılarak yaratıcıya adanmış yer anlamına gelen “temenos” sözcüğünden türer (Eliade, 2003).

İlk çağlarda topluluklar belirli işaretleri toprak üzerine çizerek veya levhalar dikerek oluşturdukları mekânın merkezini işaret eden bir yere sahip olmuşlar ve mekânın toplumlar için bir biçim almasına öncülük etmişlerdir. Dünyanın merkezindeki totem, mekânı sınırlandırma ve mekânı yaratıcı için sunma şekline dönüşür. Mekânın merkezi olan totem, “temenos” yani kutsal düzlük ve tapınak haline gelir (Masiero, 2006).

Zamanla kutsal olan ve kutsal mekân sıradanlaşmış ama yine de var olmaya devam etmiştir. Düzen, ölçü ve güzel olan kutsal olanla ilişkilendirilmeye devam edilmiştir. Kutsal olanın yanı sıra ilk toplumlar kaos içerisindeki evrende kendilerine bir yol çizmeye çalışmış ve evreni dönüştürerek sınırlı ve biçimli mekânları oluşturmaya çalışmışlardır. Başka bir tabirle bu düşünce doğrultusunda zamanı ve mekânı evcilleştirerek doğayı insanın hâkimiyeti altında biçimlendirdiler (Masiero, 2006).

Kozmik düzen içinde ele alınan mekân kavramına bakıldığında ilk yerleşimlerde soyutlamalarla zaman ve mekân kavramına hâkim olma gayretiyle tabiatın ritmik ses ve görüntülerini adeta taklit ederek güvenli mekânlar oluşturulmuştur. Kozmik düşüncede tanımlanan mekân kavramında etrafı sınırlı tapınak (mekân) ve zamanın birleşimi, insandaki estetik ve inşa etme yeteneğinin toplumsal estetik, kurgu ve üretme bilincine dönüştüğü yerdir. Hâkimiyet altına alınmış amorf tabiatın ahengi kültüre dönüşür ve mekânın üretimi sanatı oluşur. İnsanoğlu böylece kaos ve düzeni birbirinden ayırmıştır.

Mimesis kavramı da insanın tabiatı gözlemleyip tekrar etmesiyle ortaya çıkmıştır. Demokritos’a göre insan, doğayı modelleyerek uygarlık kurmaya başlamıştır. Ağaç dallarını ve yaprakları birbirine dikmek ve örmek için örümcekleri, yapılaşma ve barınma için ise kuşları örnek almıştır. Bu nedenle mekânı oluşturma sanatı belki de

barınaklar inşa etmek, toprağa hâkim olmak ve ihtiyaçları karşılamak için ortaya çıkmıştır.

İlk insanların mekân oluşturma çabalarından bir diğeri ise korunma içgüdüsüdür. Doğal afetler ve vahşi hayvanlar bu korunma içgüdüsünü harekete geçiren nedenlerdir. Mekânı oluşturma ve biçimlendirme disiplinleri kozmostur, bundan dolayı dünyayı etkileyen ve düzenleyen bir bütünün parçasıdır. Mekânı üreten kişinin görevi ise, oluşturduğu mekânın gözle görülmeyen fakat doğa da bulunan matematiksel ve geometrik oranları ile bütünleşmesini sağlamaktır. Masiero'ya göre; “zanaatkâr, daha çok eserinin iyiliğiyle, ortaya çıkardığı sonucun faydalılığıyla, kozmik yasalara tekabül ettiği ölçüde eserin hakikatiyle meşgul oluyordu. Doğanın sanat aracılığıyla temsil edilmesiyle ilgilenmiyordu. Yaratıcılık ve yeniliğin hiçbir ayrıcalığı yoktu: Yunanlılar insan zihnini pasif kabul ediyorlardı. İnsanın gerçekleştirdiği şeyin kökleri, insanın içinde değil, dışsal bir modeldedir”. Mimesis kavramı da bu bağlamda anlaşılmıştır. Antik düşüncede oran ve orantı demek analogi demektir. Bu durum insanın kozmosun ve doğanın bir kopyası şeklinde yorumlandığı bir kozmoloji görüşü sayesinde anlaşılabilir (Masiero, 2006).

Bu dönemde gerçeklik, aşkın varlık ve ana kaynağın taklit edilmiş bir örneğidir. Zaman, sonsuz bir yerden geliş ve sonsuza gidişi taklit eder, gözlemlenebilen, duyuyla algılanamayanın bir kopyasıdır. Aslında tüm evren mimesis'ten gelmektedir ve ona dönecektir.

2.2.2. Klasik Çağ

Klasik Çağ'da, kutsal algı anlayışından estetik ve güzele geçiş yapılmıştır. Bu dönemde doğanın üstünlüğü algısının yerini kültürün üstünlüğü görüşü almıştır. Yani zaman çizelgesinde kozmik ve kutsal mekân algısından sonra orantılı ve özgün bir estetik yapıya sahip olmak için sanata bakış ve güzellik sorunu ortaya konulmuştur. Yunan dünyasında büyük ve ürkütücü olan yüceltilerek güzele dönüştürülmüştür. Yunan'da mekânın görevi, tabiatın içinden tabiattan ayrı olanı ve kavramsal olarak yapay olanı ortaya koymaktır (Masiero, 2006).

Antik Çağ'da klasik anlayışın hâkim olduğu soyut düşüncede, evren, tabiat, matematik, geometri ve sanat gibi konular ön plandadır. Bu dönemde mekânın estetik ve güzellik boyutu orantı, simetri, düzen ve uyum üzerine kurulmuştur. Platon'a göre

düzensiz olan bir şey güzel olamaz. Orantıların bir araya gelerek belirli bir düzeni oluşturacağına ve böylece biçimlerin anlamlı hale geleceğini savunmaktadır.

Platon'la başlayan estetik ve felsefe ilişkisinin temelini öz güzelliği oluşturmaktadır. Öz güzelliği bütün güzelliklerin en üstündedir ve varlığın gereği güzel ve iyi olmaktır. Platonun benimsediği güzellik görüşü aşkın varlığa ait, mutlak ve kusursuz güzelliktir. Bunu tanrının ve evrenin amaçlarına erişmek olarak yorumlamıştır. Platon bu güzellik anlayışını, biçimsel, matematiksel ve geometriksel güzellik olarak ortaya koyar. Bu geometrik biçimlerin güzelliği, zaman ve mekân dâhilindeki güzellik olmayıp onun üstünde kalan güzelliktir (Şentürer, 1995).

Platon'un biçime verdiği estetiğin yanı sıra mekâna bakışı da önemlidir. Platon'a kadar filozoflar mekânın var olup olmadığı üzerine tartışmalarda bulunmuştur. Mekânın mahiyetini ise doluluk ve boşluk kavramları çerçevesinde ele almışlardır. Hesiodos M.Ö. 7. yüzyılda mekânı ele almıştır. Varlığın bir boşlukta meydana geldiğini ve bu boşluğun kaos olduğunu belirtmektedir. Hesiodos, Tanrıların Doğuşu'nda Tanrılardan önce kaos'un varlığından bahsetmektedir. Hesiodos, mekân kavramını ayrıca belirtmese de kaos (boşluk) mekân olarak algılanmakta ve şeylerin varlığından önce kaos'un varlığından bahsetmektedir. Khaos, Hesiodos için bir nevi mekân tasviri olarak kavramlaşmaktadır (Kılıç, 2011).

Parmenides mekânı mutlak bir yokluk olarak tanımlamakta ve hareketin mümkün olması için boşluğa ihtiyaç duymaktadır. Atomcu görüşe sahip olanlar ise mekânı atomlar arasında var olan ve atomların içinde hareket ettiği boşlukla özdeş tutmuştur.

Mekânı doluluk ve boşluk çerçevesinde ele alırsak, Elea okulu düşünürleri boşluğa yokluk olarak baktıkları için boşluk kavramını reddetmişlerdir. Atomcu görüşe sahip olan düşünürler ise mekânı evrenin ilkesi olarak ele almaktadır. Platonda mekân khora olarak adlandırılmaktadır. Mekân, oluş ve bozuluşun meydana geldiği yerdir. Platon'un mekânı cisimlerin bir cüzü değil, cisimlerin içinde meydana geldiği şeydir. Ayrıca "mekân" (chôra) ve "yuva" (hedra, İng. seat) isimlerinin kullanılması da onun üç boyutlu bir uzay olduğunu düşündürmektedir (Platon, 1875).

Platon'a göre mekân, kendisi de sürekli hareket halinde olan ve dört unsurla dolu bir matris'tir. Unsurlar hareketlerini mekâna ilettikleri gibi, o da hareketini unsurlara iletmektedir. Üstelik mekânın bu unsurlardan hâlî bulunması da mümkün değildir. Bir diğer ifadeyle Platon boşluğu kabul etmeyip, tam bir melâ olan âlemi savunmaktadır (Günaydın, 2013).

Platon'un mekân kavrayışı sekiz başlık altında toplanabilir:

- 1) Mekân, kendine ait herhangi bir niteliği olmayan içinde nesnelere var olduğu saf ortam olarak adlandırılır.
- 2) Mekân türdeşdir ve bütün nesnelere içine alır. İçine aldığı nesneye herhangi bir özellik katmaz. Bu onun her yerde aynı doğaya sahip olduğu anlamına gelir.
- 3) Mekânın doğası hiçbir zaman değişmez ve içinde bulunduğu nesnelere değişmesinden etkilenmezdir.
- 4) Mekân küreseldir. Platon, evrenin dışında bir şeyin bulunmadığını düşündüğünden ona göre mekân evrendir. Evren kusursuz olan küre biçiminde olduğu içinde mekânda küre biçimindedir.
- 5) Mekân sonludur. Platon'a göre mekân sonlu olduğu için, mekâna ne dışarıdan bir şey girer ne de mekândan dışarıya bir şey çıkar.
- 6) Mekân süreklidir, kesintiye uğramaz ve ortadan kaldırılamaz.
- 7) Mekân ve boşluk kavramı özdeşleştirilemez ve mekân içinde boşluk yoktur.
- 8) Mekân küresel olduğu için bölgelere ayrılamaz ve aşağı yukarı gibi kavramları yoktur. Bu yüzden mekân isotropiktir.

Aristoteles'in biçime estetik bakışı ise Platonik görüşün tersinedir. Aristoteles felsefesi, estetik anlayışını biçimsel olarak ele alarak hem nesne hem de özne yönünden incelemiştir. Aristoteles'e göre güzellik algısı bilgi edinimidir. Düzen, tümellik, doğayı taklit etme ve idealizasyon estetiğin başlıca düşüncedeki elemanlarıdır (Şentürer, 1995). Aristoteles'e göre düzensiz ve biçimi olmayan nesnelere güzelliğinden behsedilemez.

Bu dönemdeki estetik felsefesi evrensellik ve idealizasyon temellerinde ortaya çıkmaktadır. Tabiatı gözlemlenen birlik, çeşitlilik, düzen ve süreklilik gibi özellikler dönemin mutlak güzellik algısını oluşturmaktadır. Ancak kozmosu ve doğayı ideal olarak ele alan "güzellik yaratımı" ve "sanat" estetik açıdan doğanın güzelliğinden daha yüksek görülmüştür.

Aristoteles ise hocası olan Platon'un mekânı ilk madde olarak gördüğünü yorumlamıştır. Fakat bu yorumu eleştirerek cisimlerin zaten mekânda yer aldığını ve yer değiştirmelerinden dolayı ilk maddeyle mekânın eşit olmayacağını söylemiştir. Bundan dolayı Aristoteles'e göre mekân, "kaplayan cismin hareketsiz ilk sınırı"dır (Aristoteles, 2017).

Aristoteles felsefesinde varlığı tanımlarken sınıflara ayırmıştır. Bu sınıflamaları kategoriler olarak belirtmiş, kategorilere bakış açısı Aristoteles'in hem varlık

felsefesinde hem de mantık görüşünde belirleyici etken olmuştur. Aristoteles kategorileri on tane olarak sıralamaktadır: Cevher, nicelik, nitelik, görelilik, mekân, zaman, konum, durum, etkinlik, edilgenlik. Aristoteles kategoriler konusunu içeren Kategoriler kitabında, ilk olarak mekânı diğer dokuz kategoriye incelerken ele almakta ve mekânı sürekli nicelik olarak göstermektedir (Aristoteles, 2002).

Aristoteles, doğa felsefesini, kendinden öncekilerin somut bir şekilde ifade etmedikleri madde (hyle) kavramını temel alarak oluşturmuştur ve onun kavramsal sisteminin merkezine yerleştirmiş olduğu bu kavram, diğer kavramlarla ontolojik ve epistemolojik bir ilişki içerisinde ele alınmalıdır. Zira madde kavramı, Aristoteles'in ontolojisinin diğer önemli ilkesi biçimi, yani suret kavramını gerekli kılmakta ve bu iki kavramın bileşiminden oluşan doğal nesnelere dünyası, eklentili hareket ve durağanlık kavram ikilisini sisteme taşımaktadır. Böylelikle doğal varlıklar hareket ilkesiyle oluş ve bozuluşa konu olması, başka bir ilkeyi yani nesnelere ancak içinde yer alarak var olabileceği mekân kavramını sisteme katmaktadır (Macit, 2006).

Aristoteles'te boş bir yer veya soyut bir mekân kavramı yoktur. Bunun en büyük nedenlerinden biri Aristoteles'in varlık sorgulaması yaparken öncelikli olarak mahiyet sorgulamasına yer vermesidir. Aristoteles'e göre mekân zorunlu olarak cisimden ayrı bir kategoridedir.

Aristoteles'e göre mekân zorunlu olarak dört şeyden biri olabilir ki bunlar; a) bir biçim (suret), b)şekil, c)bir madde, d) sınırlar arasındaki bir ara nesne ya da sarılan cismin büyüklüğü dışında hiçbir aralık yoksa sınırların kendisidir. Aristoteles bunlardan üçünün mekân olmasının mümkün olmadığını belirtir ve mekânı, kuşatan cismin yer değiştirebilen kuşatılan cisimle bitiştiği sınırdır (Aristoteles, 2017).

Aristoteles'in mekân felsefesinde mekân vardır, boşluk yoktur kavramı ön plana çıkmaktadır.

Antik dönemin önemli isimlerinden Vitruvius ise mekândan yola çıkarak bir mimari yapıyı betimlerken “güzellik, dayanıklılık, uygunluk” ilkelerini kullanır. Bu temel ilkeler antik çağlardan günümüze kadar ulaşmıştır. Üç ilkenin Vitruvius tarafından tanımlanma şekline bakılırsa; uygunluk, oluşturulan mekânların oluşturulma amacına göre ve çevre ilişkisi bakımında uyumlu olmasıdır. Dayanıklılık, mekânın fiziksel temel oluşumunun sağlamlığı ve yapının inşa edilme kalitesidir. Güzellik ise mekânın belirli oranlar çerçevesinde yapıyı oluşturması ve estetik bir görünüm sunmasıdır (Vitruvius, 2015).

2.2.3. Ortaçağ Dönemi

Ortaçağ düşünce sistemine bakıldığında “soyutlama” ön plana çıkmıştır. Mekânlar da bu dönemdeki soyutlama üzerinden payını alarak “figürlere”, “işaretlere” ve “hesaplamaya” yönelik çalışmalar yapılmıştır. Özellikle figürler üzerinde mekânlar oluşturulurken çember, kare ve haç sembollerinden faydalanılmaktadır (Masiero, 2006). Kare uzamın sembolü haline gelirken, çemberde zamanı temsil etmektedir. Çember ve karenin birleşimi ise, yerler ve gökleri oluşturmaktadır.

Hristiyanlık'ta insanoğlunun kaderi, dünyadaki karmaşadan arınma yoluyla kutsal dünyaya geçiştir. Dünya yaşamı kare olarak imgenirken, ahiret ise çemberdir. Buna göre mekânlarda biçim alırken bazı sembollerden yola çıkarak şekillenirler. Ortaçağ düşünce sistemine göre evren, mikrokozmos ve makrokozmosun birleşimidir. Bu birleşim adeta simgelerin ahengi olarak tanımlanabilir. Kutsal mekânların yapımında evren ve insan bir bütün olarak hareket ederler (Masiero, 2006).

Ortaçağ'da Antik Çağ'ın aksine mevcudiyet ve hakikat birbirinden ayrılamaz. İkisi arasındaki birlik ise tinsellik (ruhaniyet) ile açıklanabilir. Ortaçağ insanı için gerçeklik nesnenin görünürlüğü değildir. Bu dönemde Hristiyanlık, Yunan fikir sistemini kabul etmez ve moderniteye doğru adım atar.

Yahudi şeriatını benimseyen Hristiyan halkın artık kendi teolojisini üretmesi ile beraber mekânı düşünme, yorumlama ve inşa etme şekilleri de değişecektir. Bu dönemde mekân ile bellek arasında derin bir bağ kurulmuştur ve kültürün mekânlara iz bırakarak oluştuğu inancı hâkimdir. Bu Dünya'daki kutsal yerleri gezmenin başka bir şeklidir.

Varlığı olmayan bir mekân söz konusu değildir. Mekân, ilişkilerin kurulduğu bir karşılaşma anlamına gelir. Mekânın içi ve dışı konusunda niteliksel ayrımlar vardır. Dışarıyı doğayı tanımlar, tehlikeli ve korkutucudur. İçerisi ise güvenli ve sakindir.

Mekân, Ortaçağ'da fethin karşılığında kazanılan bir hazine değil yaratıcının hediyesi olarak görülürdü. İnsanın içinde bulunduğu mekân ise, bedensel jest ve mimiklerin sembol mekânıdır. Ortaçağ'da ki beden dili, bulunduğu mekânın algısına göre biçimlenmekteydi.

Bizans düşünce sisteminde ise evrenin sistematik düzeni geri plandadır. Bu dönemde “kutsal sonsuzluk” ön plana çıkmıştır. Bizanslılar, mekânı Tanrı'nın makamı olarak ele aldılar. Mekâna ait sorunları ise sonsuzun Tanrısal boyutu ile yaratılmışın boyutu arasındaki uyumu sağlamaktır (Masiero, 2006).

Bu dönemde Klasik dönemin güzellik algısı Yeni-Platoncular tarafından taklit edilerek oranların klasik kuramı geliştirilmiştir. Hristiyan düşünce sisteminde kozmoloji, belirli bir sistematik düzenin parçası olarak ele alınmıştır. Estetik kavramı ise kâinatın oran-orantı üzerinden açıklanmıştır. Bundan dolayıdır ki güzellik, kâinatın bir niteliğidir.

Antik Çağ'da olduğu gibi Ortaçağ estetik felsefesinde güzelliğin nitelikleri oran-orantı, nizam, uyum ve birlikteliktir. Vitruvius'un "modül" sistemi ile parçanın ölçü oluşturmayacağı üzerinde durulmuştur. Augustinus'a göre güzellik, bütünü parçaları arasındaki uyumdur. Bu dönemde evrenin betimlenmesi ve mekânın oluşturulmasında "daire", "kare" ve "üçgen" kusursuz güzelliğin temsili olarak kullanılmıştır (Şentürer, 1995).

Mekân bu dönemde kutsaldır. Özellikle kutsal mekânların estetiksel açıdan da güzel olması gerekmektedir. Kiliseyi Tanrı'nın evi olarak betimlerken bu evin gösteriş bakımından özen gösterilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Mekân, insanın Tanrı'ya erişmesinin yanı sıra, maddi olarak Tanrı'ya sunulmuş bir adaktır. Bu yüzden doğru teknikle ve estetikle oluşturulmalıdır. Bir mabedin güzelliği, göklerin güzelliğinin yeryüzüne yansımasıdır. İnsanı gündelik yürüyüşü telaşından alıp göklerdeki kutsal dünyaya taşımalıdır (Masiero, 2006).

2.2.4. Rönesans Dönemi

Rönesans Dönemi'nde mekânın kutsallığı görüşü önemini kaybetmiştir. Mekânda nesnel ve mutlak güzelliğin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Artık modernite, gelenekten ve kolektif bilgidен uzaklaşma dönemi haline gelmiştir.

Hümanizm'in bir sonucu olarak Rönesans Dönemi fikir dünyası insanı doğanın merkezine yerleştirmişler ve insan odaklı araştırmalar ortaya konulmuştur. Bu dönemde Alberti ve dönemin diğer düşünürlerine göre kâinat birçok katmanı içine alan bir bütündü. Buna dayanarak güzellik kuramını, parçaların ahengi üzerine kurgulamışlardır.

Dönemin düşünürleri güzelliği elde etmek için doğayı taklit etme yoluna giderken, Leonardo da Vinci "yaratma" kavramı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Da Vinci'ye göre "yaratma" sadece bir eylem değildi, doğanın yorumlanarak yeniden biçim verilmenin tanımıydı (Şentürer, 1995).

Hümanizm'in bir diğer sonucu da artık Antik Çağ'daki gibi mekân, zaman vasıtasıyla anlamlandırılmayacaktır. Artık kâinata hükmeden insan, toprağın

mülkiyetini de üstüne alacaktır. Bundan dolayı insan, zamanı mekân vasıtasıyla ölçecektir. Bunun en büyük örneği olarak 14. yüzyılda ahşap endüstrisinin isteği doğrultusunda İtalya'daki ormanlarının büyük bir kısmının yok edilmesidir. Ormanların yok olmasıyla birlikte “mekânın ehlileştirilmesi” üzerinden tartışmalar yürütüldü. Mekân, insanın saklandığı, korktuğu ve barındığı bir kapalı kutu olmaktan çıktı. Artık mekân, insanın kendisini ve dünya düşüncesini özgürce doğa üstünde uyguladığı bir yer haline dönüştü. Bundan sonraki süreçte kentin dışında kalan alanlarda kullanıma sunulacak Dünya'nın korkutucu bir yer olması düşüncesi yok edilmiştir (Masiero, 2006).

Bu dönemde Leonardo, kendi düşünce dünyasından yola çıkarak aşkın varlığın ilhamı ile “yaratıcılık” düşüncesini savunmuştur. 17. Yüzyılda ise bu yaratıcılık görüşü sübjektivizm olarak gündeme gelecektir. Antikçağ'da önem verilen “altın oran” bu dönemde tekrar gündeme getirilmiştir. Ortaçağ'ın son dönemlerinde başlayan “insan oranları” çalışmaları da bu dönemde tekrar kullanılmaya başlamıştır.

Rönesans ile beraber soyut olan “zaman” kavramı artık somutlaşır. Kentsel alanlarda nirengi noktası haline gelen saat kulelerin inşa edilmesiyle beraber zamanın akışı adeta gözlemlenir. Bunun yanı sıra mekân sıklıkla zaman ile beraber anılmaya başlar. Zaman-mekân ikilisi artık yerleşimin etkisi ile oluşan yaşanmışlıklarla ele alınmıştır.

15. ve 16. yüzyıllarda ortaya çıkan burjuvazi ile beraber mekânın algılanmasında yeni bir dönem başlamıştır. Rönesansla beraber artık mekân geçmişi, geleneği ve ilahi olanı değil yaratılmış olan insanın kendi yaşamını yansıtmalıydı.

2.2.5. Yeniçağ ve Yakınçağ Dönemi

Batı düşünce sisteminde mekân, zamanla metafizik boyutunu kaybetmeye başlamıştır. Mekân artık tarihin ve kutsalın alanı değil, insanın yaşam alanı haline gelmiştir. Doğaya müdahale etme biçimi de değişerek, artık mekânın temel malzemeleri yapay bir biçime ulaşsın diye farklılaştırılmaktadır. Biçim ile işlev arasındaki fark da açılmaya başlamıştır.

Fransız Devrimi ile yeni bir kavram olarak “kamu” fikri ortaya çıkar. Mekân, sivil dekorun ve toplum birliteliğinin göstergesi haline gelmiştir. Mitolojik ve teokratik mekân çökmüş, demokratik mekân sahneye çıkmıştır.

Alman sanat tarihçisi Schmarsow mekânı, kâinatın ve insanın ortak paydası olarak tanımlamaktadır. İnsan-dünya ilişkisinden ortaya çıkan ürünlerin kıymeti mekânsal varlığın nizamındadır. Scmarsow mekânı saf estetiğe ulaşmanın bir sonucu olarak da görmektedir.

21. yüzyılın başlarında mekân, özünden uzak, teknik bir nesne haline gelmiştir. Bu dönemde teknikten dolayı ortaya çıkan bozulmalar eleştirilmiştir. İlk yarı da makinelerin ve organizmaların işlevselleşmesi mekâna da teknik olarak yaklaşılmasına neden olmuştur. 21. yüzyılın ikinci yarısında sibernetik tüm dünyayı hâkimiyeti altına almıştır. Sibernetiğin yayılması ile beraber doğanın yapaylaştırılması ön plana çıkmıştır. Bu dönemle artık kentsel mekânın taşınabilir, üretken ve çok amaçlı işlevsellik ile kullanımı önerilmiştir (Aras, 2010).

Avangardlar, yeni ile eskinin mücadelesi ile mekânın gelmiş geçmiş tüm çeşitliliğiyle uyumlu bir şekilde yeni bir tarz ortaya koyması gerektiğini savunmuşlardır. Bunu yapacak en uygun aracın renk olduğunu benimsemişlerdi. Renklerin skalası ile mekân ve zamanı bir arada tutmakla yeni bir boyutun oluşacağı kanaatindeydiler. Oran- orantı, malzeme, ölçü, mekân ve zaman arasındaki çoklu ilişkinin bir bütünlük içinde hareket edebileceğini savunmuşlardır.

Heidegger, mekânı var oluşsal bakış açısıyla yerin mevcut özellikleriyle kendini açarak insanoğlunun bir yere yerleşmesi bağlamında ele almaktadır. Yeryüzü, mekânı adeta bir hazine gibi saklamakta, zamanı gelince açığa çıkarmak için gizlemektedir: *“Mimari eser orada durarak kayalık zeminde dinlenir. Eserin bu dinlenişi kayadan büklümlememiş ve hiçbir şeye zorlanılmamış taşımanın karanlığını alır. Durduğu yerde mimari eser, güçlü rüzgârlara karşı kor ve böylece görünümünde rüzgârları da gösterir. Kayaların ihtişam ve pırlıltısı, güneşin yardımıyla günün ışığını, gökyüzünün genişliğini gecenin karanlığını gösterir. Emin yükselme, havanın gözükmez mekânını görünür kılar. Eserin sarsılmazlığı yağmurlara inatla karşı koyar ve kendi sakinliğinde yağmurun tıptırtılarını hissettirir. Ağaç, çayır, kartal, boğa, yılan ve çırçır böceği onun yüze görünümüne girer ve zaten kendisi oldukları görünümle gözükürler. Bu ortaya çıkışa, kendinde ve bütünde doğuşa Yunanlılar bir zamanlar physis derlerdi. Bu aynı zamanda kendi barınağını nereye kurduğunu da aydınlatır. Biz buna yeryüzü deriz... Yeryüzü bütün doğmakta olanların doğumunu kendileri olarak gizleyen şeydir. Yeryüzü gizleyen olarak doğmakta olanlarda bulunur”* (Heidegger, 2007).

2.2.6. Modern mekân eleştirileri

Modernite, çağa bağlı olarak bir manayı içinde taşır. Rönesan ile beraber ortaya çıkmış ve antikçağlara göre kendini tanımlamıştır. Fakat daha sonra değişerek 19.-20 yüzyılda “geleneksel”den farklılaşan anlamında kullanılmıştır.

Modernitenin aydınlanma ile gelişmesiyle beraber geçmişteki fikir ve deneyimler yıkılarak yerine yeniden inşa edilen bir oluşum süreci başladı. Yapıcılığın ve yıkıcılığın aynı anda yaşandığı bu süreç son iki yüzyılın her alandaki en büyük problemi haline geldi. Modernizm, yapıcılığın ve yıkıcılığın karmaşasına çözüm bulmak için kâinatı değiştirmeyi, imgeleri anlaşılır hale getirecek yeni yöntemler bulmayı ve insanı evrenin bir parçası olarak hissettirmeyi amaç edindi. Modernizm, çağın getirdiği karmaşık duruma çözüm bulmaya çalışırken ne yazık ki modernleşmenin araçlarına mahkûm kaldı. Tüm bu karmaşa içerisinde modernizmin insan odaklı tavrı yıkıcı bir etki oluşturarak mekânın kaybına neden olacak sorunları doğurdu.

21. yüzyılın ilk yarısı, totaliter egemenliğin ve avangardın politik çağıydı. Yaşamsal mekân bağlamından büyük bir problem oluşturan teknik bu iki politikanın doğmasına sebep oldu. Mekânı konu edinen disiplinlerin yanı sıra estetik endeksli çalışmalar da kendi potansiyelini ve görevlerini anlamak için tekniği göz önünde tutmak zorunda kaldılar.

Tekniğin her alanda söz sahibi olduğu bu dönemde mekânsal sorunlara rasyonalist pencereden çözümler üretildi. İnsanların barındığı ev, kullandığı nesnelere, üzerindeki kıyafetler, yaşadığı şehir kısacası insanın olduğu ve dokunduğu her şey rasyonel olmalıydı. Estetik kaygısıyla oluşturulan sanat ise bundan böyle dünyayı düşünmez, o dünyayı üretti (Masiero, 2006). Bauhaus ve Gropius’un estetik algısında, malzeme her zaman doğa karşısında öncelikliydi. Bu durum mekânların kendilerine özgü niteliklerinin yok sayılmasını ve aynılaştırılmasına neden oldu. Mekânlar için “evrensel” standartlar ortaya konularak her mekânda aynı malzemeler kullanıldı. Böylece tasarlanan mekânlar, ulusal mimarlığa ve özgün tasarım kavramlarına gölge düşürdü. Le Corbusier de adeta seri üretime tabi tutulmuş makine imgesinden yola çıkarak düşünülmüş tekniği benimserdi. Le Corbusier için mekânın oluşumu, bir yapının aynı bir makine gibi seri bir biçimde inşa edilebildiği bir düzenin ve sistematik geometrik çalışmaların kontrolünde altında bulunmalıydı (Masiero, 2006). Le Corbusier’in kent algısı, formalizasyonu ve 1970’lere kadar yaptığı farklı büyük ölçekli

konut projeleri üzerindeki müdahaleleri, insan merkezli olmayan ve insana yabancılaştıran mekânların birer örneğidir.

Modernizm, dünyanın daha iyi bir hale getirilmesi ve sosyal problemleri çözüme ulaştırma gibi büyük hedeflere sahip olmasına rağmen, genellikle insanlığa hitap etmeyen, manasız ve soyut mekânlar üretmiştir. Sirowy'e göre modernizmde üretilen mekânlar tek biçimli ve genellikle bunaltıcıdır. Bu mekânlar sosyal patolojilere eşlik ettiler. Sullivan'ın işleve göre biçim anlayışına zıt olarak, asıl ihtiyaçları karşılayan işlevsel mekânlara seyrek olarak oluşturulmuştur. Modernizm, bir nevi formalizm olmuştur (Sirowy, 2008).

2.3. Yer ve Yerleşme Bağlamında Mekân: İnsan-Mekân İlişkisi

Mekânın sadece fiziksel anlama indirgenmesiyle 1970 sonrasında dilbilim ve imgebilim bu ihtiyacı yeni kavramlar üzerinden devam ettirdi. Bunlardan biri de “yer” kavramıydı. Mimarlıktaki “yer” teorisi 1970-1990 yılları arasında Heidegger'in “fenomenolojisi” , Frampton'un “eleştirel bölgeselcilik” kavramı ve Schultz'un “yerin ruhu” kavramlarıyla ön plana çıktı. Casey ve Ponty, mekân algısına karşı olarak “yer” kavramının önemini vurgulayan isimler arasındadır (Dovey, 1999).

Heidegger'e göre mekân kavramına Antik Yunan'da ihtiyaç duyulmadı. Bunun nedeni olarak da mekânın modern zamanlara özgü bir kavram olduğunu savundu. Antik Roma'dan itibaren değişerek ve gelişerek ilerleyen süreç, Galileo ve Newton ile kırılma noktası yaşadı. Modern düşüncedeki mekân anlayışına artık yeni bir öncülük etmeye başladı: “*Mekân üç boyutlu uzanım, extensio*”dur (Heidegger, 1954).

Heidegger, “yer” temelli mekân görüşü ile modernizmin mekân algısına karşı çıktı. Heidegger'e göre mekân, ne bireyin dünyadaki varoluşundan önce vardı ne de Kant'ın dediği gibi kâinatı anlamak için aklın oluşturduğu bir kavramdı. Özetle insanın içinde olduğu yerden ayrı bir mekân yoktur. Mekânı ne bir iç algı ne de insandan ayrı bir nesnedir. Özne (desain) mekânsaldır fakat mekân öznenin içerisinde değildir. Öznenin, nesnelere olan ilişkisi üzerinden mekânın bilinilirliği ortaya çıkar (Forty, 2000).

Heidegger'in mekâna bakışı, 1951 yılında inşa etmek ve iskân etmek eylemlerinin aynı anlamda olmasını “İnsan ve Mekân” konulu kolokyumda dile getirmesiyle mimarların dikkatini çekmiştir. Bu iki kelime grubunun etimolojik kökeni üzerinden dünyadaki varlık sebebimizi temellendirdiklerini söylemektedir. Mekân, iki

nokta arasındaki ölçülebilir sayısal bir mesafeden ibaret değildir. Mekân, insanın zamanla ve çevreyle kurguladığı ilişkiler üzerinden varoluşuna dayanan bir özelliğe sahiptir (Heidegger, 1954).

Forty'e göre 1890-1930 yılları arasında yapılan mekân tanımlarının tamamıyla Heidegger'in yaptığı mekân tanımları çelişmektedir. Heidegger'in özne ve nesnenin ilişkiler kurduğu sınırları olmayan mekân anlayışı, matematiksel bir soyutlamanın ürünü ve koordinatlı mekân tanımıyla uyuşmamaktadır. Forty, Heidegger'in fikirlerinin etkisinin iki taraflı olduğunu belirtmektedir: birincisi "yer" terimi "mekân" teriminin yerini almıştır. İkincisi de mekânın nicel ve sayılarla ölçülebilir olmadığıdır. Mekânla ilgilenen disiplinler özellikle bu ikinci etki üzerinde yoğunlaşmışlardır (Forty, 2000).

Ancak Heidegger'in düşüncesi mekânsal uygulamalardan daha çok felsefe üzerinde etkili olmuştur. Mekânı ele alan disiplinleri etkileyen ise Heidegger'in düşüncelerini yorumlayan Christian Norberg-Schulz ve Gaston Bachelard'dır. Bachelard'ın 1958'de Fransa'da ilk basımı gerçekleştirilen "Mekânın Poetikası" isimli eseri bunun bir örneğidir (Üngür, 2011).

Bachelard mekânı psikanalitik ve semantik yöntemlerle ele almaktadır. Mekânı günlük yaşamda karşılaştığımız yapılı çevrenin öğeleriyle bellek ve beden üstünden kurduğu ilişkilerle şiirsel bir biçimde tasvir etmekteydi (Bachelard, 1994).

Bergson'un soyut ve nicel olarak kavram haline getirdiği mekâna karşı Bachelard heterojen ve nitel mekân kavramı oluşturmuştur. Bachelard'a göre bir görüntü ya da resim görsel etkisiyle değil "yankılanma" ile deneyimlenmektedir. Yankılanma, özne ile nesnenin arasındaki keskin ayrımı ortadan kaldırarak ikisi arasındaki etkileşimi tanımlamaktadır. Yankılanma bir metafor olmanın yanı sıra doğrudan ilişkinin de bir tanımıdır (Urry, 1995).

Bachelard, evin sadece fiziksel bir nesne olmadığını savunmaktadır. Bachelard'a göre mekân, zamanı hatıra olacak şekilde dönüştürüp nesneleştirmektedir. Bundan dolayı ev, özellikli bir mekân olarak belleğin oluşumunda önemli bir yeri vardır.

Bachelard, hafızayı bir nevi fizikselleştirmektedir. Bachelard'a göre beden yaşadığı evi, işyerini ve anılar biriktirdiği mekânları unutmaz. Bu yüzden "hafızanın zamansallığı" mekânda saklıdır. Mekânlar bireylerin bedenleri ve anıları ile yaşanmaktadır. Hafıza bireyin iskân ettiği yerde hayat bulurken aynı anda insanın duygu ve düşüncesini de etkilemektedir. Hafıza ve dış dünyayı iç ve dış mekânlar olarak tanımlarsak; iç dünya yansıtılarak dış dünya özümsemiştir. İç ve dış mekânlar, adeta birbirine dönüşmektedir (Bachelard, 1994).

2.4. Yer Kavramına Karşı Eleştiriler

2.4.1. Küresel Anlamda Yer

“Yer” kavramının mekân teorileri içerisinde özellikle fenomenoloji ile varlığının devam ettirilmesinin yanı sıra birçok farklı şekilde de eleştirilmektedir. Fenomenolojik açıdan bakılan “yer” kavramına karşı iki ana eleştiri bulunmaktadır. İlk eleştiri romantik fenomenolojinin mekânı yeri kutsallaştırması açısından ele almasından kaynaklanmaktadır. Irk ve yerin kutsallaştırılması romantik fenomenolojide aslında Nazizm’e dayanmaktadır. Bu kutsallaştırma zamanla politik amaçlar uğrunda bir güce hizmet etme potansiyelini de taşımaktadır (Dovey, 2010).

İkinci eleştiri ise mekân temelli ontoloji kaynaklıdır. Raichman, var oluşun temelini “yer” kavramına bağlanmasını bağımsız tavrı sınırlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra yerleşmenin sadece “yer” kavramı üzerinden aktarılmasını sahte bir natüralizm olarak belirtmektedir (Rajchman, 1998).

Doreen Massey ise mekânı, “yer” kavramına karşı olarak “küresel anlamda yer” açısından ele almaktadır. Bir coğrafyacı olan Massey’in teorisinde üç temel önerme bulunmaktadır:

1. Mekân dinamikdir ve zamansallığa açıktır.
2. Çeşitlilik ve farklılık, mekânın tamamlayıcılarıdır.
3. Mekân özne ile nesnenin iletişim kurduğu yerdir. İlişkiler sonucu meydana çıkar ve daha önceki deneyimler ve kimliklere ait olmak zorunda değildir (Massey, 2001)

“Küresel anlamda yer” teorisi, fenomenolojik yaklaşımla bütünleşen “kapama” ve “kök salma” eylemlerine karşı olarak oluşturulmuştur. Massey, mekân kavramını durağanlık, kapalılık ve nostalji nosyonlarıyla tanımlamayı yanlış bulmaktadır. Bunun en büyük nedenini bireyin tarihsel kök salmaya bağlılığı kimi zaman mekânsal olarak ayrıcalık tanırken kimi zaman da bireyi dezavantajlı konuma düşürecektir. Yerden ziyade yol almayı öne çıkarmaktadır. Statikliğin karşısında dinamikliği savunmaktadır (Massey, 2001)

Buchanan ve Lambert, atıl mekânların farkında olan Heidegger ve Lefebvre’nin mekânların yeniden nasıl yaşanılabilir hale geleceği sorununa çözüm üretmeye

çalıştıklarını belirtmektedir. Diğer bir yandan teme olarak atıl mekânların olma ihtimalini de kabul etmiyorlardı (Buchanan ve Lambert, 2005).

2.4.2. Tersten yer-mekân

Genel bir tanımla çerçevesinde “yer”, içerdiği kimlikten ötürü sosyal ilişkiler kurulan, “anamlı bir mekân” olarak ifade edilirken; “mekân” kartezyen koordinatlara sahip homojen ve benzer, insanı boşluğa ve bireyselliğe iten, negatif bir kavram olarak ele alınmıştır.

Michel de Certeau, bu tanımlamayı tam tersine çevirerek ‘yer’i sınırlayıcı ve aidiyetsiz, ‘mekân’ı da yeni bir özgürlük şekli olarak tanımlamıştır. Mekâna yeni şeyler denenebilen fakat bu deneyimlerin kalıcı olmadığı alan olarak yaklaşmıştır. Bu yeni tanımlanan “mekân”ın fiziksel yansıması olarak da yaya kaldırımlarını örnek vermektedir (Buchanan ve Lambert, 2005).

De Certau’ye göre mekân, içerisinde deneyimin yaşanmadığı yerdir: “*space is a practiced place*”. Yani deneyimlenmemiş ve keşfedilmemiş yer mekân olarak tanımlanabilir (De Certau, 1984). Mekân, nesnelere deneyimiyken, yer bunların birbirine göre konum almalarıydı. Yer-mekân arasındaki farklılaşmanın temel aktörünü ise “*hareket*” olmuştur.

Certeau için mekân, bir çeşit “*işlek yer (frequented place)*” veya “*hareketli bedenlerin çakışmasıdır*”. Örneğin; bir sokağı yerden mekâna çeviren sokakta yürüyen yayalardır (Augé, 1997).

De Certeau’nun verdiği başka bir örnek ise, haritalar ve gezilerdir. Harita, kuş bakışı görüntü ile nesnelere arasındaki ilişkileri anlatan durağan bir resimdir. Gezi ise deneyim ve dinamizm üzerinden yürüyen hareketli bir anlatıdır. Gezi mekânla ilişkiliyken, harita ise yerle bütünleşmektedir. De Certeau yer ve mekânın örneklenmesi için, Ortaçağ’dan bugüne haritanın gezi özelliğini yitirdiğini ve zamanla deneyimden uzak bir görüntüye dönüştüğünü belirtmektedir (Augé, 1997).

2.4.3. Yer olmayan

1964 yılından Weber tarafından yazılan “*The urban place and the non-place urban realm*” isimli makalede “*yer-olmayan*” terimini ilk kez kullanmıştır. Özellikle bu makalede Weber erişimin, mesafe-akrabalık ilişkilerinden daha üstün olduğu yeni bir

dönemi anlatmaktaydı. Yakınlıkla kaybedilen özgürlüğe, “*yer-olmayan kentsel alan*”da yeniden kavuşulabileceğini savunuyordu (Arefi, 1999). Weber, çağın teknolojik gelişmeleri ile mesafeler arasındaki iletişimi sağlayan birçok yeni aracın (otomobil, telefon, bilgisayar vb.) “*yer*” odaklı kentsel alana çeşitlilik ile destek olduğunu savunuyordu (Graham, 2004).

Augé ise “*yer-olmayanlar*” terimini 1996 yılında yazdığı “*Non-Lieux*” eseriyle bilinir hale getirmiştir. Augé eserinde süpermodernitenin değişken zemini ve düzensiz işleyişini yerin yitirilişi olarak ele almıştır (Dovey, 1999). Bir nevi süpermodernite yer olmayanları üretmektedir. “*Yer*”, ilişkilerin kurgulandığı, zamansallığın yaşandığı ve aidiyet hissi veren kimliğe sahipse; ilişkisel olmayan, tarihsellikten uzak ve kimlikten yoksun bir mekân da “*yer-olmayan*” olarak tanımlanmalıdır. “*Antropolojik yer*”ler doğal sürecinde iletişim ve sosyalleşmeye neden olurken, “*yer-olmayanlar*” yalnızlığa doğru sürüklemektedir (Arefi, 1999).

Tüketimin yoğun olduğu ve kapitalizmin ürettiği/ürettiği mekânların olduğu yerlerde, “*yer-olmayanlar*” bir zaruriyet çerçevesinde doğmuştur. Castells ve Dovey “*yer olmayanlar*”ın mekâna fiziksel yansıması olarak Rem Koolhaas’ın “*atıkmekân*” kavramını örnek olarak göstermektedir.

2.4.4 Atıkmekân

“*Junkspace*” kavramı, Rem Koolhaas tarafından 2002 yılında ortaya atılmıştır. Bu terimin tam olarak Türkçe bir karşılığı bulunmamasıyla beraber “*döküntü uzam*”, “*nafile mekân*” ve “*atıkmekân*” terimleri kullanılmıştır. Atıkmekân, teknolojinin küresel kapitalizmin bir aracı olarak oluşturduğu, tüketim endeksli, birey ve toplum yararını ikinci planda tutan mekânı tanımlamaktadır. Koolhaas’a göre atıkmekân, adeta insanoğlunun Dünya’da bıraktığı çöptür. Modernizasyon ile yapılı çevre de modern mekânlar değil atıkmekânlar üretilmiştir (Koolhaas, 2002)

Koolhaas tüketim endeksli üretilen ve içinde tüketimin bulunduğu nerdeyse tüm mekânları birer atıkmekân olarak görmekteydi. Bunlar kimi zaman ulaşım ağını oluşturan metrolar, otoyollar, kimi zaman eğlenceli merkezleri, kimi zaman da başarılı olarak nitelendirilmiş kentsel dönüşüm alanlarıydı. Aslında tüm bu mekânlar “*kamusal alan*” olma özelliğini kaybetmiş, kapital odaklı yaşayamama alanlarıydı. Bu “*küresel stil*” adeta tüm Dünya’ya bir salgın gibi yayılmıştı (Koolhaas, 2002) Jameson ise

“atıkmekân” için yapılan bu tanımlamanın aslında paranın akışıyla sağlanan alışverişin bizzat kendisi olduğu olduğunu savunmaktadır (Jameson, 2003).

Koolhaas, atıkmekânı tanımlarken “örümceksiz ağ” metaforunu kullanmaktadır. Lefebvre “örümcek ağı” metaforunu kullanırken mekânın üretim ve kullanımında bir mantık çerçevesi oluşturulmaktadır ve bu metaforunda örümcek vardır. Benzer metafor ile devam eden Koolhaas ise örümceğin olmadığı bir metafor ekseninde modern “atık şehir” kentlisinin kendi başına boşlukta yolunu bulması gerektiğini belirtmektedir. Bu metaforunda mekânın hiçbir referansı yoktur (Powell, 2005).

Koolhaas, tarihsel olanın yok edilmesinin, yanı sıra, mekânı planlayan ve üreten disiplinlerin artık devamlı bir onarım ve yeniden üretme sürecine dönüştürmesini de ele almaktadır. “Atıkmekân”, “özgün” olanı ortadan kaldırmakla beraber tarihi olanı da yok etmektedir: “Yenilemek, yeniden düzenlemek, yeniden bir araya getirmek, yenileştirmek, yenilemek, yeniden incelemek, yeniden tasarlamak, yeniden/geriye dönmek, yeniden yapmak... : yeni ile başlayan fiiller atıkmekânı tekrar tekrar üretirler.” (Jameson, 2003).

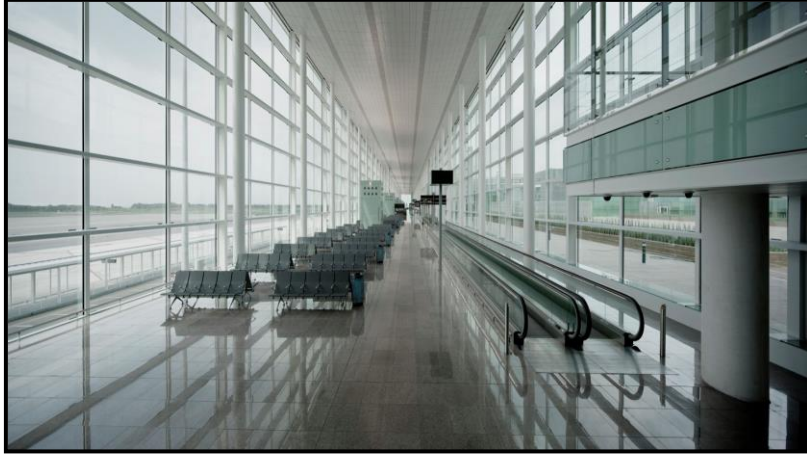
“Atıkmekân”, kapital sistemle ilişkili, dinamizm endeksli olduğu için uyum ve kimlik çatışması yaşamaktadır. “Atıkmekân”ı, “yer-olmayanlar”ın daha süslü ve gösterişli hali olarak yorumlayabiliriz.

2.4.5. Akışlar mekânı

Manuel Castells, tarihsel kökenli açıklamaya dayanan “yerlerin mekânı”na karşı olarak “akışlar mekânı” kavramını ortaya koymuştur. Teknolojinin yeni mekânsal politikalar için bir araç olması ile beraber “akışlar mekânı” artık ön plandadır. “Mekân ve “yer” artık yeniden tanımlanmaktadır (Ödekan ve Erek, 2008).

Castells’e göre akışların mekânı, iktidar ve işlevselliğin günümüzdeki toplumlardaki mekânsal yansımasıdır. Bu mekânsal yansımanın oluşması için de dünya genelinde görece olarak “enformasyon eliti” olarak adlandırılan toplumlar üstü yeni bir topluluğa hizmet edecek homojen bir mekân fikrinin oluşması gerekmektedir (Castells, 1996).

Akışlar mekânı kavramının ön plana çıkmasıyla beraber artık toplum ve mekân ilişkisi netliğini kaybetmeye başlamıştır. Baskın görüşler ışığında tarihsellik ve kültürden uzak bir mekân algısı üzerinde durulmuştur. Bu açıdan akışlar mekânı postmodernizmin mekân görüşü haline gelmiştir.

Resim 1: Yeni Barselona Havalanı (URL 2)

Castells, akışlar mekânı kavramının fiziksel mekâna yansıması olarak iki örnek vermektedir. Birincisi Ricardo Bofill tarafından tasarlanan Yeni Barselona Havaalanı'dır. Castells'e göre Yeni Barselona Havaalanı tasarımında Ricardo Bofill insanların korkularını saklayacak ve giderecek tasarım yerine soğuğu ve insani korkuları güzelleştirerek mekâna müdahale etmiştir. Bofill, insana mekânda geçmiş ve geleceği unutturarak bugünde akışların mekânı ortasındaki yalnızlığı hissettirmiştir.

Resim 2: Madrid Atocha Hızlı Tren İstasyonu (URL 3)

Castell'in, Akışlar mekânı kavramının fiziksel yansıması olarak verdiği ikinci örnek ise Rafael Moneo'nun Madrid Hızlı Tren İstasyonu verilmektedir. Moneo'nun mekân tasarımı iki kademe incelenebilir: Birincisi 1892 tarihli eski tren istasyonudur. Bu istasyon yenilenerek kafeterya ve satış alanlarının bulunduğu kapalı bir parka dönüştürülmüştür. İkinci kademe ise bu kapalı park alanı ile ilişkili olarak oluşturulan

yeni hızlı tren istasyonudur. Bu iki kademeli tasarımın vermek istediği mesaj bir tren istasyonunda değil parkta bulunduğunuzdur.

Castells aslında yorumladığı örnek mekânlarla, mekânı tasarlayanların yeni mekânsal sistemin eleştirilenleri olarak görmektedir. Castells'e göre aslında verdiği iki örnekte de tasarımcı zıtlıklarla beslenerek, mevcut olanı tüm gerçekçiliğiyle ortaya koyarak akışlar mekânını fizikselleştirmektedirler. Mekânı deneyimleyenlere “nereye gidiyorsun” sorusunu sormaktadırlar. Castells'in bu yorumuna karşı Bofill, aslında mekânın tasarım sürecindeki asıl amacın ileri teknoloji ve klasik mekân tasarımı algısının harmanlanarak yeni bir görsel haz elde etmek olduğunu belirtmektedir.

Castells, akışlar mekânının benimsenmesi veya reddedilmesi sonucunda oluşturulacak mekânları iki şekilde yorumlamaktadır: *“Ya yeni efendilerin yeni saraylarını yaparak akışlar mekânının soyutluğunun arkasında saklı duran çarpıklık gösterilecek; ya da yerlere, kültüre ve insanlara kök salınacaktır”* (Castells,1996).

2.4.6. Yaşanabilir mekân

Heidegger ve Lefebvre “modern mekân” kavramına yönelik geliştirdikleri eleştirilerden dolayı birçok çalışmada beraber anılmışlardır. Urry, sosyoloji temelli çalışmalarda “yerin doğası”nın teorileştirilmesinde Heidegger ve Lefebvre'nin çalışmalarına başvurulduğunu söylemektedir (Urry, 1995). Buchanan ve Lambert ise, Heidegger ve Lefebvre'yi temel alarak, düşünürlerin modernizmin yok edici mekânsal çalışmalarının akabinde yeniden “yaşanabilir mekânlar”ın nasıl üretilebileceğinin sorusunu sorduklarını belirtmektedir (Buchanan ve Lambert, 2005).

Forty, Heidegger ve Lefebvre'den bahsederken, “fiziki mekân” üzerinde çalışan disiplinlerin “asıl mekân”dan bahsetmediklerini dile getirdiklerini belirtmektedir. Bu bahsedilen “fiziki mekân”ın ancak disiplinlerin kendi gayeleri için ürettikleri bir kategoridir. Lefebvre, bu mekân anlayışının sadece disiplinlerin amaçlarına değil asıl olarak bu disiplinler üzerinden modern kapitalizmin hâkimiyet ve baskın güç gibi kaba davranışlarına kukla olmaktadır (Forty, 2000),

Lefebvre, Heidegger gibi “Kartezyen düşüce” ile biçimlenen modern mekânın yaşam üstündeki baskısına çözüm üretmeye çalışmaktadır. Fakat Heidegger bunu yaparken köksel otantiklik çabası güderken, Lefebvre gelecek endeksli ütopyik nostalji üretmektedir (Merrifield, 2000). “Mekânın Üretimi” adlı kitabında Lefebvre; Heidegger'e karşı mesafe koymaktadır. Bunun temelini ise Heidegger'in bedeni

mekânın bir boyutu olarak saymaması, tarihi bir kenarda bırakması ve varlığın mitsel kavramlar haricinde üretilmediğini savunması oluşturmaktadır (Forty, 2000). Dovey'e göre Lefebvre, fenomenolojinin yaşanan mekânın direkt oluşundan dolayı kısıtlanmasını eleştirir (Dovey, 1999).

Adrian Forty ise Lefebvre'nin düşünce sisteminden yola çıkarak mekâna yönelik çalışan disiplinlerin bir özeleştirisi oluşturabileceklerini düşünmektedir. Lefebvre'nin mekânolojisini anlamak için *Production of Space (POS)* kitabı ele alınmalıdır.

Lefebvre için POS, modern düşünce biçimlerinin mekâna ilişkin görüşlerini 'patlatma' girişimidir. Lefebvre, "yer" kavramının fiziksel ve yerel niteliklerinden bağımsız hale getirilen ve mekânın içinde gerçekleşen ilişkiler bütününde kopması ile oluşturulan "soyut mekân"ı reddetmektedir. Bu yüzden modern mekân teorisyeni olan Zevi ve Giedion'a karşı çıkmaktadır. Lefebvre'ye göre "soyut mekân" hâkimiyet aracıdır ve özneyi mekândan uzaklaştırılmasını amaçlayan sermaye etkenidir (Hensel ve diğ., 2009).

Lefebvre POS'da düşünce dünyasındaki mekânla uzamsal mekân arasındaki ilişkiyi ele alarak yeni bir mekân teorisi oluşturmaya amaçlamıştır. Lefebvre'nin amacı kısacası "zihinsel" olarak adlandırdığı bu soyut mekânla fiziksel mekânın sosyal mekân üzerinden yeniden birleşmesidir (Forty, 2000).

Lefebvre mekânın homojenleşmesi için bir mal gibi alıp satılacak şekilde en küçük parçalarına ayırmak gerektiğini belirtmektedir. Mekânı bireyin ve sosyal anlayışın kullanımı ile gücü elinde tutan iktidarın mekâna hâkimiyeti arasında büyük bir fark vardır. Bu fark zaman zaman yerini gerilime bırakmaktadır. Lefebvre aynı zaman da mekânı etkileyen diğer bir etkenin kapitalizm etkisiyle metalaştırma olduğunu eklemiştir (Madanipour, 1996).

Lefebvre mekânı tarihsel çizgide incelemek için üç kavramdan bahseder. Bunlar: Soyut mekân (abstract space), mutlak mekân (absolute space) ve farklılık mekânı (differential space)dır.

Mutlak mekân, ilk olarak mekânın antikçağı olarak tanımlanabilir. Mekân, doğayla beraber ele alınıp insan bedeniyle ilişkilendirilir. Sonrasında kutsallık ve tarihsellik mekâna atfedilerek mekânın karakteri dinsel ve politik hale getirilmiştir. Varlık temelli imgelerle bütünleştirilmekte ve evren ile dünya ilişkisi üzerine temellendirilmektedir. Lefebvre'e göre Bachelard ve Heidegger'in mekânları mutlak mekâna örnektir.

Soyut mekân, mülkiyetin ve kapitalist düzenin sosyo-ekonomik yansımasıdır. Lefebvre soyut mekânının nasıl meydana geldiğini ve etkilerini net olarak tarihsel sürece dökemese de Ortaçağ mekânını başlangıç olarak ele alınabileceğini söylemektedir. Ticaret kentlerinin Batı Avrupa sermaye birikimini başlatmasıyla mekân, yalnızlaşmanın, yabancılaşmanın, metalaşmanın ve soyut emeğin mekânı haline gelmiştir. Soyut mekân, parçalıdır ve homojenliği hedefler. Lefebvre, soyut mekânın ilk uygulayıcısı olarak Haussmann'ı örnek gösterir. Haussmann, iktidarın hâkimiyetinin birliği ve homojen dağılımı için eski kent mekânını ayrıştırarak parçalamıştır. Soyut mekân'ın örneği sadece Haussmann'ın mekânı değildir. Bauhaus'un, Le Corbusier'nin ve Niemeyer'in mekânı da soyut mekândır. Bu yeni mekânsallık nesnelere, görüntülere, meskeni ikametgâha ve mekânı planlamanın nesnesine indirgeyen görsel mantığın etkisindedir.

2.4.7. Farklılık mekânı

“Farklılık mekânı”, temelini “soyut mekân”dan alan yeni bir mekân görüşüdür. Farklılık mekânında soyut mekânın aksine, işlevsellik ve nitelik ön plandadır. Farklı deneyimlere açık olup farklı toplulukların mekân görüşlerini kapsamaktadır. Soyutlaştırmadan uzak, sosyal mekânın kurgulandığı yerdir (Milgrom, 2008).

Harvey, “mekân” kavramının birçok disiplinde farklı manalar taşıdığını ve ortak bir tanımlamaya gitmenin zor olduğunu belirtmektedir. Yine de mekânın ortak bir tanımlanması için bir çaba sarfetmiştir. Bu çaba elbette ki Harvey'in kendi disiplini olan coğrafyayı temel almaktadır (Harvey, 2016).

Harvey, Sosyal Adalet ve Şehir isimli kitabında mekânın anlaşılması için 3 kademeli bir bölümlenme yapmıştır. Mekân mutlak olarak ele alındığında, mekân özne ve nesneden bağımsız hale gelerek yalnızlaşmaktadır. Mekân görelilik olarak ele alındığında ise mekânın özne ve nesnelere arasındaki ilişkiler bütününe perspektifsel algılanması sonucu olarak anlaşılacağını savunmaktadır. Yani mekân, nesnelere var olması ve birbirlerine karşı konumsallığı üzerinden algılanır. Üçüncü kademe mekân ilişkisel olarak ele alınır ise mekânın sadece nesnelere ilişkisel durumu üzerinden açıklanmaktadır. Harvey ortaya koyduğu bu üç mekânsal ayrışmaya bakarak; mekânın hangi sınıfa girdiği konusunun ontolojik olarak bir cevabı olmadığını söylemektedir. Harvey'e göre “mekân ne mutlak, ne görelilik, ne de ilişkiseldir”. Mekân bazen sadece biri bazen ise hepsidir. Mekânın doğası aslında insan deneyimleri ile açıklanabilir. Artık

‘mekân nedir?’ sorusu yerine ‘İnsan deneyimleri farklı mekân kavramsallaştırmalarını nasıl üretiyor?’ sorusu almıştır. Harvey’e göre mekân, mevcut durumu değiştirmek ve geliştirmek için kullanılmalıdır (Harvey, 1973).

2.5. Yerleşim Politikaları ve Mekân İlişkisi

Tarihsel sürece bakıldığında mekân kavramı ilk olarak insanın yerle ilişkisi üzerine kurgulanmış bir kavramken, daha sonra kutsalı temsil etmesi ve çağrıştırması amacıyla boyutlanmıştır. Kutsala yönelik bu eğilim aslında mekânı insanın gündelik hayatından soyutlamıştır. Rönesans’la gelen fikir akımları mekânda etkisini göstermiş ve birey öncelikli mekân anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Fakat sınıfsal farklılıklardan dolayı mekânın yer seçimi değişmiş, toplumdaki sosyal ve ekonomik ayrışma mekâna da yansımıştır. Burjuva sınıfına hitap eden anlayış ile kutsalın mekândaki yansımaları gitmiş, güç ve iktidar odaklı mekânsal kurgular baş göstermiştir. Sanayi Devrimi sonrası ile teknoloji mekânın yapım sürecinde etkili olmuş, mekân kurgusu özden aykırı olarak sadece fiziksel yöntemler ve yapım teknikleri üzerinde durmuştur. Küreselleşme ile değişen dünya sisteminde kırdan kente göçler artmış, bu dönemde de toplumların ve bireylerin iktisadi yeterliliklerine bağlı kalarak sadece barınma ve temel eylemleri yerine getirme ihtiyacına cevap verebilecek mekânlar oluşmaya başlamıştır.

Mekânların tarihsel süreçteki kurguları ne olursa olsun, mekânı oluşturan insandır. Mekâna özü de fenomeni de insan verir. Peki, insan mekândan ne ister? *“İnsan, varlığın(in) kokusunu almak ister. Suda olsun aksini görmek ister. Çağırıldığı kadar çağırılmak ister. Tüm istediği, başka bir şey değil, tek bir sadâdır. Duymak ve duyulmak ister. Ne garip bir dünya değil mi, insanoğlu varolduğunu bilmek için bile kendine hariçten bir tanık ister”* (Cündioğlu, 2016).

İnsanın mekândan istedikleri bununla kalmayacaktır. Mekâna hükmetmek için politikalar üreten topluluklar artık mekânı siyasetin bir aracı olarak kullanmaya başlayacaktır. Mekân, iktidarın sesi ve gücün göstergesi olacaktır. Kentsel mekânın hâkimiyeti içinde devletler kentsel politikalar üretmektedir. Yerleşim politikaları sadece sözlü birer bildiri değildir. Mekânı değiştiren, dönüştüren ve bazen de tahrip eden yaptırımlara dönüşebilirler. Mekân, ideolojik çıkarların kurbanı ve sosyal ayrımcılığın simgesi haline getirilerek insanın duyduğu yer olmaktan çıkacaktır. Kudüs’te İsrail’in

yerleşim politikalarının siyasi ve ideolojik çıkarlar doğrultusunda şekillendiği bir şehir haline gelmiştir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın araştırma sorularını yanıtlamak ve amaca ulaşmak için çalışma kapsamında birçok yöntemin kullanılması hedeflenmiştir. İsrail'in 1967 yılında Kudüs'ü ilhak etmesi ile başlayan hâkimiyet sürecinin 2020 yılına kadar kentsel mekânda hangi politikalar çerçevesinde ilerlediğini görmek amacıyla oluşturulan bu çalışma, Kudüs Belediyesi Sınırları içerisinde kalan ve 1967 işgaline tabi tutulan Kudüs'ün doğusunda gerçekleştirilmiştir.

Seçilen bu sınır içerisinde yapılan çalışma için aşağıdaki yöntemler kullanılmıştır:

(1) Literatür Taraması: Çalışma konuları içerisinde daha önce bulunmamış, gereksinim duyulan ve özgün bir araştırma konusunun belirlenmesi, belirlenen konu hakkında temel kavramlar ve düşünce yapılarının öğrenilmesi, konu hakkındaki yapılan tartışma ve gelişmelerin takibi, çalışmanın araştırma çerçevesi belirlenerek araştırma soruları ve hipotezin kurulması, çalışmaya uygun yöntemlerin belirlenerek araştırma sonuçlarının ilgili alanda bilimsel katkısı için literatür taraması gerçekleştirilmektedir (Bourner, 1996).

Çalışmanın amacını ulaşmak için mekân, mekân felsefesi, yerleşim politikaları ve Kudüs'ün doğusundaki yerleşim politikaları için literatür taraması yapılmıştır.

(2) Doküman İncelemesi: Doküman incelemesi ve analizi nitel bir araştırma yöntemi olup, yazılı bilgi ve belgelerin içeriklerini incelikle ve kademeli olarak analiz etme yöntemidir (Wach, 2013).

(3) Görsel Malzeme Analizi: Kudüs'ün doğusuyla alakalı 1967 yılından 2020 yılına kadar olan haritalar, gösterimler ve planlar incelenerek yerleşim politikalarının mekânsal etkisi incelenmiştir.

(4) Derinlemesine Görüşme: Derinlemesine görüşme, görüşme yapılan kişinin yaşamındaki gündelik olayların, kullandığı mekânların ve karşılaştığı durumların tüm açılarıyla anlaşılma şeklidir. Araştırmacının görüşme yaptığı kişi ile aynı sosyal gruba dâhil olmamasından dolayı üzerine yoğunlaştığı çalışmayla alakalı bilgileri ve detayları görüşmeciden almaktadır. Bu görüşme biçimi derinlemesine görüşme olarak

adlandırılmaktadır. Görüşme esnasında adeta görüşmeci ve araştırmacı arasında öğretmen-öğrenci ilişkisi oluşmaktadır (Johnson, 2002).

Kudüs Belediyesi Sınırları içerisinde kalan ve 1967 işgaline tabi tutulan Kudüs'ün doğusuna yönelik yapılan bu çalışma da teorik bilgilerin, analizlerin ve dökümanların dışında alanda yaşayan bireylerin de yerleşim politikalarına bakışı incelemeye alınmıştır. Çalışma alanının kısıtlamalarından, bölgede yaşanan çatışmalardan, bireysel çekincelerden ve Dünya genelinde yaşanan Covid-19 salgınından dolayı derinlemesine görüşme yapılan bireyler nicelik olarak 4 (dört) olsa da nitelik olarak alanlarında ve yaşadıkları toplumda öncü kişilerdir.

Kudüs'ün doğusunda yaşayan bireyler ile yapılan görüşmeler Haziran 2021'de çevrimiçi görüntülü arama ile gerçekleştirilirken, Kudüs'e dışardan bir bakış adı altında gazeteci ile yapılan derinlemesine görüşme Kasım 2021'de İstanbul'da yüz yüze gerçekleştirilmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Kudüs'ün Bölge İçerisindeki Yeri ve İdari Yapısı

Kudüs, günümüzde Ortadoğu'nun en gözde bir o kadar da ihtilafli bir şehri olarak anılmaktadır. İdari olarak Filistin'e bağlı olması gereken şehrin işgal edilmesi ile yönetimi İsrail'de bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler'in ve birçok devletin Kudüs konusundaki kararı Filistin hükümetinden yana olsa da, günümüzde bu ihtilafli durum çözüme kavuşturulamamaktadır.

Resim 3: Kudüs'ün Konumu (URL 4)

Kudüs şehri Filistin coğrafyasının merkezinde bulunmaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık 760 metre olan Kudüs, 35. meridyenin ve 13. paralelin doğusunda, 31. meridyen ve 52. meridyenin kuzeyindedir. Akdeniz'e 52 km, Ölü Deniz'e 22km ve Kızıl Deniz'e 250 km uzaklıkta bulunan şehir, Ürdün'ün başkenti Amman'a 88 km, Lübnan'ın başkenti Beyrut'a 388km, Suriye'nin başkenti Şam'a ise 290 km uzaklıktadır. Kudüs'ün güneyinde Beit Jala, Bethlehem ve kuzeyinde Al-Bireh ve Ramallah şehirleri bulunmaktadır. Şehrin batısında Ein Karem, Lefta ve Deir Yaseen köyleri bulunurken, doğuda Abu Deis köyüne yakındır (Harman, 2002).

Şehir ikiye bölünmüş şekilde Doğu Kudüs ve Batı Kudüs olarak adlandırılırsa da, idari ve politik kararlarda Kudüs bir bütün olarak ele alınmaktadır. Kudüs'ün doğusunda ve dağlık bir bölgede yer alan Kadim Kudüs (Eski Şehir) kentin kalbi olarak

adlandırılırken, bu bölgenin merkezi de 770 metre yükseklikte olan ve Moriya Dağı olarak adlandırılan konumda kurulan Mescid-i Aksa'dır.

4.2. Kudüs Tarihi

Kudüs şehrinin kuruluşuyla ilgili iki rivayet vardır. Birinci rivayette Kudüs'ün M.Ö. 3000'li yıllarda Yebuslular tarafından kurulduğuna inanılmaktadır. Yebuslular Sami kökenli Kenanilerin bir kolu olarak kurdukları şehre Yubus (Jebus) ismini koymuşlardır. Şehrin kuruluşuna dair inanılan ikinci rivayet daha kuvvetlidir. Kenaniler bölgenin ilk yerlileri olarak, kendi ilahlarından Salem'in adını bölgeye vermişlerdir. Salem zamanla Yahudiler, Mısırlılar ve Yunanlılar tarafından değiştirilerek "Jerusalem" olarak kalmıştır. Şehrin ismine dair bu iki rivayetten farklı birçok görüşte bulunsa da tarihi konusunda ki ihtilaflar daha azdır (Harman, 2002).

Kudüs, Milattan Önce 997 yılına kadar Kenaniler'in hâkimiyeti altında kalmıştır. Bunun sonrasında Hz. Davud ile fethedilen Kudüs, başkent yapılmıştır. Hz. Süleyman ile altın çağını yaşayan devlet, bu dönemin bitimiyle Samaria ve Judea olarak ikiye ayrılmıştır. M.Ö. 586 yılına kadar Judea'nın başkenti olan Kudüs Yahudi krallığının hâkimiyeti altında kalmıştır. Asur Kralı Nabukadnezar 586'da Kudüs'ü ele geçirek Yahudilerin ilk sürgünü başlamıştır. Nabukadnezar'dan 50 yıl sonra Pers İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına giren Kudüs'te bir Yahudi devletinin kurulması sağlanmıştır (Harman, 2002).

M.Ö. 37 yılında Roma İmparatorluğu'nun bölgeyi ele geçirmesiyle Yahudiler başkaldırılmış ve dönemin Kudüs Valisi Titus tarafından Süleyman Mabedi'yle beraber tüm kent yıkıma uğramıştır. Roma İmparatoru Constantine'ın Hristiyanlığı benimsemesi ve ardından Kudüs'ü ziyaret etmesiyle Kıyamet Kilisesi büyük bir tapınak olarak inşa edilmiştir. Böylece kentin kimliği 1000 yıl sonunda değiştirilerek artık Kudüs'te Hristiyanlık hâkimiyeti başlamıştır (Harman, 2002).

Resim 4: Kıyamet Kilisesi (URL 5)

300 yıl süren Hristiyanlık hâkimiyeti 600'lü yıllarda Bizans ve Sâsânî çatışmaları ile yön değiştirecekti. 614'de İran merkezli Sâsânîlerin Kudüs'ü feth etmesi sırasında Yahudiler büyük rol oynadılar. Kudüs'te yaşayan Yahudilerin kuşatma esnasında desteğinin tek bir şartı vardı: Süleyman Mabedi'nin yeniden inşa edilmesi. Hz. Muhammed (s.a.v)'in peygamberlik tebliğini yaptığı ilk dönemler, Kudüs'te bulunan mabed yeniden inşa edilmeye başlanmıştı. İslamiyet için kutlu bir gecenin temsilcisi olan Miraç Gecesinde, Hz. Muhammed (s.a.v)'in semaya yükseldiği ve müşriklerin sorduklarında sütunlarını saydığı mabed burasıydı (Harman, 2002).

Kur'an-ı Kerim'de İsrâ Suresi'nin ilk ayetinde miraç hadisesinin başlangıcı olan isra (gece yolculuğu) anlatılmaktadır: *“Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.”* İsrâ olayının ayrıntıları ve Miraç hadisesi, hadis kaynakları ile günümüze kadar ulaşmıştır

Hz. Muhammed (s.a.v)'in vefatından 6 yıl sonra (638) Hz. Ömer öncülüğündeki İslam Devleti'nin orduları Kudüs'e geldi. Kan dökülmeden ve katliamsız bir şekilde şehri teslim etmek isteyen Patrik Sophronius, Halife Ömer bin Hattab'ın gelmesi şartıyla Kudüs'ün Müslümanlara teslim edileceğini belirtmiştir. Hz. Ömer'in şehre gelerek Patrik Sophronius ile imzaladığı Ömer Emannamesiyle beraber artık Kudüs topraklarında 1.400 yıllık İslam hâkimiyeti başlayacaktır. Hz. Ömer'in İlya olarak bahsettiği şehir artık Beyt-i Makdis olarak adlandırılacaktır (Avcı, 2002).

Müslümanların hâkimiyeti ile altın çağını yaşayan Kudüs, Emevi halifesi Abdülmelik bin Mervan tarafından da imar edilmiştir. Şehrin tarihi geçmişine ve Müslümanlığa yakışır bir şekilde 691 yılında Kubbetü's-Sahra yapılmıştır. Yapıldığı ilk günden günümüze kadar yıkılmadan ayakta duran en eski İslam eseri unvanına sahip olan yapı Mescid-i Aksa'nın en bilinen mescidlerinden biridir (Buhl, 1986).

Resim 5: Mescid-i Aksa, Kubbetü's-Sahra ve Kible Mescidi (URL 6)

Abdülmelik bin Mervan döneminde Şam-Kudüs yolu düzenlenerek surlardan şehre iki kapı daha açılmıştır. Abdülmelik bin Mervan'dan sonra Emevilerin altıncı halifesi olan I. Velid'in başa gelmesiyle, Mescid-i Aksa'nın içinde bulunan Kible Mescidi'nin yapımına başlandı. Emevilerden sonra Abbasiler'in bölgeye hâkim olmasıyla Kudüs'ün bugünkü silüetinin temelleri şekillendirilmiştir. Bu dönemde "İlya" olarak isimlendirilen şehir artık "Kudüs" olarak anılacaktır (Duri, 1989).

Birçok İslam devletinin hâkimiyeti altında hüküm süren şehir, 1099 yılındaki Haçlı Seferleri'nden nasibini alacaktır. Haçlıların Kudüs'e hâkim olmasıyla şehir talan edilmiş ve adeta tüm şehir kılıçtan geçirilmiştir. İslam medeniyetinin en görkemli yapılarından biri olan Kubbetü's-Sahra'nın kiliseye ve I. Velid tarafından yaptırılan Kible Mescid'inin bir bölümünün ahıra çevrilmesi Haçlı hâkimiyetinin adeta mekânsal olarak da izdüşümünü göstermiştir. 88 yıllık bu hükümlük 1187 yılında Hittin'de yapılan savaş ile sona ermiştir. Haçlılar ile Salahaddin Eyyubi komutasındaki Müslümanlar arasında geçen savaş sonrasında kent yeniden İslam devletlerinin hâkimiyeti altına girmiştir (Demirkent, 2002).

1260 yılında Kudüs'e yönelik başlayan Moğol saldırıları kentteki huzur ortamını yok etmiştir. 1291 yılında Memlûklüler'in Ayn Calut'ta Moğolları yenmesi üzerine

Kudüs'teki 225 yıllık Memlûklü hâkimiyeti başlamıştır. 1517 yılına kadar Memlûklüler'in hüküm sürdüğü Kudüs'te, halifelik makamının Osmanlı Devleti'ne geçmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Aralık 1517'de Yavuz Sultan Selim şehre girerek, Mescid-i Aksa avlusunda namaz kılmıştır. 88. İslam Halifesi olan I. Selim ve askerlerinin Mescid-i Aksa'yı aydınlatmak için yaktığı 12.000 şamdandan dolayı Kible Mescidi'nin önündeki meydan "12 Bin Şamdanlı Avlu" olarak isimlendirilmiştir (Tomar, 2002).

Yavuz Sultan Selim'den sonra Osmanlı Devleti'nin başına geçen Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kudüs altın çağını yaşamıştır. Bu dönemde şehir imar edilerek 1537-1541 yılları arasında Kadim Kudüs şehir surları onarıldı. Kanuni'nin emriyle yeniden kalkınan surlarda günümüzde kullanılan yedi kapı açılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Haseki Sultanı olan Hürrem Sultan tarafından 1552'de Haseki Sultan Camii, Medresesi ve İmareti yaptırılarak bölge halkının refahı sağlanmıştır. Haseki Hürrem Sultan Vakfiyesi ile de belirtilen yapıların temizliği, onarımı, bakımı ve yapılarda çalışan şahısların maaşları gibi hususlar belirtilerek vakfın harcama kalemleri belirlenmiştir. Ayrıca vakfa gelir sağlanması amacıyla Hürrem Sultan tarafından vakfedilen araziler ve mülklerde belirtilmiştir (El-Aselî, 2002).

Resim 6: Kadim Kudüs Surları (URL 7)

Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü 400 yıllık dönemde şehirde sayısız çeşme, şadırvan, sebil, camii, medrese, türbe vb. yapılar inşa ettirilmiş ve onarılmıştır. Belirli dönemlerde şehrin güvenliği için bazı politik kararlar alınsa da Kudüs artık "Darusselam" yani Barış Şehri olarak anılmıştır (El-Aselî, 2002).

I. Dünya Savaşı esnasında Kudüs'ün kaybedilmesiyle 1917 Aralık'ta Edmund Allenby yönetimindeki İngiliz ordusu Kudüs'e girmiştir. İngiliz sömürgesi altında başlatılan bölgenin Yahudileştirilme çalışması aslında 1948 yılında kurulacak olan Yahudi devletinin habercisi olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği dönemde İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour tarafından Walter Rothschild'e yazılan mektupta Filistin topraklarında Yahudiler için bir devlet kurulmasının uygun olduğu belirtilirken aslında İngiltere'nin Kudüs ve etrafını işgal etmesindeki temel amaç da gözler önüne serilmekteydi. Tarihe "Balfour Deklarasyonu" olarak geçen bu mektup Kasım 1917'de basın aracılığıyla tüm Dünya'ya da yayılmıştır. Yahudi nüfusun azınlıkta olduğu bölgeye Dünya'nın farklı yerlerden Yahudiler getirilerek bir devlet oluşumunun demografik altyapısı da oluşturulmaya başlanmıştır. Almanya, Polonya, Rusya, Anadolu ve Dünya'nın diğer bölgelerinden Yahudi göçüne uğrayan Filistin toprakları adeta "vatansız halka, halksız vatan" söyleminin gerçekleştirildiğinin kanıtı olmuştur (Varol, 2018).

İngiliz Manda Yönetimi'nin hâkimiyeti altında, Filistin topraklarında Yahudi Devleti'nin kurulması yolunda atılan bir diğer adım ise Kudüs İbrani Üniversitesi olmuştur. Temmuz 1918'de Cebel-i Meşarif bölgesinde temelleri atılan üniversite ile artık yeni oluşturulacak devletin ilk eğitim kurumu görevini görecekti. Nisan 1925'te bitirilen üniversite bölgeye hâkimiyetin temsili haline gelmişti (El-Aselî, 2002).

Resim 7: Cebel-i Meşarif Bölgesi'nden Kudüs'e Bakış (URL 8)

1920'den itibaren Kudüs'ün batısı yeniden planlanarak şehir adeta modernleşmeye başlamıştır. Kudüs'ün doğusunda Filistinliler'in zor şartlar altında yaşaması adeta kentin mekânsal olarak ikiye bölündüğünün göstergesiydi. 1932 yılında King David Oteli'nin Kudüs'ün batısına açılmasıyla şehir turistlerin tercih ettiği bölge

haline gelecekti. King David Oteli, sadece Kudüs'ün silüetini değil İngilizlerin Manda Yönetimi'nin de kaderini belirleyecekti.

1936-1939 yılları arasında Kudüs'te Yahudi-Filistin çatışmasının artmasıyla 1937 yılında Peel Komisyonu tarafından bir rapor hazırlanarak Filistin topraklarında iki devletli bir çözüm ve Kudüs çevresinde ise tarafsız bir bölge yönetiminin kurulması önerilmiştir. Bu dönemde sunulan rapor her ne kadar kabul edilmese de Temmuz 1946'da Yahudi Irgun Örgütü tarafından King David Oteli'nin bombalanmasıyla İngilizler bölgeden çekilme kararı almıştır (Varol, 2018).

1937 yılındaki İngilizler'in Filistin topraklarındaki iki devletli çözüm önerisini rafa kaldıran Birleşmiş Milletler, Kasım 1947'de Filistin topraklarının Araplar ve Yahudiler arasında paylaşılması için "Taksim Planı" oluşturmuşlardır. Kudüs için uluslararası statü belirlenmesini ve Filistin topraklarının bölünmesini öngören Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 181 nolu karar tasarısı, 13 red oyuna karşılık 33 evet oyuyla kabul edilmiştir (El-Aselî, 2002).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun öngördüğü Taksim Planı'na göre; Filistin topraklarında 11 bin kilometrekarelik bir Filistin Devleti, 15 bin kilometrekarelik bir Yahudi Devleti ile bu antlaşmazlık son bulacaktı. Filistinliler'e bırakılan kısım Batı Celil, Akka, Asdod kentinden Refah kentine uzanan sahil şeridi, Batı Şeria ve Mısır sınırında bulunan sahra bölgesini içerirken; Yahudi devleti için planan bölge Hayfa sahilinden Tel Aviv'e, Doğu Celil, Negev, Eilat Taberiye gölünü içine alıyordu. Bu bölgeler dışında kalan Kudüs, Beytullahim ve etrafındaki yerleşkeler hakkındaki karar uluslararası bir hâkimiyetin altına girmesi yönündeydi. Bu taksim ile Filistin topraklarında %33'lük azınlık olarak yaşayan Yahudiler'e bölgenin %56,5'i, bölgenin asıl sahipleri olan %67'lik nüfus oranına sahip Filistinliler'e ise %43,5'i verilmiştir. Uluslararası gündemde bu "Taksim Planı" adaletsizliğin göstergesi olacaktı (Varol, 2018).

Birleşmiş Milletler'in kararı sonrasında Filistin topraklarındaki gerilim giderek artmıştır. Bölgede bulunan Yahudiler ve Filistinliler arasındaki çatışmalar şiddetlenmiştir. Nisan 1948'de Siyonist çeteler tarafından yapılan baskınla Deir Yasin Köyü'nde 100'den fazla sivil hayatını kaybetmiştir. Artan çatışma ortamında Yahudiler hız kesmeyerek Mayıs 1948'de İsrail'in kuruluşu ilan edildi (El-Aselî, 2002).

İsrail'in bir devlet olarak kuruluşunun ilanı sadece Filistinliler'i değil, diğer Arap ülkelerini de Ortadoğu'da bir tehdit olarak rahatsız etmişti. Mayıs 1948'de Ürdün, Mısır, Lübnan, Irak ve Suriye'nin de bulunduğu Arap birlikleri ile İsrail arasında geçen

savaş, Haziran 1949'da son bulmuştur. Savaş sonunda İsrail, Birleşmiş Milletler Taksimi Planı'nda kendisine verilen toprakları %40 oranında arttırmıştır.

Taksim Planı'nda Kudüs ve çevresi uluslararası statüye kazandırılması beklenirken; 1948 savaşından sonra Kudüs'ün batısı İsrail'e, Kudüs'ün doğusu ise Ürdün'e bırakılmıştır. Kudüs'ün batısının İsrail işgaline tabi tutulmasıyla bölgedeki 41 Filistin köyünden 39'u yok edilmiştir. Filistin topraklarının %78'ine sahip olan İsrail, 15.000 Filistinli'nin ölümüne, 800.000 Filistinli'nin ise bölgeden zorla göç ettirilmesine sebep olmuştur (Varol, 2018).

İsrail'in, Kudüs'ün batısına egemen olmasıyla artık resmi kurumlar bu bölgeye taşınmaya başladı. Aralık 1949'da Knesset (İsrail Parlamentosu), 1953'te cumhurbaşkanlığı ofisi ve konutu Tel Aviv'den Kudüs'e taşındı. Ardından birçok bakanlık ve resmi kurum bölgeye getirilerek Kudüs'ün batısı adeta resmi bir başkent haline getirilmeye çalışıldı. 1967 Kudüs'ü doğusunun işgali gerçekleşmeden önce İsrail, fiilen Kudüs'ün batısından yönetilmeye başlandı.

4.3. Tarihsel Süreçte Mekânsal Değişim ve Kudüs'teki Yerleşim Politikalarının Tarihi Arka Planı (1967-2020)

4.3.1. 1967 Kudüs'ün doğusunun işgali (Nekse) sonrasındaki ilk yerleşim faaliyetleri (1967-1976)

1967 yılının Haziran ayında İsrail ile Mısır, Ürdün ve Suriye arasında Altı Gün Savaşları başladı. Altı gün süren bu savaş, aslında bölgenin geleceğinin değişmesine ve yıllar alacak uluslararası sorunların baş göstermesine neden olacak bir süreci başlattı. Savaş sonunda İsrail galip gelerek, Mısır'dan Sina Yarımadası ile Gazze'yi, Ürdün'den Batı Şeria ile Kudüs'ün Doğusu ve Suriye'den Golan Tepeleri'ni işgal etti (Kaştan, 2012). İsrail'in bu galibiyeti, "vaadedilmiş topraklarda" yerleşimlerin kurulmasının başlamasına neden oldu.

1967 Savaşı, İsrail'in sömürgeci niteliğini öne çıkarmasından dolayı uluslararası camiada farklı seslerin yükselmesine sebep oldu. Bununla ilgili olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), İsrail'in bu savaşla elde ettiği tüm topraklardan geri çekilmesi için 22 Kasım 1967'de 242 sayılı bir kararı yayınladı. Savaşa katılan devletlere ateşkes ve barış çağrısında bulunan kararda şu maddeler yer almaktaydı (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1967):

“Birleşmiş Milletler sözleşme ilkelerinin uygulanmasının Orta Doğu’da kalıcı ve adil bir barışın tesis edilmesini, bunun da aşağıdaki kurallara uyulmasını gerektirdiğini beyan eder:

(i) İsrail silahlı kuvvetlerinin son çatışmada işgal ettiği topraklardan çekilmesi

(ii) Tüm hak iddialarından veya çatışmaya yol açabilecek davranışlardan kaçınılması ve bölgedeki her ülkenin egemenliği, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına ve tehdit ve şiddet eylemlerinden uzak, güvenli ve tanınmış sınırlar içinde barışçıl biçimde yaşama hakkına saygı duyulması ve bunların kabul edilmesi.”

Kararda İsrail’in 1967 Savaşı’nda işgal ettiği bölgelerden ayrılması öngörülmektedir. Ama bu kararın görünmeyen yüzü olarak 1948 Savaşı’nda işgal edilen topraklar, İsrail nezdinde meşru kılınmaktaydı. (i) hükmü, İsrail’in 1967 Savaşı öncesindeki sınırlarına geri dönmesinden bahsetmektedir. Fakat bu madde 1948 Savaşı’nda İsrail tarafından işgal edilen toprakları ele almıyordu. Ayrıca bu karar, 1967 Savaşı öncesi İsrail hükümeti Knesset tarafından yürütülen ve hayata geçirilen yerleşim faaliyetlerini de yasal duruma getirmekteydi. İsrail, çekilme çağrısına olumsuz dönüş yapsa da 242 sayılı kararı onayladığını Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısında belirtti. Bu kararın İsrail tarafından onaylanmasının temel iki nedeni vardı. Hem işgal ettiği yasal topraklarını genişletme olanağı sunduğu hem de bu kararın kendisine ileriki zamanlarda avantajlı bir konum sağlayacağı düşüncesi hâkimdi. İsrail, bu kararı onaylamasına rağmen 1967 Savaşı sonucunda işgal ettiği topraklardan ayrılmadı ve bu topraklarda yürüttüğü politikalar ile 242 sayılı kararın gerekçelerini yerine getirmede.

İsrail, 1967 Savaşı sonrasında işgal ettiği topraklarda büyük bir Arap nüfusunu da işgal altına almış oldu. 1948’deki savaşın aksine 1967 Savaşı’nda Müslüman Arapların büyük bir kısmı yurtlarını göç etmediler (Yüksek, 2011). İsrail’e göre bu Arap nüfusu onlar için bir tehditti ve bu tehdit karşısında güvenliği sağlamak için tedbirler alınmalıydı. Topraklarından ayrılmayan Araplara karşı baskı ve tecrit gibi birçok politikayı dayatan İsrail, 100.000’i Filistinli, 200.000’i Mısırlı, Suriyeli ve Ürdünlü olmak üzere toplam 300.000 Arap’ı yurtlarından çıkardı. Boşaltılan bu topraklara ise, yeni yerleşimler inşa ederek Yahudi işgalci yerleşimciler Kudüs’e getirildi. İşgalci yerleşimcilerin çoğu, Rusya ve ABD’den gelen Yahudilerden oluşmaktaydı (Muminov, 2013).

İsrail, merkezi yönetiminin uyguladığı tecrit ve baskıların istenilen sonuca erişmemesinden dolayı yeni stratejik politikalar geliştirdi. 1967’de İsrail iktidarından İşçi Partisi’nin Başbakan Yardımcısı Yigal Allon, yerleşim planları ile bu politikaları

destekledi. Allon Planı olarak adlandırılan yerleşim planı, Ürdün Vadisi ve Kudüs'te askeri amaçlı yerleşim birimlerinin kurulmasını kapsamaktaydı.

Allon Planı'nın üç temel amacı vardı. Birinci amaç, Kudüs ve Ürdün Vadisi'nde kurulabilecek yeni yerleşim bölgelerini olası bir Arap saldırısından korumaktı. İkinci amaç, Arap devletleriyle ilerleyen süreçte olası bir barış sürecine girildiğinde önemli bir bölgeye hâkim olarak avantaj elde etmektir (Yüksek, 2011).

Üçüncü ve en önemli amaç ise, zamanla şartlar elverirse bu bölgelerin ilhakını sağlamaktır. Bundan dolayı plan, Filistinlilerin popülasyon olarak yoğun oldukları alanlarda yerleşim yerlerinin oluşturulmamasıyla buraların ilhak edilmeyecek alanlar olmasını öne sürmekteydi. Ancak uluslararası tepkileri üzerine çekmek istemeyen İsrail hükümeti, ilhak kararlarını barındırmasından dolayı bu planı resmi olarak onaylamadı. Plan resmi olarak onaylanmamasına rağmen bu dönemde İsrail'in yerleşim politikası için öncü oldu (Lein ve Weizman, 2002). İlhak politikasına dayalı bu plan çerçevesinde, Ürdün Ovası'ndaki Nahal yerleşimi başta olmak üzere 1970'lerin sonuna kadar güvenlik odaklı söylemiyle altı yerleşim birimi inşa edildi (Newman, 1981).

Yeni yerleşim birimlerinin kurulmasını Yahudi nüfusun ve İsrail'in güvenliğini sağlamada bir araç olabileceğini öngören İşçi Partisi hükümeti, politik kararlar olarak yeni planlar hazırladı. Savunma Bakanı Moshe Dayan, Batı Şeria'da yeni yapılacak yerleşim birimlerine ne kadar sıcak bakmasa da zamanla fikrini değiştirerek güvenlik odaklı yerleşim planları hazırlanması teklifinde bulundu. "Beş Yumruk" olarak adlandırılan ve birçok siyasetçinin de desteklediği plan, Batı Şeria'da yer alan yüksek noktalara güvenlik gerekçe gösterilerek beş yerleşim biriminin kurulmasını önermekteydi. Plan onaylandıktan sonra ilk yerleşim birimi olan Kfar Etzion Batı Şeria'da inşa edildi. Kfar Etzion'un öncelikli olarak inşa edilmesinin nedenlerinden biri bu yerleşimin tarihsel öneminden kaynaklıdır. Kfar Etzion, 1948 Savaşı'nda yıkılmadan önce Yahudi nüfusun yoğunlukta olduğu bir yerleşim birimidir. 1967 sonrasında İsrail'in işgal ettiği bölgede Yahudi nüfusun hak iddia etmesi ile yerleşim inşasında öncelik tanındı. Yahudi neslinin, mekân ve yer kavramlarına bağlılıklarından dolayı hükümet desteği ile ilk yerleşim olarak anılacak Kfar Etzion inşa edildi. İlk yerleşim birimi inşası sonrasında beş yumruk planı süratli bir şekilde devam ettirilerek Batı Şeria'da Rosh Tzurim ve Alon Shvut yerleşimleri kuruldu (Newman, 1981).

Beş Yumruk planındaki yerleşimler, bölgenin eski yerleşimcilerinin çabalarıyla yeniden inşa edilmiş olsalar da İsrail'in arka planda devlet olarak destek vermesi birçok

Yahudi'yi harekete geçirdi. Beş Yumruk planı yerleşim birimi oluşturma adı altında işgalin öncüsü oldu.

İsrail'in 1967'de Kudüs'ün doğusunu ilhak etmesiyle beraber yerleşim politikaları stratejik olarak tüm Kudüs'ü kaplamıştır. 1967 işgalinden 1 hafta sonra Kudüs'ün doğusunda toplamda 135 ev yıkılarak 650 kişi göçe zorunlu tutulmuştur. İsrail tarafından mülklerin sahiplerine tazminat ödenmesi teklifi getirilse de, yaşadıkları topraklar vakıf arazisi olduğu için tazminat ödemesinin bir anlamı olmayacaktır. 1968 ile Kudüs'ün doğusundaki mülkler kamulaştırılmaya tabi tutularak Kudüs'te 116 dönümlük araziye “kamu yararı” adı altında el konulmuştur (Dumper, 1992).

10 Haziran 1967 tarihinde Kudüs Belediye Başkanı Teddy Kolkênin emriyle İsrail askerleri ilk önce Meğaribe Mahallesi'ne girerek mahallenin Mescid-i Aksa'ya açılan kapısını işgal etmişlerdir. 11 Haziran günü ise artık mahallede büyük bir yıkım başlamıştır. Efdaliyye Medresesi, Burak Camii ve birçok kurum, vakıf ve medrese yıkılmıştır. Mahallede yaşayan Filistinliler'de uzaklaştırılarak toplamda 183 yapı yerle bir edilmiştir. İsrail, Meğaribe Mahallesi yıkımını yöneten Itan Moşe'yi “Kudüs Azizi” lakabıyla ödüllendirmiştir (Güneş, 2017).

Resim 8: Kudüs Meğaribe Mahallesi'nin Yıkımı (URL 9)

Meğaribe Mahallesi'nde yaşanan yıkımlardan sonra Müslümanların Meğaribe kapısından Mescid-i Aksa'ya girmeleri engellenmiştir. Yahudilerin ve Müslüman olmayan turistlerin Mescid-i Aksa'ya girebildikleri tek kapı Meğaribe Kapısı'dır. İşgalin boyutu zamanla artarak Meğaribe Mahallesi'nde yaşayan Filistinliler ev ve

işyerlerinden zorla çıkartılmıştır. Filistinliler'in yerine ise Yahudi yerleşimciler bölgede iskân edilerek “Yahudileştirme” politikası mekânsal zemine indirgenmiştir. Meğaribe Mahallesi'nin yıkımı Filistinliler'in hafızasında bir yara olarak iz bırakmıştır.

1967 savaşıdan hemen sonra İsrail, Kudüs için kuzeyde büyük Ramallah kentine ve güneyde Bethlehem'e ulaşan yeni bir sınır ilan etti. Böylece Kudüs Belediyesi'nin yetki alanı ve sınırları genişletilerek yerleşim politikalarının uygulanabilirlik alanı arttırılmıştır.

4.3.1.1. 1973 Yom Kippur/ Ramazan Savaşı sonrası yerleşim faaliyetleri

Artan yerleşim faaliyetlerine karşılık Mısır ve Suriye, 6 Ekim 1973'te harekete geçti. 1967 Savaşı'nda kaybettikleri toprakları almak isteyen Mısır ve Suriye, Suudi Arabistan, Irak ve Ürdün'ün ekonomik desteği ile İsrail'e yeni bir savaş açtı. İsrail'in hazırlıksız yakalandığı savaş büyük bir karışıklığa neden olsa da Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğiyle İsrail üstün konuma geçti (Muminov, 2013). 22 Ekim 1973 tarihinde imzalanan ateşkes ile Arap-İsrail Savaşı sona erdi. Savaşın sonunda imzalanan ateşkes antlaşması aslında savaşta galip ve mağlubun olmadığını göstergesiydi (Kemiksiz, 2016). Ateşkesin imzalanması ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 338 sayılı kararı kabul etti. 338 sayılı karar, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daha önce aldığı, İsrail'in 1967 Savaşı sonrasında ilhak ettiği topraklardan çekilmesini öngören 242 sayılı kararın hızlı bir şekilde uygulanması gerektiğini içermekteydi (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1973). Ancak 212 sayılı kararın uygulanmamasının yanı sıra 338 sayılı karar da sadece bir uyarıdan öteye geçemeyecekti.

1973 Savaşı İsrail'i önemli bir biçimde etkiledi. Daha önceki savaşlarda yerleşimler güvenliğe katkı sağlarken, 1973 Savaşı'nda İsrail askeri birlikleri için sadece birer engeldiler. Ani bir saldırıya uğrayan İsrail, sınır bölgelerde bulunan yerleşimlerin tahliyesinden dolayı zaman kaybı yaşadı. İsrail'in Golan Tepeleri'nde yer alan yerleşimlerin tahliyesi sürecinde yaşadığı zaman kaybını Suriye ordusu için bir fırsat oluşturdu.

1973 Savaşı sonrasında İsrail'de dini ve milli söylemlerin artması ile Siyonist grupların etkinliği arttı. “Vadedilmiş topraklara” erişmek isteyen Siyonist hegemonya, ilerleyen dönemlerde yerleşim birimlerinin kurulmasında rol oynadı. Yerleşimlerle ilgili politikalar artık İsrail Devleti'nin tekeline çıkarak Siyonizm egemenliğinin

gerçekleşmesine zemin hazırlayan önemli bir araç haline getirildi. Yerleşimleri sadece güvenliği sağlamak için bir araç olarak kullanan hükümetin politikalarına karşı çıkarak ilhak odaklı bir amaç haline getirildi. Ayrıca ani gelişen 1973 Savaşı, İsrail'in iç siyasetinde de dengeleri değiştirdi. Araplar tarafından taarruz ile gerçekleştirilen bu saldırı sonucunda kamuoyunda büyük bir korku oluştu. İsrail'in kuruluşundan itibaren hükümet sıralarını dolduran İşçi Partisi'ne olan güven sarsıldı (Muminov, 2013). Yaşanan bu krizin çözümünü lider değişikliği ile gidermeye çalışan İşçi Partisi İzak Rabin'i başkanlık koltuğuna getirdi. Fakat Rabin'in savaş sonrası Arap görüşmelerinde başarısız kalması ile İşçi Partisi'nin saygınlığını daha da azalttı.

4.3.2. 1977-1991 yerleşim faaliyetleri

1977 seçimlerinde Likud Partisi'nin iktidara gelmesiyle beraber artık askeri ilhak politikası önemini yitirdi. Revizyonist Siyonizmin sağ bloğuna bağlı Likud Partisi'nin yeni politikası "vaadedilmiş topraklar" üzerinde tarihi hak iddia etmek oldu. Daha önceki yönetimlerin aksine yerleşimlerin geleceği konusunda daha az pragmatik yaklaşıldı. Yine de yerleşim birimleri ilhak edilmiş topraklarda daha uzun süre hüküm sağlayabilmenin tek yoluydu (Yüksek,2011).

İşçi Partisi ve Likud Partisi'nin hükümette kaldıkları dönemler karşılaştırıldığında; 1968-1977 yılları arasında İşçi Partisi döneminde ilhak edilmiş topraklara göç eden Yahudi nüfus yıllık olarak 770 iken 1977-1984 yılları arasında Likud Partisi döneminde yıllık 5,100'dür. 1984 sonrasına bakıldığında ise bu sayı 10,000'i geçerek yerleşim politikalarının Yahudi yerleşimci göçünü destekleyecek şekilde hızlandığını görülmektedir (Mahler, 2010).

Likud Partisi iktidarının ilk beş yılında Batı Şeria toprakları üzerinde yoğunlaşan 102 adet yeni yerleşim birimi planlanmıştır.

4.3.2.2. 1978 Camp David Antlaşması

Likud Partisi'nin iktidara gelmesiyle beraber 17 Eylül 1978 Camp David'de Mısır, İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri arasında gerçekleşen üçlü görüşme neticesinde sözde barış sözleşmesi imzalandı. Gazze ve Batı Şeria'da Filistinliler için bağımsız bir devlet kurulması öngörülürken, antlaşmadan kısa bir süre sonra Yahudi

Ajansı ve Dünya Siyonist Örgütü beraberliğinde beş yıllık Drobles Yerleşim Planı projelendirilmiştir (Matar, 1981).

Camp David görüşmelerinde İsrail yetkilileri topraklardan geri çekilme konusunda açıklamalar yapsalar da antlaşmada çekilmeye yer verilmemiştir. Bu antlaşma ile İsrail, Ortadoğu'daki savaş ortamından Mısır'ı diskalifiye etmiştir.

Dünya Siyonist Örgütü'nün 1978'de projelendirdiği ve örgüt başkanı Matityahu Drobles'in soyismini alan plan revize edilerek Likud Partisi dönemi Batı Şeria yerleşim politikalarına yön vermiştir.

4.3.2.3. 1980 Kudüs Yasası

Kudüs Yasası, İsrail Parlamentosu (Knesset) tarafından 30 Temmuz 1980'de kabul edilmiştir. Yasa, Kudüs'ü "bütün ve birleşik" olarak İsrail'in başkenti olarak kabul eder. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 478 sayılı kararı bu yasanın geçersiz olduğu ve ivedilikle iptal edilmesi yönündedir. Bu karar gereğince Birleşmiş Milletler'e üye devletlerin Kudüs'te bulunan büyükelçiliklerini çekmeleri gerekmektedir. Birleşmiş Milletler'de alınan bu karar 20 Ağustos 1980 tarihinde 14 kabul, 1 çekimser (ABD) ve 0 red oy ile kabul edilmiştir. Uluslararası politikada Kudüs resmî olarak İsrail'in başkenti olarak kabul edilmemektir.

1980 Kudüs Yasası'nın içeriğine bakılırsa;

1. Kudüs, doğusu ve batısıyla bütünleşik bir şekilde İsrail'in başkenti olarak tanımlanmaktadır.
2. Kudüs, devlet binalarına ve devlet başkanlarının konutlarına ev sahipliği yapmalıdır.
3. Kudüs'te kutsal sayılan bölgeler saldırılara karşı korunmalı ve dini farketmeksizin her bireyin kutsal alanlara giriş yapma hakkı vardır.
4. Kudüs'ün ve Kudüs'te yaşayanların ekonomik kalkınması için Kudüs Belediyesi'ne belirli bir bütçe ayrılmalıdır.

4.3.2.4. İntifada

1967 Savaşı'nda sonra İsrail'in uyguladığı yerleşim politikaları ve Yahudi yerleşimciler tarafından Filistinliler'e uygulanan yaptırımlar neticesinde 1987 yılında

“İntifada” patlak vermiştir. İntifada kelime anlamı olarak silkinmek ve kurtulmaktır. Filistinliler 20 yıllık işgale karşı silkinerek başkaldırmıştır. İntifada İsrail siyasetinde ve Yahudiler’de değişime yol açmıştır (Yüksek, 2011).

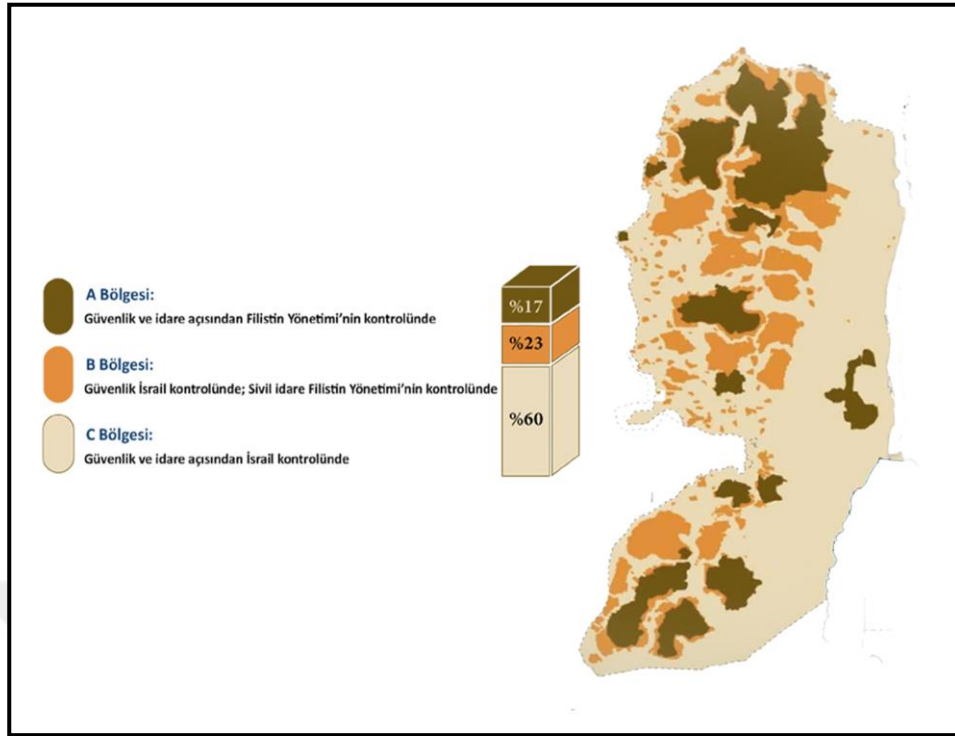
İsrail, Filistinliler’in bu işgal altında yaşamak istemediklerini ve bu işgal tavrı ile politik olarak da zarar göreceğini anlamıştır. İntifa’da sonrasında Batı Şeria’da bulunan Yahudi yerleşimciler daha temkinli ve uzlaşmacı bir şekilde yaşamlarına devam ettiler. İntifada sürecinde yerel ve dini hedeflerin yanı sıra ekonomik çıkarlarda tehlikeye girmiştir. Hem Batı Şeria’daki Yahudi yerleşimciler hem de İsrail ciddi ölçüde zarar görmüştür (Tessler, 1990).

Sovyetler Birliği’nin 1989’da dağılmasından sonra Rusya Yahudileri İsrail’e göç etmişlerdir. İntifada sürecinde devam eden göç ile Yahudi nüfusu %10 oranında artmıştır. Rusya’dan gelen 376,000 Yahudi için İskân Bakanlığı tarafından yeni yerleşim birimleri kurulmuştur. İsrail için gelen bu yeni göç dalgası Filistinli nüfusa karşı kullanılacak bir avantajdır. İsrail, yeni gelen Rus Yahudiler için Batı Şeria topraklarında yerleşimi uygun görmüştür (Evans, 2006).

4.3.3. 1992-1995 yerleşim faaliyetleri

1992 seçimlerinde yerleşim faaliyetlerini destekleyen Likud Partisi ile Filistinliler’le barış sonucu olarak topraklardan çekilme politikasını destekleyen İşçi Partisi karşı karşıya gelmiştir. Seçimleri İşçi Partisi’nin temsil eden Yitzhak Rabin’in kazanmasıyla beraber devlet aracılığıyla yapılan tüm yerleşim politikalarını durdurmuştur. Fakat özel sektör ve güvenlik amacıyla inşa edilen yerleşim projeleri devam ettirilmiştir (Smith, 1994). Hükümet destekli yürütülen özel sektör yerleşim birimleri inşası Likud Partisi’nin yönetiminin ilk iki yılında 11,000 hane olarak tamamlanmıştır (Aronson, 1995).

İsrail ve Filistin Kurtuluş Örgütü arasında Eylül 1995’te imzalanan II. Oslo Antlaşması’nda yerleşimlerle alakalı herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Yerleşim yerlerinin güvenliği İsrail Güvenlik Güçleri’nin sorumluluğu altında kalmıştır. Bu antlaşmada Kudüs, sınırlar ve Filistinli mülteciler konuları da ele alınmamıştır (Anonim, 1996).

Resim 9: Oslo II Antlaşması'nın Mekânsal Dağılımı (URL 10)

Oslo II Antlaşması ile beraber Kudüs'ün doğusu hariç Batı Şeria 3 bölgeye ayrılmıştır. A ve B bölgelerinde sivil sorumluluk Filistin yönetimine verilirken, B bölgesinin güvenliği konusu İsrail'in hâkimiyetine bırakılmıştır. C Bölgesi ise tamamen İsrail'in kontrolüne verilmiştir (Aronson, 1996).

Rabin'in öngördüğü barış planının uygulandığı sürede Filistinliler Gazze ve Batı Şeria'da Yahudi yerleşim bölgeleri ve İsrail askeri üsler tarafından çevrelenmişti. Rabin döneminde alınan yerleşim projelerini dondurma kararına rağmen Yahudi yerleşim birimleri inşası ve ulaşım ağıyla ilgili projeler devam etti (Slater, 2001).

Oslo II Antlaşması hem muhalefet partilerinin hem de sağcı Yahudilerin tepkisini çekmiştir. Rabin ihanet ile suçlanarak, Nazi sloganları eşliğinde eleştirilmişti (Aronson, 1996). Yitzhak Rabin 4 Kasım 1995'te aşırı sağcı bir Yahudi tarafından öldürülerek suikaste kurban gitmiştir (Hertzberg, 1996).

Rabin'in ölümünden sonra İşçi Partisi'nin koltuğuna Shimon Peres oturmuştur. Shimon Peres'in Filistinli direnişçilerin öldürülmesi kararıyla birlikte Filistinliler tarafından misilleme saldırılar gerçekleştirilmiştir. İsrail'in emriyle Filistin'in önemli liderlerinin öldürülmesi siyasi ortamı gerginleştirmiştir. Barış söylemiyle yönetimi ele alan İşçi Partisi'nin İsrail'i kaosa sürüklediğini seçim çalışmalarında belirten Likud

Partisi amacına ulaşarak seçimleri kazanmıştır. Yahudiler tercihini Benjamin Netanyahu'dan yana kullanmıştır (Yüksek, 2011).

4.3.4. 1996-1998 yerleşim faaliyetleri

Seçim süreci esnasında yerleşimlerin önemi üzerinde sıklıkla duran Likud Partisi, inşaat faaliyetlerinde hızlanma olacağını belirtmiştir. 1996 yılında yapılan Likud Partisi toplantısında göçlerin artırılması, yerleşim faaliyetlerinin hızlanması, kamu arazileri konusu, ulaşım ağı ve su kaynaklarının kontrolü üzerinde durulmuştur (Aronson, 1996).

Likud Hükümeti yerleşimler konusu üzerinde durarak, yeni konut alanları için büyük bir bütçe de ayırmışlardır. Netanyahu'nun seçim sonrasında Kudüs ve çevresindeki "güvenlik ve yerleşim bölgelerinde" yeni projelerin başlanacağı duyurusu "Birleşik Kudüs" kavramını tekrar gündeme getirmiştir (Shikaki, 1996).

Kudüs'ün doğusunun Filistinliler'in hâkimiyeti altına girmemesi için 1980'den itibaren yeni yerleşim bölgeleri kurulmuştur. Netanyahu, 1997 yılında Kudüs'e yakın olan Jabal Abu Ghanim'de Har Homa yerleşim biriminin inşaa süreci başlatılmıştır. Bu proje ile 2,056 dönüm arazide 6,500 hane kurulması planlanmıştır. Yerleşim biriminin planlandığı alanda Filistinliler'in arazisi %33 olarak tespit edilmiştir. Projeden etkilenen Filistinliler'e tazminat için bütçe ayrılmıştır (Aronson, 1997).

Resim 10: Har Homa Yerleşim Birimi (URL 11)

Filistinliler'in Kudüs'teki nüfus artışını bir tehdit olarak algılayan İsrail, Kudüs'ü yerleşim birimleri ve ulaşım ağıyla çevreleyerek Filistinliler'in Batı Şeria ile

bağını minimum seviyeye indirmeye çalışmıştır. “Birleşik ve Büyük Kudüs” için E-1 Planı’nı devreye sokmuştur. Bu plan, Batı Şeria’da hukuksuz yapılan Maale Adumim yerleşim birimini Kudüs’e bağlamaktaydı. Planın uygulanması ile Kudüs sınırları genişleyerek, Filistinliler’in ulaşımı kontrol altına alınacaktır (Aronson, 1998).

4.3.5. 1999-2000 yerleşim faaliyetleri

İşçi Partisi’nin 1999 yılı seçim çalışmalarında yerleşim birimleri konusunda taviz vermeyeceğini açıklaması ile Ehud Barak, Likud Partisi temsilcisi Benjamin Netanyahu’ya karşı zafer kazanmıştır. Yitzhak Rabin’in politikalarını benimseyen Barak, yerel ve uluslararası güvenliği sağlama konusunda çalışmalar yapmıştır (Aronson, 1999).

Yerleşim politikalarına binayen inşa edilen konut alanları ve bypass yolların yapımı bu dönemde de devam etmiştir. Barak, bağımsız Filistin Devleti’ni kabul ettiğini söylese de yerleşimleri ve yerleşimcileri İsrail’in hâkimiyeti altında tutmak amaçlarından biriydi. Bu amaçlara binayen sık sık İsrail egemenliğinde birleşik bir Kudüs ve 1967 sınırlarına geri dönmeyeceğini vurgulamaktaydı (Aronson, 1999).

Ehud Barak basın tabiriyle “cömert teklif” ini sunarak Filistinli yerleşimciler, Kudüs’ün statüsü ve yerleşim alanlarıyla ilgili çözüm önerilerinde bulunmuştur. Batı Şeria’daki yerleşim birimlerinin (küçük bir kısmı hariç) terk edilerek Filistin’e bırakılacağını teklif etmekteydi. Fakat bu teklifin bir karşılığı olarak etrafındaki yerleşimleri içine alacak şekilde “Büyük Kudüs’ün” İsrail’e ilhak edilmesi gerekmekteydi (Slater, 2001). Barak’ın “cömert” olarak nitelendirilen sinsi teklifi Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat tarafından reddedilmiştir.

Arafat, İsrail tarafından iki devletli barış çözümünü istememekle suçlanmıştır. İki devletli bir barış çözümünden bahsedebilmek için bağımsız ve eşit iki devletin olması gerekmektedir. İsrail’in bypass yolları ve Yahudiler için yaptığı yerleşim birimleriyle engellenen toprak bütünlüğü Filistin Devleti’nin bağımsız olamayacağını bir göstergesidir.

4.3.5.1. İkinci intifada

Camp David görüşmeleri esnasındaki siyasi atmosfer, yerleşim faaliyetlerinin artması, Yahudi yerleşimcilerin Filistinliler’e saldırması ve Ariel Sharon’un Mescid-i

Aksa'ya yaptığı baskın ile İkinci İntifada başlamıştır. Eylül 2000'de başlayan ve beş yıl süren intifada aslında Filistinlilerin halk olarak ayakta olduklarının, toprakları parçalansa ve işgal altında bulunsalar bile kutsallarına sahip çıktıklarının göstergesiydi.

Yerleşim alanlarının mekânsal genişlemesine hem ekonomik hem de politik olarak destek veren İşçi Partisi'ni temsilen Ehud Barak ile Likud Partisi temsilcisi Ariel Sharon'un girdiği seçimde Al-Aksa İntifadası olarak adlandırılan ikinci intifadanın kaos ortamından dolayı Sharon galip çıkmıştır.

4.3.6. 2001-2006 yerleşim faaliyetleri

2000 yılında başlayan ikinci intifanın devam ettiği süreçte Yahudi yerleşimciler ve onlar için yapılan yerleşim bölgeleri Filistinlilerin kendi kaderini belirleme haklarına ve iki taraflı barış çözümüne zarar vermektedir. Yerleşimcilerin Filistinliler'e uyguladıkları fiziki ve psikolojik şiddetin yanı sıra, yerleşimlerin uzantıları yaşanan olayların asıl sebebiydi (Hammami, 2002).

Ortadoğu Dörtlüsü olarak anılan Quartet (BM, ABD, AB ve Rusya), 2002 yılında ikinci intifada ile devam eden İsrail-Filistin çatışmasını nihayete erdirmek için "Yol Haritasını" oluşturmuştur. Yol Haritası, 2001 yılından sonra kurulan yerleşim kontrol noktalarının boşaltılarak İsrail'in tüm yerleşim politikalarını durdurmasını önermekteydi (Aronson, 2003). "Yol Haritası" Filistin tarafından kabul edilirken, İsrail yerleşimler konusunda yapılan ikazları dikkate almamıştır.

İsrail-Filistin çatışmalarının uzaması ve müzakerelerin sonuçsuz kalmasıyla "Ayrım Duvarı" inşasına yol açacak ayrım fikri Ariel Sharon tarafından ortaya atılmıştır. Sharon yönetimindeki İsrail hükümeti, 2002 Haziran'da "Ayrım Duvarı" planının ilk aşamasını kabul etmiştir. Ayrım Duvarı için ele alınan sınırlar zamanla değiştirilerek "Yeşil Hattın" ötesine geçip Batı Şeria'daki bazı yerleşim bölgelerini de içine almıştır.

Ayrım Duvarı projesi ile Batı Şeria ve Kudüs topraklarına bağlı olan 14 Bölge duvarın iç kısmına alınarak İsrail hâkimiyeti altına girmiştir. 9 metre yüksekliğe ve 770 km uzunluğa sahip olan Ayrım Duvarı sadece %15'lik kısmı Yeşil Hat üzerinde planlanarak, kalan %85'lik kısım Batı Şeria toprakları üzerinde ilerlemektedir. Ayrım Duvarı planında bir diğer politika ise Kudüs sınırlarında yaşayan 150.000 Filistinli'yi duvarın arkasında bırakarak Kudüs Belediye sınırlarından çıkarmak olmuştur (Qawasmeh, 2020).

Sharon'un 2006 yılında komaya girmesiyle İsrail siyasetinde bir devrin de kapandığının göstergesidir. Irkçılığın ve ayrımcılığın Ortadoğu'daki sembolü haline gelen Ayrım Duvarı'nın planlanmasında büyük rol oynayan Ariel Sharon ile İsrail'in yerleşim politikaları sorgulanmaya başlanmıştır.

4.3.7. 2007-2008 yerleşim faaliyetleri

Sharon'un siyaset sahnesinden ayrılması ile Ehud Olmert İşçi Partisi'nin başına geçerek Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Filistinliler ile artan gerginlikle beraber Olmert, halkın güvenliğini sağlamak adı altında "ayrım" kavramı üzerinde daha da yoğunlaşmıştır. Olmert'in ayrım politikasıyla beraber İsrail'deki birçok siyasi parti İşçi Partisi ile koalisyon kurma fikrini benimsemiştir. Sonuç olarak İşçi Partisi, genel seçimlerde Knesset'e 29 milletvekili sokmuştur. İşçi Partisi meclisteki en çok milletvekiline sahip olduğu için koalisyon hükümeti kurma yetkisi verilmiştir (Makovsky, 2015).

4.3.7.1. Yaklaşım Planı

Ehud Olmert'in Yahudi nüfusunun çoğunlukta olduğu bir "ulus-devlet" için belirlediği politikaya "Yaklaşım Planı" ismi verilmektedir. Olmert'in bu anlamdaki çokça dile getirdiği 2010 yılına kadar Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimcilerin çekilmesi bu planın ana temelidir. Bu plan ile Ayrım Duvarı'nın doğusunda yer alan 72 yerleşimin yıkılması ve 60,000 Yahudi'nin Batı Şeria'dan çekilmesi öngörülmektedir (Anonim, 2006).

24 Ocak 2006'da Ehud Olmert, birçok röportajında olduğu gibi üst düzey siyasi, güvenlik, istihbarat ve iş adamlarının İsrail'in ulusal güvenliği için toplandığı 6. Herzliya Konferansı'nda da yerleşimler ve Birleşik Kudüs üzerine konuşmalar yapmıştır. Olmert'e göre en kısa zamanda demografik verilere bağlı olarak net bir sınırın belirlenmesi gerekmektedir. Kudüs olmadan bir Yahudi devletinin varlığını anlamsız bulan Olmert, birleşik Kudüs vurgusunu bu konferansta da dile getirmiştir. Bu konuşmalar üzerinden anlaşılacağı gibi Olmert, Ben Gurion ve Ariel Sharon'un politikalarını izleyerek sınırları belirli devletten bahsederken Filistinlileri bu sınırlara dâhil etmek istememektedir

7 Şubat 2006'da Ehud Olmert, verdiği röportajda yerleşim politikaları hakkında daha detaylı bir demeç vererek, Kudüs'ün doğusu, güneyi ve kuzeydoğusunda bulunan Ma'ale Adumim, Gush Etzion ve Ariel yerleşimlerinde İsrail'in daimi hâkimiyetini belirtmiştir (Myre, 2006). Yaklaşım Planı ile Ayrım Duvarı sadece güvenlik için yapılan bir araç değil, sınırların belirlenmesinde de önemli hale gelmiştir (Aronson, 2006).

İsrail'in yerleşim politikası, yerel ve bölgesel kurumları, hukuksal altyapıyı ve siyasi yönelimle büyürken, Olmert'in "Yaklaşım Planı" ile uygulanan politikaları değiştirmek zor bir süreci beraberinde getirecekti (Aronson, 2006). "Yaklaşım Planı"nın kararlarına rağmen Batı Şeria'daki yerleşim birimleri inşası devam etmekteydi. Bu inşaa süreci yerleşim bloklarının genişletilmesi şeklinde adeta bir "doğal büyüme" olarak devam ettirilmiştir.

Bu dönemde Kudüs'ün doğusunda bulunan E-1 bölgesinde yol ve çevre düzenlemeleriyle beraber polis karakolu inşasına başlanmıştır. E-1 bölgesinin, Kudüs ve Ma'ale Adumim arasında toprak bütünlüğünü sağlayan bir unsur olduğunu da göze alırsak, Kudüs'ün doğusundaki Filistinliler ile Batı Şeria Bölgesi tamamen ayrılacaktı (Levy, 2006).

Kudüs'te Olmert tarafından uygulanan yerleşim politikalarıyla Kudüs çevresinde bulunan yerleşim bölgeleri ve Yahudiler'in "kutsal mekân" saydıkları alanlar İsrail sınırları içerisine dâhil edilirken, Filistinliler'in yoğun olarak ikamet ettiği bölgeler sınır dışında bırakılmaya çalışılmıştır. Bu politikaya binayen Kudüs etrafında planlanan Ayrım Duvarı'nın planı yerleşim bölgeleriyle karşılaştırılarak düzenlenmiştir. Beytüllahim'i Kudüs'ten ayıracak yerleşim alanları ve kuzeyde bulunan E-1 bölgesi planları bu politikanın gerekçesi olarak ortaya konulmuştur. Bu yerleşimler Filistinliler'in şahsi mülkleri üzerinde kurulacağı için öncelikli olarak Gaiplerin Mülkleri Yasası'nın (Absentees Property Law) bu bölgede uygulanması gerekmektedir. Tüm bu politiklar ve planlanan projeler hayat geçirilirse, Kudüs'ün doğusu, Batı Şeria'dan hem siyasi hem de toprak bütünlüğü açısından ayrılacaktı (Aronson, 2006).

Bu dönemdeki önemli projelerden olan Ma'ale Adumim yerleşimi, Kudüs ve Ayrım Duvarı'nı birçok siyasi parti görüş birliği ile ortaya çıkarmıştır. Sadece Meretz Partisi Ayrım Duvarı'nın Filistinliler'i olumsuz etkileyeceğini ve E-1 bölgesinin İsrail-Filistin arasındaki barış çözümünden uzaklaştıracağını savunmuştur (Hareuveni, 2010).

İsrail İnşaat ve Bina Bürosu 2006'da, uzun süredir yeni yerleşim birimlerinin projelendirilmesine izin verilmediğini belirtse de yeni yapıların inşaa süresi

başlatılmıştır. Planlı yapılaşmanın yanı sıra, kaçak inşaat yapımı ve Filistinliler'in gayrimenkullerine el konulması sıkça yaşanmıştır.

2007 yılında, İsrail'in yerleşim faaliyetleri devam ederken bypass yolların inşası da hızlanmıştır. Kudüs Planlama ve Yapı Heyeti, Kudüs'ün doğusunda inşa ettiği birçok yerleşim bölgesine yenilerini ekleyerek üç Yahudi mahallesinin daha kurulmasını planlamıştır. Bu plan doğrultusunda Kudüs'ün güneyi Etzion yerleşim bölgesiyle; kuzeyi ise Beit El yerleşim bölgesiyle birleştirilecektir (Aronson, 2007).

2007 yılında, Kudüs'ün doğusu ve Batı Şeria'da 132 yerleşim bulunurken, bu yerleşimlerdeki 256,500 Yahudi Kudüs'ün doğusunda yaşamaktadır. Kudüs'ün doğusu ve Batı Şeria'yı birbirinden ayırmak için kullanılan Ayrım Duvarı ile, Batı Şeria sınırları içerisinde olan Givat Ze'ev ve Ma'ale Adumim yerleşimleri fiziksel olarak Kudüs'ün doğusuyla bütünleşmektedir. Ayrıca Kudüs'ün doğusunda bulunan 30,000 Filistinli'yi içerisinde bulunduran bölgeler Ayrım Duvarı ile Kudüs'ten mekânsal olarak uzaklaştırılmıştır. Böl parçala ve işgal et stratejisi ile ilerleyen İsrail, Ayrım Duvarını ve bypass yolları Kudüs'teki Müslümanlar'ın yoğun olduğu bölgelerden geçirerek Filistinli toplulukları birbirinden ayırmaktadır (Aronson, 2007)

4.3.7.2. Annapolis Görüşmeleri Sonrası Yerleşim Faaliyetleri

İsrail, işgalci yerleşim faaliyetlerinin durması için “Yol Haritası”nın uygulanacağını belirtse de, yerleşim bölgeleriyle ilgili planlar devam ettirilmiştir. Bush'un 2004 yılında Sharon'a 1948 sınırlarına dönmenin mümkün olmadığını ve Kudüs'ün doğusuyla Batı Şeria'daki Yahudi nüfusun azımsanmayacak şekilde fazla olduğunu belirtmesiyle, İsrail'in yerleşim politikalarını artık Amerika Birleşik Devletleri'nde desteklediği söylenebilir. Olmert 2008'de yaptığı basın açıklamasında arazi istimlakı ve yeni yerleşim bölgelerinin kurulmasıyla alakalı planları ertelediğini belirtse de aynı açıklamada Kudüs'ün ve Batı Şeria'daki yerleşim bölgelerinin demografik değişiminden de bahsetmiştir (Birinci, 2016).

Yerleşim faaliyetlerinin Kudüs'ün doğusu ve geniş yerleşim bölgelerinin dışında durdurulması da Filistinliler'i tatmin eden bir hareket olmamıştır. Kudüs'ün doğusunda bulunan Har Homa bölgesinde Filistinliler'e ait olan arazilerde yeni ihalelerin duyurulması yerleşim politikalarında bir değişikliğin olmadığını göstergesidir (Anonim, 2008).

İsrail'in yerleşim politikalarındaki işgalci tavır devam ederken plansız bölgelerdeki Yahudi yerleşimcilerin ruhsatsız konutlarıyla alakalı çıkarlarını korumaya çalışıyordu. Yahudi yerleşimcilerin büyük yerleşim bölgelerinin etrafındaki kaçak yapılaşmalar ilerde yerleşim bölgelerine dâhil edilecektir (Aronson, 2008).

4.3.8. 2009-2020 yerleşim faaliyetleri

Olmert, hakkında başlatılan soruşturmalar sonucu Eylül 2008'de İşçi Partisi Başkanlığı'ndan ve başbakanlıktan istifa etmiş; yeni kabine kurulana dek görevini vekâleten yürütmüştür. Şubat 2009'da yeni seçimler yapılarak Netanyahu başbakanlık görevine getirilmiştir (Diskin, 2010).

Likud Partisi'ni temsil eden Netanyahu, seçim döneminde İran'ın oluşturacağı güvenlik problemini ele alırken yerleşim politikalarını da unutmamaktadır. Nüfus artışından dolayı yerleşim bölgelerinde yaşanan doğal büyümenin devam edeceğini belirten Netanyahu aynı zamanda yeni yerleşim bölgelerinin kurulmayacağını da söylemiştir. Netanyahu, Olmert'in aksine iki devletli çözüm yerine ekonomik olarak İsrail'e bağımlı askeri yapılanma olmayan bir Filistin Devleti modelini benimsemektedir (Sedda, 2020).

Filistin Devleti konusunda Knesset 3 farklı fikirle bölünmüştü: Birinci görüş İsrail'in 1967 sınırlarına geri çekilmesini ve bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasını savunurken, ikinci görüş buna karşı çıkmaktadır. İşçi ve İşçi Partisi'nin içinde bulunduğu üçüncü görüş ise barışın oluşması şartıyla toprak tavizinin verilebileceği yönündeydi. Bu toprak tavizi tabiki Kudüs olmayacaktı. Filistinliler'in yoğun olarak yaşadığı bölgeler adeta kangren olmuş parça gibi kesilerek yeni bir devlet oluşumunu savunmaktaydı. Kudüs'ün bölünmezliği ise tartışılması mümkün olmayan bir meseleydi (Del Sarto, 2009).

Bu karmaşa ortamında Mahmut Abbas ise İsrail'in yerleşim politikalarında ve ayırım duvarı konusunda geri adım atmadığı sürece, müzakerelere devam edilemeyeceğini açıklamıştır (Anonim, 2009).

4.3.8.1. Amerika Birleşik Devletleri Etkisinde Netanyahu'nun Yerleşim Politikaları

4 Kasım 2008'de Amerika Birleşik Devletleri başkanı seçilen Barack Obama seçim çalışmaları esnasında İsrail'in yerleşim faaliyetlerini "saldırgan" olarak

eleştirmiştir (Schneider, 2009). Barack Obama ne kadar İsrail ile ilişkilerin iyi kurulmasını vurgulasa da diğer Amerika Birleşik Devletleri hükümetlerinin tersine İsrail'e karşı eleştirilerde bulunup, inisiyatif almıştır. Obama, Netanyahu'dan yerleşim planlarının durdurulmasını ve ikili devlet çözümünü talep etmektedir. Buna karşılık Netanyahu ise ekonomik barış çatısı altında Filistin Devleti önerisini savunmaktadır. Ekonomik barış çatısı masum bir kavram olarak gözüktüğü de Kudüs'ün bölünemeyeceği ve İsrail'in bir devlet olarak Filistinliler tarafından tanınması gerektiğini içermektedir. Yerleşimler hususunda ise yeni yerleşim bölgelerinin kurulmayacağını taahhüt ederken, mevcut yerleşimlerin doğal büyümeden kaynaklı ihtiyaçları için planlar oluşturulacağını da altını çizmektedir (Birinci, 2016).

Obama'nın, İsrail politikası uluslararası alanda desteklense de bu baskının sonuç vermeyeceği endişesi hâkimdir. İsrail'in yerleşim politikalarını durdurması için hukuki, askeri ve bürokratik sahalardaki tüm sistematüğün değiştirilmesi gerekmektedir. Bu köklü değişim ise İsrail tarafından kabul edilmeyecektir. Yıllardır Amerika Birleşik Devletleri tarafından yerleşim faaliyetlerinin son bulmasıyla ilgili baskı kaldırılarak yerini yerleşimlerin boşaltılması almıştır (Anonim, 2009).

Netanyahu-Obama görüşmeleri sonrasında geçici bir süreyle yerleşim faaliyetlerinin sözü verilmiştir. Bu da Amerika Birleşik Devletleri'nin yerleşim faaliyetlerinin tüm sahalarda durdurulması çalışmasının sonuç vermediğinin kanıtıdır. Artık Amerika Birleşik Devletleri tarafından yerleşim faaliyetlerinin hangi koşullarda devam ettirileceği sorusu gelince, yerleşimler konusunda Obama hükümetinin de diğer Amerikan başkanlardan farkı olmadığı anlaşılmıştır (Anonim, 2009).

Kasım 2009'da Netanyahu, Amerika Birleşik Devletleri ile yaptığı görüşmeler sonucunda Batı Şeria'da yapılması planlanan yeni inşai faaliyetlerin 10 aylık bir süreyle durdurulması kararını almıştır. Yeni izinlerin verilmeyeceği kararı devam eden inşaatları kapsamamakla beraber, yerleşimcilerin ihtiyaçlarını karşılayacak kamusal alanların inşasını da içermemektedir. Kudüs'ün doğusu hakkında verilen herhangi bir kısıtlamanın olmayışı açıklaması da uluslararası çevrede tepkiye neden olmuştur (Birinci, 2016). Bu kısıtlama sadece Obama'yı tatmin edecek, Filistinliler'in istek ve beklentilerini karşılamayacaktır. Bu karardan birkaç gün sonra Mahmut Abbas tarafından yeni bir açıklama gelecektir. İsrail'in yerleşim politikalarının değişmediğini belirten Abbas, bu durumda müzakare için masaya oturmayacağını belirtmiştir.

Mart 2010'da Netanyahu'nun Kudüs'ün doğusundaki Ramat Shlomo yerleşim bölgesinde 1.600 konuttan inşasını onaylaması ve Amerika Birleşik Devletleri-İsrail

arasında yaşanan diplomatik kriz ile görüşmeler ciddi şekilde etkilenmiştir. Ramat Shlomo için yapılan planlara karşılık hem Mahmut Abbas görüşmelere katılımı reddetmiştir hem de İsrail Amerika Birleşik Devletleri tarafından kınanmıştır (Anonim, 2010).

Mayıs 2010'da Netanyahu'nun Kudüs'ün doğusu hakkındaki yerleşim politikalarını kısmen durdurmasıyla Filistin Kurtuluş Örgütü ve İsrail arasında ABD öncülüğü ile diplomatik görüşmeler başlatılmıştır. Bu görüşmelerin temel amacı İsrail-Filistin arasındaki sorunlara özümçül yaklaşılmasıdır (Anonim, 2010).

Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'in yerleşim politikaları konusunda baskısı azalınca, Netanyahu eski yayılcı politikalarına devam etmiştir. Netanyahu, Mahmut Abbas'ın yerleşim alanlarındaki net tavrını eleştirerek barış müzakerelerinin devam etmesi gerektiğini dillendirirken, devam ettirdiği politik tavrıyla bu görüşmeler için hazır olmadığını göstermiştir. Yerleşimler konusundaki çizgisini değiştirmeyen Abbas ne kadar eleştirilse de, Netanyahu'nun Abbas'a karşı İsrail'i Yahudi Devleti olarak kabul ettirme politikası barış için bir önkoşul haline gelmiştir.

Şubat 2011'de, Lübnan'ın önerisiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi İsrail'in yerleşim faaliyetlerine son vermesini oylamaya sunmuştur. Yerleşimlerin Birleşmiş Milletler'deki tayini konusunda önemli bir yere sahip olan bu oylama 9 evet oyuna karşı Amerika Birleşik Devletleri'nin hayır oyuyla reddedilmiştir. Daimi üye olan Amerika Birleşik Devletleri'nin temsilcisi Rice, hayır oyunun İsrail'in yerleşim politikalarının onaylandıkları anlamına gelmediğini belirtmiştir. Yaptıkları açıklamalar ile hala daha yerleşim faaliyetlerinin meşru olmadığını ifade etseler de bu tavır, İsrail'in Birleşmiş Milletler'de bir koruyucusu olduğunun göstergesidir. Rice, İsrail-Filistin arasında çözümlenecek bu meselelerin uluslararası arenaya taşınması ile daha da çözümsüzlüğe sebep olunacağını söylemekteydi.

Ocak 2011'de, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-Moon, eleştirilen yerleşim politikalarının şehrin geleceğini tehdit ettiğini belirtmiştir. Ban Ki-Moon'a göre Filistinliler'in arasına sıkıştırılan yerleşim birimleri iki taraf arasında da gerilime neden olacaktır.

Filistin'in Birleşmiş Milletler'e tam üyeliği için başvuran Mahmut Abbas, 4 Haziran 1967 sınırları çerçevesinde ve başkenti Kudüs olan Filistin Devleti'ni kabul ettirme girişimleri devam etmiştir. Abbas'ın Birleşmiş Milletler çatısı altında bir devlet kurma çalışması İsrail'in yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri'nin de tepkisine yol açmıştır. Sürece hâkimiyeti konusunda ısrarcı olan Amerika Birleşik Devletleri, Eylül

başvurusundan sonra Filistinliler'e yönelik Uluslararası Kalkınma Ajansı'yla yaptığı yardımları geri çekmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Filistin üzerindeki baskısı devam ederken, Netanyahu'nun Gilo yerleşim bölgesinde 1,100 yerleşim birimi planları onaylaması tepkiye yol açmıştır. Bu karar Amerika Birleşik Devletleri'nin yanı sıra Almanya ve Fransa tarafından da kınanmıştır.

2011 yılının sonlarında Kudüs'ün doğusunu Filistin yerleşimlerinden ayırmak için Givat Hamatos Yerleşim Planı kabul edilmiştir. 1997 Har Homa yerleşiminden sonra Kudüs'ün doğusunda kurulacak ikinci yerleşim birimi olan Givat Hamatos, yerleşim faaliyetlerinin artık daha büyük bölgeler halinde ilerlediğinin göstergesiydi.

2009-2010 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin, İsrail'e baskısı sonucunda konut alanları için yeni ihale kararı alınmamıştı. Bu 10 aylık süreçten sonra yerleşim faaliyetleri hız kazanarak, 2.507 konut için ihale duyurusu yapılmıştır. Bu dönemde özellikle Kudüs'ün doğusundaki planlama çalışmaları üzerinde durularak Har Homa C'de 983 ve Givat Hamatos'ta 2,000 konut birimi için planlar onaylanmıştır. Bu planların yanı sıra Kudüs'ün doğusunda bulunan yasadışı yerleşim birimlerinin yasal hale getirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır.

Mart 2012'de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi İsrail'in yerleşim politikalarıyla Kudüs ve Batı Şeria'da yaptığı uygulamaların uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve bu uygulamalar sonucunda oluşturulan yerleşim bölgelerinin Filistinliler üzerindeki etkisini incelemek üzere bir araştırma heyetinin kurulup, görevlendirilmesini önermiştir. İsrail, bu kararı Filistin yanlısı politik bir karar olarak gördüğünü ve barış sürecine zarar verdiğini belirtmiştir.

Kasım 2012'de Filistin'in Birleşmiş Milletler'e üye olmayan gözlemci devlet statüsü 138 evet, 9 ret ve 41 çekimser oy ile onaylanmıştır. Netanyahu'ya göre ise Yahudiler'in güvenliği sağlanmadığı sürece Filistin Devleti kurulmayacak ve bu karar herhangi bir politikayı değiştirmeyecektir.

Birleşmiş Milletler'in Filistin hakkındaki kararı sonrasında Kasım 2012'de Knesset üyeleri tarafından oluşturulan bir komisyonla E-1 bölgesi üzerindeki çalışmalar yeniden düzenlenmiştir. Bölgeye ilişkin kabul, planlama ve inşaa çalışmaları gündeme getirilerek iki yerleşim bölgesiyle ilgili çalışmalar halkın görüşüne sunulmuştur.

Ekim 2012 seçimleri ile tekrar iktidara gelen Netanyahu, Mart 2013'te aşırı sağcılardan oluşan koalisyon hükümetiyle İsrail'deki siyasi hâkimiyetine devam etmiştir. Bu koalisyonun en büyük özelliği ise yerleşimci Yahudiler'in karar alma sürecinde en etkin oldukları dönemi temsil eden hükümet olmasıdır.

Netanyahu'nun bu dönemdeki işgalci ve yayılmacı politikalarının artmasıyla beraber İsrail, başta Avrupa Birliği üye ülkeleri olmak üzere, uluslararası arenada eleştirilmiş ve yalnızlaştırılmıştır. Eleştirinin yanı sıra Avrupa Birliği bir adım daha ileri giderek 2014 yılından itibaren İsrail'e verilen hibe, ikramiye ve finansal yatırım araçlarının sadece 1967 öncesi sınırlar içerisindeki İsrail kuruluşlarına ve projelerine verileceğini açıklamıştır.

Kasım 2013'te Barack Obama'nın tekrar Amerika Birleşik Devletleri Başkanı seçilmesinin ardından, Netanyahu'nun yerleşim politikalarını etkileyen bir durum oluşmamıştır. Birinci başkanlık döneminde Netanyahu'nun yerleşim politikalarına sert tepki gösteren Obama adeta gitmiş, yerini ılımlı politika üreten Obama almıştır.

Amerika Birleşik Devletleri tarafından Temmuz 2013'te İsrail-Filistin arasında ikili görüşmelerin sağlanması için altyapı oluşturulmaya çalışılsa da Netanyahu, yerleşimlere ait politikalarını devam ettirip plan ve ihale süreçlerini hızlandırmıştır. Netanyahu'nun, İsrail adına hem yerleşim politikalarına devam etmesi hem de iki devletli çözüm için masaya oturmayı kabul etmesi çözümden uzak sadece göstermelik bir politikayı benimsediğinin açık örneğidir.

Barış görüşmelerinin 9 ay boyunca devam etmesi ve Nisan 2014'te sonuca bağlanması kararlaştırılmıştır. Taraflarca gizli yürütülmesi makul görülen barış görüşmelerinin başarısızlığının temel nedeni Amerika Birleşik Devletleri tarafından İsrail'in yerleşim faaliyetleri olarak görülmüştür. Bu çözümsüzlüğün ardından Mahmud Abbas Hamas ile uzlaşma sağlamaya çalışmıştır. Sonuç olarak Haziran 2014'te El-Fetih ve Hamas'ın birlikteliği ile Filistin Ortak Hükümeti kurulmuştur. Netanyahu'nun, Hamas destekli bir devlet yapılması ile barış görüşmelerine devam edemeyeceğini bildirmesinin ardından, Filistin Kurtuluş Örgütü'ne İsrail tarafından yaptırımların uygulanacağını belirtmiştir.

Şubat 2015'te yerleşim alanlarını planlama, inşai faaliyet ve ihalelerde %40 oranında bir artış görülmüştür. Yerleşim faaliyetlerinin tarihsel sürecine bakıldığında aslında müzakere süreçlerinin yerleşim faaliyetlerini durdurmadığı da açıkça görülmektedir. Netanyahu hükümeti diğer hükümetlere oranla daha fazla yerleşim yanlısı politikalar yürütmeye devam etmektedir.

Şubat 2015'te İsrail işgal ettiği topraklardaki yerleşim faaliyetlerine devam ederek Kudüs'ün doğusunda 64 yeni konut birimi inşa etme kararı almıştır. Bu kararın yanı sıra Kudüs'ün doğusunda Filistinli bir yerleşimciye ait olan araziye el konularak 580 konutlu yerleşim birimi projelendirilerek ihaleye açılmıştır. Uluslararası hukuku

tanımayan yerleşim planlarına bir yenisini ekleyen İsrail, Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı tarafından resmi bir açıklama ile kınanmıştır. Nisan 2015'te ise İsrail tarafından yeni bir açıklama gelerek Kudüs'ün doğusunda bulunan yasa dışı yerleşim birimlerine 77 yeni konut inşası için ihale sürecinin başladığı bildirilmiştir. (MFA, 2015).

2015 yılı Eylül ve Ekim aylarında İsrail askerlerinin Mescid-i Aksa'ya girerek Filistinliler üzerinde güç uygulaması bölgede tansiyonu arttırmıştır. Mescid-i Aksa'nın statüsünü ve kutsallığını hedef alan uygulamalarda can kaybı olmuştur. İsrail askerleri bu dönemde sık sık Kadim Kudüs'ün kapılarını kapatarak Filistinliler'in bölgeye giriş ve çıkışlarını da engellemişlerdir.

Kasım 2015'te İsrail, Kudüs'ün doğusundaki yerleşim birimlerine 891 yeni konut inşa etmek için ihale duyurusunda bulunmuştur. İhale duyurusundan bir hafta sonra ise 454 yeni konut birimi için projelendirme çalışmaları başlamıştır.

2016 yılında üç farklı karar ile Kudüs'ün doğusunda 1104 ek konut birimi projelendirilmiştir. Bu projeler Ocak, Temmuz ve Kasım aylarında ihaleye çıkarılarak hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Aralık 2016'da ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı karar ile Filistin topraklarındaki yerleşim faaliyetlerinin uluslararası hukuka aykırı olduğu beyan edilmiştir. İsrail'in uluslararası hukuka göre işgal ettiği topraklarda yerleşim faaliyeti yapmasını uygun olmadığını dile getiren karar, aynı zamanda ikili devlet çözümünün de yerleşim faaliyetlerinden dolayı zarar gördüğünü belirtmektedir. Böylece İsrail'in, hukuksuz yerleşim politikalarına son vermesi çağrısı yapılmıştır.

Aralık 2017'de ayında Donald Trump'un Amerika Birleşik Devletleri adına yaptığı açıklama ile Dünya gündemi sarsılmıştır. Trump'un kararı, Amerika Birleşik Devletleri tarafından Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımladığını ve Tel Aviv'deki Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınacağını içermektedir. İsrail'in Kudüs'ü ilhaki, uluslararası alanda ve Birleşmiş Milletler tarafından reddedildiği için bu karar geçersiz sayılmaktadır. Birleşmiş Milletler'in birçok kararında kurulacak Filistin Devleti başkenti Kudüs olarak geçerken, Birleşmiş Milletler Konseyi Daimi Üyesi olan Amerika Birleşik Devletleri'nin bu kararı alması bölgedeki barış iklimini yok etmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin bu açıklamasına karşı Mısır, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımaktan vazgeçmesi için karar tasarısı sunmuştur. 18 Aralık 2017'de tasarının 14 evet, 1 hayır oyu ile kabul

edilmesine karşı veto edilmesi Amerika Birleşik Devletleri'nin bu kararından vazgeçmeyeceğinin göstergesidir.

Ocak 2018'de İsrail parlamentosunda yeni bir yasa tasarısı kabul edilerek, Filistinlilerin yoğun olarak yaşadığı bölgeleri farklı bir belediyenin altına taşıyarak bu mahallelerin ayırım duvarının arkasında kalması sağlanmıştır. Yasa tasarısı kabulünden sonra İsrail Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, "İsrail'in başkenti birleşik Kudüs'te" 300.000 yeni konut birimi projesini açıklamıştır. Bu plan, işgal altındaki Kudüs'ün doğusunda yer alan Yahudi yerleşim alanlarının Kudüs'le bütünleşmesini sağlayan "Büyük Kudüs Planı'nın" bir parçasıdır.

Şubat 2018'de İsrail, Kudüs'ün doğusunda yer alan ve Filistinliler'e ait olan özel mülklerde Yahudi yerleşimciler için 3000 konutun yapılacağını duyurdu. Mart ayında ise toprak işgalini kolaylaştırmak için İsrail tarafından terör olarak adlandırılan herhangi bir olaya karışanların oturma iznini iptal etmesini içeren yasa tasarısı kabul edildi. Bu döneme kadar Filistinlilerin özel mülküne el koymak amacıyla oturma izinlerinin iptal edildiği sıkça görülmüştür. Bu durum aslında insanın en temel haklarından biri olan barınma hakkının nasıl çiğnendiğinin de bir göstergesidir.

Aralık 2017'de alınan Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınması kararı Mayıs 2018'de hayata geçirilerek; büyükelçilik Tel Aviv'den Kudüs'e taşınmıştır. 1967 Bileşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararını hiçe sayan bu uygulama İsrail'in hukuksuzluğuna Amerika Birleşik Devletleri'nin de destek olduğunun bir göstergesidir.

2018 Haziran ve Kasım aylarında Kudüs'ün doğusunda yeni yerleşim bölgelerinin kurulması için karar alındı. Özellikle Ramot Shlomo ve Ramot bölgesinde 792 yeni konutun inşası için ihale açılmıştır. Ayrıca 2018 yılında Filistinliler'e ait 16 ev ruhsatsız olduğu bahane edilerek yıkıldı.

Ağustos 2019'da, Mescid-i Aksa'nın statükosunun değiştirilmesi için İsrail Kamu Güvenliği Bakanı açıklamada bulunmuştur. Bu açıklama çerçevesinde Mescid-i Aksa'nın Yahudilerin de Tapınak Tepesi'nde ibadet edebilmesi için alanla alakalı statükonun değiştirilmesi talep edilmiştir.

Kasım 2019'da El-Tur Mahallesi'ni Kudüs'te bulunan Burak Duvarı'na bağlamak için teleferik projesi onaylanmıştır. Bunun dışında İsrail Planlama ve İnşa Komitesi tarafından Kudüs'teki Şeyh Cerrah Mahallesi'nde 13 yeni konut biriminin kurulması, Gilo 'da 264 yeni konut alanının inşası ve 216 konut birimini içine alan gökdelen inşası, Gush Etzion yerleşim bölgesinde 146 yeni konut birimi inşası,

Kudüs'teki Cebel el-Mükebbir bölgesinde bulunan Nof Zion yerleşiminde 176 yeni konut biriminin projelendirilmesi onaylanmıştır (Vision, 2020).

Şubat 2020'de seçimlerden birkaç gün önce İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, işgal altındaki Filistin topraklarında bulunan yerleşim alanlarına ek konut inşa edeceğini duyurmuştur. Yerleşim politikalarının adeta seçimlerde birer argüman olarak İsrail'de kullanılmaya devam ettiğinin bir göstergesidir.

Eylül 2020'de ise Kosova Cumhurbaşkanı Hashim Taçi tarafından sosyal medya üzerinden yapılan açıklamada Kosova'nın İsrail'i karşılıklı tanıdığını belirtmekte ve Kudüs'te büyükelçilik açılacağını taahhüt etmektedir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1967'de verdiği kararı çiğneyen Kosova, Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımlayan ikinci ülkedir.

Kasım 2020'de ise İsrail tarafından Kudüs'ün doğusunda 108 ek yerleşim yeri inşası için ihale duyurusu yapılmaktadır. Bu ek yerleşim alanları 1257 konutu bünyesinde barındırmaktadır.

Batı Şeria ve Kudüs'ün doğusunda 2020 yılında 39.148 yeni konut birimi için planlar onaylanırken, 24 yeni bypass yol için de planlar oluşturulmuştur. Yeni konut alanları için 264 Filistinli ailenin evi yıkılmış, 840 gayrimenkule el konulmuştur (Vision, 2021).

4.4. Yerleşim Politikaları ve Knesset Hukuksal Yaptırımları

4.4.1. Arazilerin metruk olarak ilan edilmesi

İngilizlerin Filistin topraklarından çekilmesinden sonra 14 Mayıs 1948'de "İsrail Devleti"nin kurulması ile Yahudi yerleşimciler, Filistinlilere karşı etnik temizlik uygulamaya başladılar. Yaşanan kayıplarla beraber Filistinliler zorunlu göçe tabi tutulmuş ve 100 milyon Filistin Cüneyhi (Filistin para birimi) değerinde taşınmaz malı terk etmek zorunda kalmışlardır. 40.000 dönüm alana yayılmış üzüm bağları, 100.000 dönümlük turunçgil bahçeleri, 100.000 dönüm fidanlık ve 1948 işgali ile İsrail'in eline geçmiş zeytin arazilerinin %95'i metruk alan olarak ilan edilmiştir. Bu alanların içinde ev, işyeri, dükkân, depo ve müştemilat gibi yapılar da bulunmaktaydı. Bunun dışında 19 milyon Filistin Cüneyh'ine denk gelecek değerde İslami Vakıf Toprağı da metruk alan olarak ilan edilmiştir (Peretz, 1954).

1950 yılında çıkarılan 62 sayılı “Mülkiyet Devri İdaresi Hukuku” ile İsrail devlet olarak el koyduğu bu özel mülklerin satışa çıkarılmasının önünü açmıştır. Knesset’in 1950 yılında çıkardığı “Gaiplerin Mülkleri Yasası” ile ikametinde bulunmayan kişi, gaip olarak adlandırılır ve bu şahsın tüm gayrimenkulleri, taşınır malları ve banka hesapları İsrail’in hazinesine aktarılırdı. 1967 yılındaki ilhaktan sonra, İsrail ile savaşmayan herhangi bir ülkede yaşayan Filistinli şahısları da mülklerine el konulan “gaipler” olarak tanımlanmıştır. İsrail Tarım Bakanlığı idaresinde Kudüs’te “Gaiplerin Mülkleri Ofisi” kurulmuştur. Bu merkez ofisin dışında Batı Şeria’da da yerleşim birimlerini kontrol altında tutan alt ofisler kurulmuştur. Merkez ofis ve alt ofisler 1948’de işgal edilen toprakların %93’ünün İsrail yerleşim planlarına nasıl girdi olarak kullanılabileceğinin yanı sıra yeni arazilerin ele geçirilmesi sürecini de yönetmiştir (Shehadeh, 1990).

Yapılan uygulamalar ve 58 sayılı askerî karardan yola çıkarak, İsrail işgal ettiği toprakların asıl sahibiymiş gibi davranmakta, özel ve tüzel kişilere arazi mülkiyetini aktarmakta, Yahudi yerleşimcilere kiralamakta ve bu alanlarda Yahudi yerleşim birimleri kurmaktadır. Gaiplerin Mülkleri Ofisi bugüne kadar tahmini olarak 430.000 dönümlük araziye el koymuştur (Benvenisti, 1984).

İsrail Devleti’nin Filistin topraklarını işgal etmek için kullandığı yaygın bir tabir vardır: “halksız toprak, topraksız halk”. Filistin topraklarında yaşayan bir halkın bulunmadığını ve Yahudilerin de bir toprağa ihtiyacı olduğunu beyan ederek adeta işgali meşrulaştırmak istemektedirler. Böylece Filistinli halkın mevcudiyetini ve mülkiyet haklarını ihlal etmektedirler. Siyonizm temelli bu ideolojik düşünce ırkçılığın bir göstergesidir. Siyonizm temelli ırkçılık, Yahudi Ulusal Fonu Tüzüğü’nde de herhangi bir arazinin Yahudi olmayanlara kiralanması veya satılması kabul edilemez maddesiyle belirginleştirilmiştir (Timraz, 2018).

İsrail, “Gaiplerin Mülkleri Yasası’na” dayanarak Müselles ve Celil bölgesindeki Filistinliler’i “gaip” statüsünde saymıştır. Gaiplerin ve mültecilerin mülkleri ise Yahudi kayyuma devredilerek toprak üzerinde “Yahudileştirme” politikasının ilk adımı atılmıştır. Kayyum tarafından arazi ve mülkler Yahudi yerleşimcilere teslim edilerek Filistinliler’in topraklarına dönüşü engellenmiştir. Sadece özel kişilerin değil vakıf ve dernek gibi tüzel kişilerin mülklerine el koyarak İslami vakıf mülklerinin 1/16’sı Yahudiler’in hâkimiyeti altına girmiştir (Al Arz, 1987).

Gaiplerin Mülkleri Yasası 28. Fıkrasına göre, gaiplerin mülkleri ile ilgilenen kayyum istediği bir kişiyi veya topluluğu gaip olarak ilan edebilir. Gaip sınıfına giren şahıslarla ilgili kayyumun herhangi bir araştırma ve bilgi doğrulama yapma zorunluluğu

yoktur. Gaip olarak ilan edilen kişiler, gaip olmadıklarını ispat etseler bile bu kararın yürürlükten kalmasına ve geçersiz sayılmasına neden olmaz (Al Kayali, 2015).

4.4.2. Arazilerin İsrail tarafından güvenli bölge olarak kapalı tutulması

İsrail Devleti'ne bağlı askeri güçlerin, Batı Şeria'da eğitim odaklı ve askeri emirlere yönelik kapalı bölge olarak ilan edilen alanlar "güvenli bölge" olarak adlandırılmıştır. Fakat bu alanlarda yerleşim birimleri kurulması için düzenlemeler yapıldığı da bilinmektedir. Filistinli yerleşimcilere ait olan bir arazinin "Olağanüstü Hal Yasası"nın 125. maddesi uyarınca "güvenli bölge" olarak ilan edilmesiyle mal sahibinin bu araziye girmesi yasaklanır. İsrail'in Batı Şeria'da müsadere ettiği toplam toprakların %35'i "güvenli bölge" olarak ilan edilmiştir.

4.4.3. Arazilerin kamusal amaçlarla istimlâk edilmesi

Ürdün Arazi İstimlâk Yasası'na göre, istimlak edilmiş bir araziye sahip olmak isteyen makam, araziye devralmak için Resmi Gazete'de kullanım niyetini yayınlaması gerekmektedir. Başvuruya 15 gün içerisinde itiraz edilmezse Bakanlar Kurulu onayına sunulur ve arazi devri gerçekleştirilir. İstimlak başvurusunda bulunan kurum, arazinin edinme tarihinde mülk sahiplerine, arazine kıymetine denk tazminat ödemek zorundadır (Sedda, 2020).

"Arazilerde Tasarruf ve İstimlak Yasası" hükümlerine göre arazideki tarımsal faaliyetlerden bizzat mülk sahibi sorumludur. Mülk sahibi, arazide ekim yapmadığı durumlarda İsrail Tarım Bakanlığı araziye el koymaktadır. Göçler, toplu katliamlar ve Filistinlilere yönelik uygulanan etnik temizlik sonucunda Filistinli çiftçilerin ekim yapamadığı arazilere el konulmuştur. Bu yasa çerçevesinde ekili olmayan birçok tarım arazisi Yahudi yerleşim birimlerine dönüştürülmektedir. "Arazilerde Tasarruf ve İstimlak Yasası", olağanüstü hal yasalarını tamamlayıcı nitelikte bir yasadır. Filistinli yerleşimcilere ait olan bir araziye "Olağanüstü Hal Yasası"nın 125. maddesi uyarınca "güvenli bölge" olarak ilan edilmesiyle mal sahibinin bu araziye girmesi yasaklanır. Böylece bu arazi ekili olmayan arazi sınıfına alınarak el koyulur. Bir sonraki aşamada arazinin özel ve tüzel şahıslara satılmasıdır (Al Misiri, 1999).

"Arazilerde Tasarruf ve İstimlak Yasası" aşağıdaki şartları taşıması şartıyla İsrail Maliye Bakanı'nın arazi mülkiyetini alma hakkını vermektedir:

- Mülk veya arazinin 1 Nisan 1952 tarihi itibariyle arazi sahibinin elinde olmaması.

- Mülk veya arazinin 14 Mayıs 1948 ile 1 Nisan 1952 tarihleri arasında kalkınma, güvenlik ve yerleşim amacıyla tahsis edilmesi ve istimlak tarihinde de bu arazinin belirtilen amaçlarla kullanımına ihtiyaç olması (Sedda, 2020).

İsrail'in arazilere ve gayrimenkullere yönelik çıkardığı, düzenlediği ve uyguladığı yasaların genel amacı, Filistinliler'in aleyhine olmuştur. Adaletin olmadığı bir ortamda yasaların da adaleti savunduğu söylenemez. Zira uygulamada da gözüktüğü gibi Filistinliler'in arazileri gasp edilmiş, el konulan gayrimenkuller Yahudi yerleşimcilere verilmiş, böylece bölge büyük bir strateji ile Yahudileştirilmiştir. İsrail'in çıkardığı yasaların birçoğu ırkçılık ve etnik ayrımcılık kökenlidir. Arazilere yönelik çıkarılan yasalarda da bu durum açıkça görülmektedir. Bu yasalar Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Her Türlü Irk Ayrımcılığınının Tasfiye Edilmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin en temel ilkelerini ihlal etmektedir (Abu Amsha, 1984).

Dr. İsrail Shahak bu duruma karşılık İsrail'i uyarmış ve yapılan ırkçılık ve etnik ayrımcılığın Yahudilere karşı antisemitizmin oluşmasına sebep olacağını belirtmiştir. İsrail toplumundan ırkçı düşünce sisteminin söküp atılmasını savunan Shahak İsrail'deki Yahudilerin ırksal ayrımdan dolayı kendilerini haklı buldukları uygulamaları da eleştirmektedir (Shahak, 1988).

İsrail yasalarının ırkçılığını eleştiren bir diğer kişi ise tarihçi Aharon Cohen'dir. İsrail'in yasal olarak Filistinliler'i cezalandırmasının nedeni olası işlenebilecek bir suçun hükmünün önden kesilmesi olarak görmektedir. Filistinliler suç işlemeye meyilli bir toplum olarak görüldüğü için yasal olarak bu uygulamaya gidiliyorsa bu durum ancak ırkçılık ile açıklanabilir (Cohen, 1970).

Dr. Cherchevsky ise İsrail'de yaşayan Filistinliler'in topraklarının çalındığının sadece Filistinli olmalarından yana olduğunu belirterek, arazilere yönelik yasaların ırkçı yönünü vurgulamıştır. İsrail sadece göç ettirilen Filistinliler'in değil, 1967'den sonra ilhak ettiği topraklardaki Filistinli nüfusun mülklerine de el koymuştur. Arazilerini koruyan ve yurtlarından ayrılmayan Filistinliler "gaip" sınıfına sokularak mülkleri ellerinden alınmıştır. İsrail Parlamentosu (Knesset) Hukuk Komisyonu Başkanı Martin Buber topraklara el koymayla ilgili yasaların asıl amacının Filistinliler'in mülklerini gasp etmek olduğunu belirterek Filistinliler ile arasındaki tek farkı kendisinin Yahudi, toprağı çalınanın ise bir Müslüman olduğunu eklemektedir (Sedda, 2020).

İsrail Parlamentosu Knesset 24 Şubat 1981’de çıkardığı yasa ile ırkçılık açısından Nazi Almanya’sını bile geçen bir uygulamayı da beraberinde getirmiştir. “İstilacıları İsrail Topraklarından Çıkarma Yasası” ile İsrail’in işgal ettiği topraklarda Filistinliler’in yaşaması uygun görülmemiştir. 28 Aralık 1982’de çıkan “İnşaat ve Planlama Yasası” ise nüfus yoğunluğundan dolayı yaşanan yetersiz kentsel üst ve altyapıya rağmen Filistinliler’in yaşadığı bölgelerde inşai faaliyet kısıtlanmış ve Filistinliler göç ettirilmeye çalışılmıştır.

Dr. İsrail Shahak, Siyonizm ırkçılığı ile Nazizm ırkçığı arasında benzerlik konusunda şunları söylemiştir: “*Nazizmin zulüm ve kötülüğünün her türlüsünü çektiğim için şimdi Hitler’in yolundan gidip adımlarını takip eden Yahudi Nazizmini, Filistin halkının yerinden edilip sürülmesini bir hak, baskıyı ise adelet olarak gören kesimi kınayıp mahkûm etme görevi ve sorumluluğunu hissederim*” (Shahak, 1988).

4.4.4. Yahudi yerleşim birimleri için mülkiyet satışının kolaylaştırılması

Ürdün Toprak Hukuku, Ürdün vatandaşı olmayanlara arazi satışı konusunda kısıtlamalar getirerek sadece Bakanlar Kurulu kararı ile bu satışın mümkünatı sağlanmıştır. 1967 Kudüs’ün doğusu ve Batı Şeria işgali sonrasında arazi satışının yabancı kuruluşlara satılması için 3 şart belirlenmiştir (Benvenisti, 1984).

1. Taşınmaz malların kentlerde ve köylerde bulunması.
2. Vakıf/kuruluşun ihtiyacından fazla mülkün satılmaması.
3. Ticaret ve aidiyet için arazinin satılmaması.

8. maddenin 3. Fıkrası ise “kamu yararı” durumunda yukarıdaki şartların yerine getirilmesi, kent merkezi ve köylerin dışındaki taşınmazların sahiplenilmesine de izin verilmektedir (Sedda, 2020).

Bu yasa, Yahudi Ulusal Fonu için arazi mülkiyeti edinme konusunda büyük engel teşkil ediyordu. Yerel kayıtlara geçmiş özel şirketler aracılığı ile Yahudi Ulusal Fonu bu engeli de aşmış oldu. Yahudi Ulusal Fonu’na bağlı Hamnuta Şirketi’nin arazi edinme durumu buna verilebilecek örneklerden biridir.

Ürdün askeri yetkililerinden yasama ve yürütme yetkilerini devralan İsrail komutanları, 1979’dan sonra Yahudilerin şahsi arazi satışı kısıtlamalarını kaldırdılar.

Lahey Sözleşmesi’nin 23. Maddesine göre, işgalci bir devletin işgal ettiği topraklardaki halkın mallarının yok edilmesi veya el konulması yasaktır. Uluslararası hukuk, İsrail’i Kudüs’ün doğusu ve Batı Şeria’yı işgal eden ve işgal yasaları ile

hükmeden bir devlet olarak görmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 17. maddesine göre bir bireyin tek başına veya başka bireylerle beraber mülk sahibi olmak hakkı vardır ve hiç kimse keyfi olarak mülkünden mahrum bırakılamaz (Mustafa, 2010).

4.4.5. Filistinli Müslümanların arazilerine uygulanan yasal kısıtlamalar

1983 ve 1986 yılları arasında Dünya Yahudi Örgütü oluşturduğu proje ile “vaadedilmiş toprak”larda kısa bir süre içerisinde ve yoğun bir şekilde Yahudi yerleşim birimleri oluşturmayı amaç edinmiştir. Yerleşim birimleri için uygun alanları tanımlarken Meron Benvenisti şu kriterleri sıralamıştır: “*Filistin yerleşim birimlerinin daha geniş alanlara büyümeleri engellenerek tecrit edilmeli ve Yahudi yerleşim birimleri arasında bağlantı sağlanmalıdır.*” (Benvenisti, 1984).

İsrail Devleti Askeri yetkilileri ise güvenlik durumunu öne sürerek “Ürdün Binaları, Köyleri ve Şehirlerinin Tanzimi Kanunu”nu değiştirdiler. Yeni oluşturulacak yolların ve yerleşim birimlerinin planlama süreçlerini tek başlarına yönettiler. 1966 yılına ait olan “Ürdün Yasası”, mühendis ve çiftçilerin planlama aşamasında katılımcı olmalarını savunurken, 418 sayılı askeri emir ile bu karar iptal edilmiştir. Askeri yetkililer proje esnasında herhangi bir yerel kurum ve kuruluşun plana katılmasını engellediler. Yerel yönetimler, planlama yetkilerini İsrail Devleti'ne bağlı subayların yönettiği “Yüksek Planlama Kurulu”na devrettiler. Yüksek Planlama Kurulu ise Kudüs'ün doğusu ve Batı Şeria'da bulunan arazilere el koymak için sistematik projelere imza atmışlardır (Shehadeh, 1990).

Bu projelerden birincisi 1982 yılında yapılmış Kudüs bölgesi 1. sayılı Projedir. Bu proje, 275.000 dönümlük alanı kapsamaktadır. Beyt Jala, Beyt Sahur, Ramallah, El Bire ve Beyt Lahim şehirlerinde belediye ve köy sınırları dışında kalan arazi kullanımını ve yerleşim birimlerinin sınırlarını belirlemektedir. Belirtilen beş şehirin kent merkezi ve köylerinde yapılaşma yasağı getirilmiştir. Ayrıca Filistinlilerin kendi arazileri üzerinde yapacakları inşaatlar da kısıtlanmıştır (Al Misiri, 1999).

Projelerden ikincisi ise 1983 yılında yapılmış olan 50 sayılı Yollar Projesidir. Batı Şeria'da yollar, 1967 yılında kuzeyden güneye doğru tali yollarla bağlantılı olarak planlanmıştı. İsrail Devleti ise 1970 yılında doğudan batıya, Ürdün Vadisi ile bağlantılı yollar yapmayı planlamıştır. Bu yolların yapımı için İsrail Devleti tarafından Filistinlilere ait binlerce dönüm araziye el konmuştur. Böylece Batı Şeria'da bulunan

yollar artık İsrail'in ilhak ettiği topraklara ve yeni kurulan Yahudi yerleşim birimlerine erişmiştir. Bu proje İsrail'in 1967 yılından beri yaptığı kapsamlı ilk yol projesidir.

Projenin hedefleri:

- Yahudi yerleşim birimleri ve İsrail'in ilhak ettiği toprakları birbirine bağlamak.
- Filistinlilerin yaşadığı köyleri ve şehirleri kuşatmak.
- Yahudi yerleşim birimleri Kudüs ve Tel Aviv arasında ulaşım ağı oluşturmaktır (Sedda, 2020).

Bahsedilen proje sadece Yahudi yerleşim birimlerinin istek ve çıkarlarını gözetmek için yapılmıştır. Filistinli yerel sakinlerin ihtiyaçları ise proje kapsamında değerlendirmeye alınmamıştır. Yapılan yol çalışmalarında, kaldırım mesafesinden sonra 150 metreye kadar yapılaşma yasaklanmıştır. Bu kararın asıl amacı ise çevrede bulunan Filistinli yerleşimcilerin yapılaşma koşullarına sınır getirmektir. Tulkarm ve çevresinde yapılan yol ağı sonucunda 3.500 dönüm sebze-meyve, 1.200 dönüm zeytin ve 350 dönüm narenciye ekim alanı tamamen yok edilmiştir (Barakat, 2006).

Filistinli yerleşimcilere ait 14 km uzunluğa sahip el Feria su kanalı imha edilerek 25.000 dönümlük tarım alanına su erişimi engellenmiştir. Ulaşım ağıyla ilgili projelere herhangi bir itiraz olduğunda İsrail Yüksek Mahkemesi, projenin kamu yararına olduğu kararını vermektedir. Oysa tarım arazilerine verilen zarar yerel çiftçiyle beraber kentlileri de olumsuz etkilemektedir (Shehadeh, 1990).

İsrail tarafından oluşturulan heyetlerle 1979-1981 yılları arasında yerel halkla birçok görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerin netice vermemesi durumunda Kudüs'ün doğusu ve Batı Şeria'da yasal ve mekânsal düzenlemeler yapılmıştır. Tapu kaydı bulunmayan arazilerin tespiti, kamu arazilerinin sınırlarının belirlenmesi, askeri alanların genişletilmesi, şahıslara ait arazilerin kamu arazisi olarak ilan edilmesi, Yahudi nüfusunun artırılarak yerleşim nüfus yoğunluğunun arttırılması, Yahudi yerleşim birimlerine altyapı desteği, su ve elektrik işletmesinin İsrail Mekirut şirketine devredilmesi, yerleşim birimlerine özel olarak bölgesel ve yerel Yahudi meclislerinin kurulması bu düzenlemelerden birkaçıdır (Shehadeh, 1990).

İsrail Adalet Bakanlığı ise bu politikaları destekleyecek yasal düzenlemelere giderek 1967 yılında "Acil Durum Düzenlemeleri" yayımlamıştır. Bu düzenleme ile Knesset (İsrail Parlemantos) yetkileri genişletilerek 9 kanun eklenmiştir. Bu 9 kanundan Yahudi yerleşimcilerin yanı sıra "İsrail'de ikamet eden" şeklinde isimlendirilen Batı Şeria'da İsrail kimliğine sahip olanlar ve 1950 "Geri Dönüş Yasası"

çerçevesindeki herkesin yararlanabileceği belirtilmiştir (Sedda, 2020). Bu 9 yasa şöyle sıralanmaktadır:

- 1952 İsrail'e Giriş Yasası
- 1961 Barolar Yasası
- 1965 Savunma Hizmetleri Yasası 1965
- 1965 Nüfus Kayıt Yasası
- 1967 İşçi Hizmetleri için Acil Durum Yasası
- 1968 Psikologlar Yasası
- 1968 Milli Sigorta Hukuku
- 1981 Acil Durum Düzenlemelerinin Genişletilmesi
- Gelir Vergisi Kararnamesi

Bunun yanı sıra İsrail Devleti tarafından yargı komiteleri oluşturulmuştur. 172 sayılı askeri emir ile oluşturulan "İtiraz Komisyonu" bunlardan biridir. Kamulaştırma kararlarına yapılan itirazlar komisyon tarafından Ürdün Arazi Edinme Kanunu'na göre hükme bağlanmaktaydı (Singer, 1982).

4.5. Yerleşim Politikaları ve Kudüs Master Planları

Bir planın içeriği başlıca öngörüler ve kabuller üzerine kurgulanmaktadır. Planın uygulanması, büyük ölçüde plandan bağımsız olarak birçok faktörle ilgilidir. Bu faktörlerden biri de planı yapan, onaylayan ve yürüten kurumların politikalarıdır.

1948 İsrail'in devlet olarak kurulmasından günümüze kadar, Kudüs için iki master plan hazırlanmıştır. İlk planın çalışmaları Heinz Rau'nun öncülüğü ile yapıldı. Kudüs'ün kentsel gelişimi için bağlayıcı olamayan bir planlama konseptiyle oluşturulan master plan aslında başarısızdı. Bu başarısızlığın en büyük nedeni plan sınırlarının Kudüs'ün bütününe kapsamasıydı. Kudüs'ün doğusunun Ürdün Devleti yönetiminde olması planın uygulanabilirliğini azaltmıştır. 1949'da tamamlanan plan şehrin kuzey-batı kısmında yerleşim alanlarının genişlemesini öngörmekteydi. Planda, Kadim Kudüs çevresi ve yeni yapılaşma alanları arasındaki bölgeleri yeşil koridorlar halinde planlayarak, İngiliz plancıların daha önce Kudüs için öngördüğü bahçe-kent modelini örnek alınmaktadır.

1968'de Aviah Hashimshony, Joseph Schweid ve Zion Hashimshiny, Kudüs için yeni bir master plan hazırladı. Bu plan, Kudüs şehrinin ilhak edilen tüm alanını kapsıyordu. İmar planı olarak iki bölümden oluşan master planda; üç ana coğrafi alan

üzerinde durulmuştur; Kadim Kudüs'ün surları ve merkezi, Kadim Kudüs'e yakın olan düşük ve yoğun nüfuslu bölgeler ve gelecekte planlanan büyükşehir belediye sınırları içerisinde bulunacak uydu alanları. Planın temel amacı, Filistinliler ile İsraililer arasındaki dengeyi sağlayarak büyük ve birleşik Kudüs'e ulaşmaktır. Bunu yaparken de Kudüs'ün çevresindeki Filistinliler'e ait kırsal yerleşimlerle mekânsal olarak bağı koparmaktır. Şehrin tarihi kent merkezini çevreleyen yasadışı yerleşim çemberi, bu amaca hizmet ederek Kudüs ile Batı Şeria arasındaki hinterland ayrıldı.

Master planların dışında, Kudüs Belediyesi tarafından 21 farklı bölgede yürütülen farklı ölçeklerde imar planı çalışmaları da bulunmaktadır: Talpiot Sanayi Bölgesi Planı, Givat Shaul Sanayi Bölgesi Planı, Wadi Al Nar (Kidron Nehri Havzası) Planı, Katamonim Kentsel Dönüşüm Planı, Kudüs Kolonileri Planı: Şehre Giriş Planı, Gilo Bölgesi Planı, Gönenim Bölgesi Planı, Baka Bölgesi Planı, Romema Bölgesi Planı, Güney Nachlaot Bölgesi Planı, Yuvalim-Ganim Bölgesi Planı: Tzur Baher Planı, Romema Bölgesi Planı, Rehavia Bölgesi Planı, Rasko Bölgesi Planı, Arnona Bölgesi Planı, Beit Ha Kereem Mahallesi Planı, Ras Al Amud Mahallesi Planı, Kuzey Planı, Pat-Katamon Mahallesi Planı.

Yapılan planlama çalışmaları parçacıl ve bölgesel olup, yoğun olarak Kudüs'ün batısında yer almaktadır. Kudüs'ün doğusuna dair yapılan çalışmalar plansız olarak ilerletilmektedir.

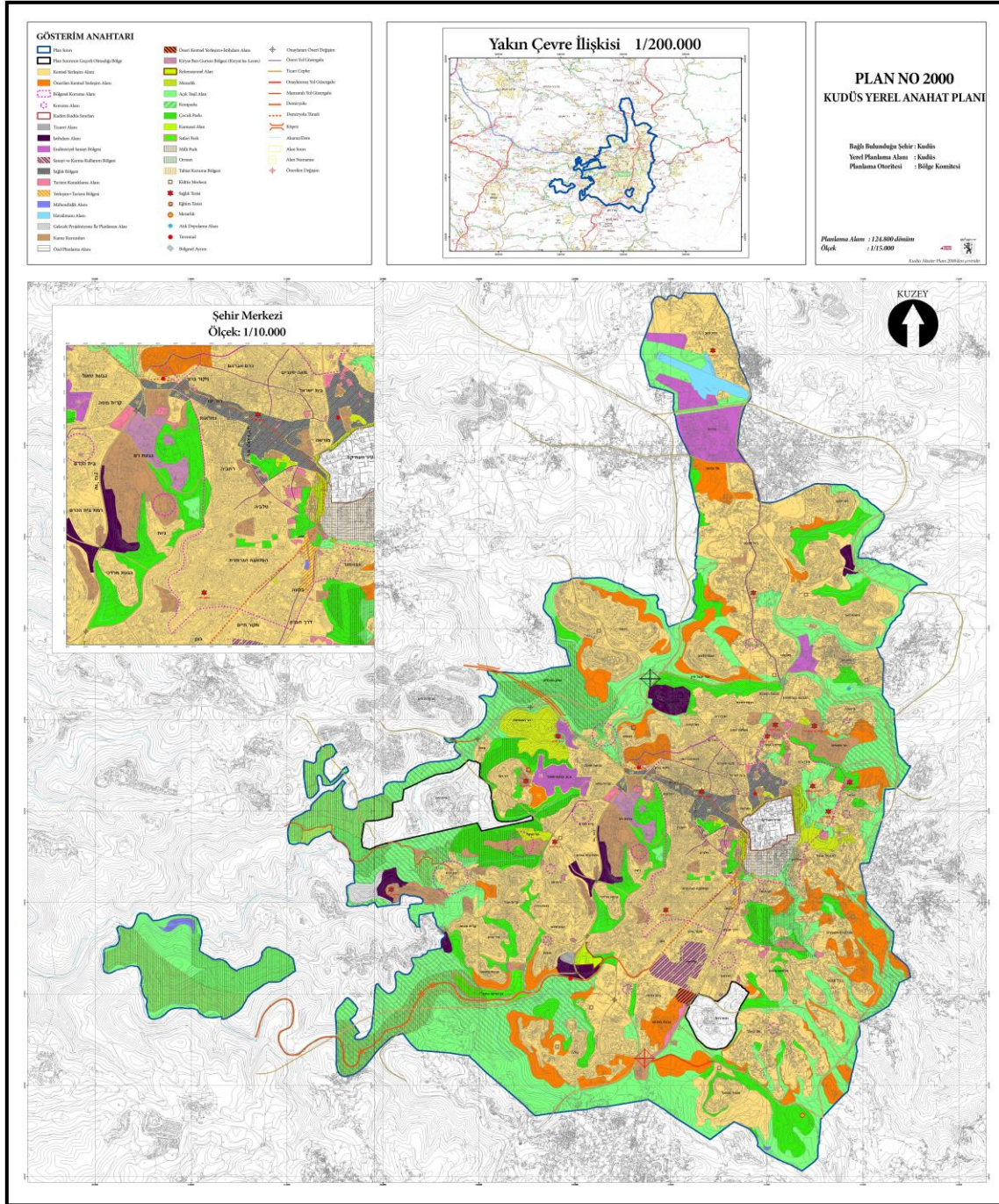
4.5.1. Kudüs Master Planı 2020

İsrail'in 1967 yılında Kudüs'ün doğusunu işgal ettiğinden beri bütün şehir için yapılan ilk kapsamlı planlama çalışması Kudüs Master Planı 2020'dir. İsrail'in 21. yüzyıldaki mekânsal vizyonunu açıkça ifade ettiği ilk belge niteliğini de taşımaktadır.

İsrail, 1967 işgalinden sonra 1980 yılında Kudüs'ün hem doğusunu hem de batısını "ebedi ve birleşik başkenti" ilan etmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve başta Türkiye olmak üzere birçok devlet bu karara itiraz etmiştir. Filistinliler için değişmeyecek bir karar vardır. Kudüs her daim Filistin'in başkenti olarak kalacaktır.

1967 işgalinden bu yana İsrail'in Kudüs'teki temel amacı Kudüs'e hakim olarak, kentin doğusu ve batısının Filistinliler tarafından bölünmesini imkânsız hale getirecek politikalar üretmektir. Bu politikalar ile şehrin "Yahudileştirilmesi" ve "Filistinliler'den arındırılması" kolaylaşacaktır (Chioldelli, 2012). Yahudileştirme süreci içerisinde İsrail, 1967'den beri Kudüs'ün doğusunun yaklaşık yüzde 35'ini (yaklaşık 24,5 km²) oluşturan

Filistin topraklarını, Yahudi yerleşim bölgeleri inşa etmek için kamulaştırmıştır (B'Tselem, 1999).

Resim 11: Kudüs Master Planı 2000 (URL 12)

Kudüs'ün doğusunda Yahudi yerleşimciler için 51.000 konut inşa edilmiştir. Bu konutların birçoğu İsrail yetkilileri tarafından toplu konut olarak projelendirilerek sadece Yahudi nüfusun yerleşmesine izin verilmiştir. Kentsel politikalarla beraber planlama İsrail için adeta bir “Yahudileştirme” aracı olarak kullanılmıştır. Planlama

yoluyla aynı zamanda Kudüs'te önemli bir nüfusa sahip olan Filistinlilerin hem kentsel hem de demografik açıdan büyümesi engellenmiştir (Alfasi ve Fenster, 2005).

1967'den bu yana İsrail'in temel sorunlarından biri Filistinlilerin demografik büyümesinin Yahudi nüfus artışından daha fazla olmasıdır. İsrail'in nüfus politikası olarak benimsediği "70-30 dengesi" (%70 Yahudi nüfus, % 30 Filistinli nüfus) Filistinlilerin lehine değişmektedir. 1967'de Kudüs, yüzde 74'ü Yahudi ve yüzde 25,8'i Filistinli olmak üzere yaklaşık 266.300 nüfusa sahipti; 2011'de şehrin nüfusu 789.000'e, % 63.9 Yahudi ve % 36.1 Filistine'e ulaştı (Choshen ve diğerleri, 2011).

2020 yılında Kudüs için yapılan nüfus projesiyonuna göre şehrin toplam nüfusu 958.000 kişi, yüzde 61,2 Yahudi (587.200) ve yüzde 38.8 Arap (371.100) olması beklenmektedir (Pergola, 2001). "Demografik denge"yi koruma politikası, şehrin gelişimi için hazırlanan hemen hemen her planın altında yatan bir uygulama haline dönüşmüştür (Chiodelli, 2012).

Ehud Olmert'in Kudüs belediye başkanlığı yaptığı dönemde, "Kudüs Master Planı 2020" ismiyle yeni bir taslak planı çalışmalarını başlatıldı (Alexander ve diğerleri 1983). Yıllar süren plan Olmert'in belediye başkanlığına yetişemese de Eylül 2004'de Kudüs belediye başkanı Uri Lupolianski tarafından tamamlandı. Fakat Yerel Planlama Komitesi'nin planı onaylaması Nisan 2007'ye kadar uzatıldı. Kasım 2008'de Kudüs belediye başkanı seçilen Nir Barkat, planı askıya alarak Bölge Planlama Komitesi'nin plandaki değişiklikler yapması için talepte bulundu (Bimkom, 2009).

Haziran 2009'da İçişleri Bakanı Eliyahu Yishai, Bölge Planlama komitesinin planla ilgili yaptığı değişiklikten dolayı müdahale yetkisinin Yerel Planlama Komitesi'ne devretti. 2010 yılında planın son hali onaylandı (Shragai, 2010).

Kudüs Master Planı 2020'nin Siyasi Boyutu

Master planlar, kente müdahale etmenin bir aracı olarak turizm, ekonomi, eğitim, ulaşım, çevre ve tarihi koruma gibi farklı alanlarda yapılır. Her master planın kendine ait hedefleri ve bu hedeflere giden sistematik politikaları bulunmaktadır. Kudüs Master Planı 2020 ise, İsrail Devleti'ne göre belediyenin Kudüs üzerinde gerçekleştirmek için planladığı genel vizyonu temsil etmektedir. Kentin mekânsal yapılandırılmasının İsrail-Filistin arasındaki politikalar doğrultusunda değiştiğini göz önüne alırsak, master plan belirli bir politik projenin aracı haline gelmiştir.

Planlamayı, politikanın bir bileşeni olarak ele alan düşünce yapısı, etnik ve sosyal ayrımın olduğu bir bölgede kentsel planlama çalışmalarını politik emellere

kurban edecektir. Kudüs'teki planlama anlayışının temelini de bu fikir oluşturmaktadır. Master planlar, İsrail'in Kudüs topraklarındaki bölücü faaliyetlerinin saklayan fiziksel bir argüman haline gelmiştir. Master planla öngörülen mekânsal değişimleri anlayabilmek için, plan kapsamının mevcut kentsel bağlam ve kentsel politikalarla karşılaştırılması gereklidir.

Kudüs Master Planı Genel Çerçevesi

Master planın genel çerçevesine bakıldığında, plan Kudüs'ün kentsel problemlerine tarafsız ve siyasetten uzak bir bakış açısıyla yaklaşarak teknik bir argüman olarak algılanmaktadır. Master planda Kudüs'ün ilhakından bahsedilmemekle beraber, Kudüs'te bulunan sadece Yahudi yerleşim birimlerinin büyümesini ve Eski Kadim Kudüs Şehri, Silvan Mahallesi, Şeyh Cerrah Mahallesi gibi bölgelerdeki antlaşmazlıkları da belirtmemektedir. Planın tüm içeriği, tarafsız, problemsiz ve apolitik bir alanda yer alıyormuş gibi öne sürülmektedir.

Plan Dünya'nın üç büyük semavi dininin kutsal saydığı kentte tüm kentliler için iyi bir yaşam kalitesi sağlamak vurgusuyla hem Yahudi hem de Filistinli nüfusa eşit davranıldığı izlenimi oluşturmaya çalışmaktadır. Kudüs Master Planı genel tanıtımına bakıldığında, İsrail tarafından 1967'den beri Kudüs'te uygulanan ayrımcı kentsel politikaların dışında bir çalışma yapılacağı düşünülebilir. Bu politikalar geçmişte Filistinlilerin yaşadığı bölgeleri her zaman ihmal etmiştir. İhmallerin sonucunda günümüzde altyapı eksikliği, kaçak yapılaşma ve âtıl alanlar gibi sorunlar oluşmuştur (Chiodelli, 2012). Fakat Kudüs Master Planı 2020'de Filistinli halkın yaşadığı bölgelerdeki sorunların (altyapı yetersizliği, konut ihtiyacı vb.) karşılanacağı belirtilmektedir.

Plan, İsrail siyasetinde oluşan %70 Yahudi, %30 Arap nüfus oranının da mümkün olmadığını; en fazla olabilecek oranın %60-%40 olacağını belirtiyor.

Genel tanıtımda master planda hem Yahudilerin hem de Filistinlilerin sorunlarını ayırım gözetmeksizin "dengeli bir şekilde" ele alındığı belirtilse de; yine de, planın asıl içeriğinin analizi, Araplara ve Yahudilere eşit olmayan kentsel politikaları açıkça ortaya koymaktadır.

Master plan, konut alanları için yoğunlaştırma ve mekânsal genişleme olarak iki temel strateji önermektedir. Yerleşim bölgelerinde kat yüksekliği ve hacim arttırımı ile yoğunlaştırılma yapılması hedeflenirken; mevcut mahalle sınırlarının büyümesiyle de mekânsal genişleme hedeflenmektedir. Bu iki strateji ilgili nüfus grubunun yoğunlaştığı

mahallelere göre farklılık göstermektedir. Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde artışın %62'lik kısmı mekânsal genişleme ile yapılırken, Filistinlilerin yaşadığı bölgelerde mekânsal genişleme %44'tür.

Yoğunlaştırma ve mekânsal genişleme uygulamada birbirinden çok farklı iki planlama aracıdır. Yoğunlaştırma, genişlemenin aksine, bölgesel işgale ihtiyaç duymaz. İsrail açısından bakıldığında Filistinlilerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerinin bölgesel genişleme olmaksızın konut sağlamak çok uygun bir stratejidir. Diğer açıdan genişleme, Yahudi nüfusu için konut arzını artırmak ve aynı zamanda Yahudi toprak işgalini artırmak için çok uygun bir stratejidir.

Konut arzı ile ilgili olarak bu tekniklerin politik olarak kullanılması hipotezi, Yahudilerin konut artışının çoğunun Kudüs'ün doğusunda olmasının gerçeğiyle doğrulanmaktadır. Kudüs Master Planı, ilhak altındaki Kudüs'ün doğusunda 37.000'den fazla yeni yerleşim birimine izin vermektedir (Makhoul, 2006).

Plana göre, Kudüs'ün güneyinde yer alan Gilo ve Har Homa mahallelerindeki 7,808 birim ve 8,105 birim konut artışıyla Kudüs'ün doğu kesimindeki nüfusun iki katına çıkması öngörülmektedir.

Filistin nüfusunun yoğun olarak ikamet ettiği mahallelere ilişkin olarak, planda önerilen ek bina kapasitesi 32.630 yeni konuttur. Bu kapasitenin % 55'i yoğunlaştırma yoluyla gerçekleştirilecektir. Genişlemeler Beit Hanina, Jabel Mukhbar ve Al Walaja mahallelerinin genişletilmesiyle ilgilidir. Master planın hükümlerine bakıldığında 2020 yılına kadar, 100.000 Filistinli'nin bölgede yerleşmesi gerçekleşmemiştir. Ayrıca, Filistinlilerin yoğun olarak ikamet ettiği mahallelerde yeni konut birimlerinin hayata geçirilmesiyle ilgili birçok kısıtlama nedeniyle, bu hükümler sadece kâğıt üzerinde bir öneri olarak kalmıştır (Makhoul, 2006).

Yerleşim Birimlerinin Genişletilmesi

Yahudi nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde plan hükümleri titizlikle uygulanmıştır. Neve Ya'acov'da 393, Givat Hamatos'ta 2.337, Ramot'ta 105 ve Har Homa'da 983 yeni konut birimi için onaylanmış ayrıntılı uygulama imar planları, master plandaki mekânsal genişleme alanlarına karşılık gelmektedir (Seidemann, 2008).

Filistin nüfusunun yoğun olduğu mahalleler ile ilgili Kudüs Master Planının hükümlerine bakılırsa, Kudüs'ün doğusunun statükoşuyla ve kentsel politikalarla Filistinliler için önerilen konut birimi sayısına ulaşılmamıştır. Bir diğer sorun olarak ele alınan kaçak yapılaşma için master planda mevcut duruma yönelik sadece birkaç cümle

kurulmuştur. Mevcut durumda bahsedilen 15.000 kaçak konut birimi, inşaat izni olmaksızın mevcut konutlara eklenen katlardan oluşmaktadır. Plan hükümlerinin Filistin bölgelerinde önerdiği yoğunlaştırma, izinsiz bir şekilde de olsa gerçekleşmiştir. Planın mekânsal yoğunlaştırmaya ayırdığı alanlar zaten yıllardır kullanılan alanlardır.

Genel olarak, Kudüs Master Planı'nda ortaya atılan düşünce, plansız konut gelişiminin esasen hem politik hem de ekonomik bir yapıya sahip olduğu ve çözümün yalnızca ruhsatsız konutların yıkılmasıdır. Ruhsatsız kaçak yapılaşmayı sadece bir kamu düzeni sorunu olarak tanımlamak, bu durumun daha derin nedenlerini gözden kaçırmaya sebebiyet verir. Ruhsatsız ve kaçak yapılaşmanın birçok sebebi vardır, fakat asıl neden İsrail Belediyesi'nin uyguladığı kentsel politikalar ve bürokratik mekânizmalarla bağlantılıdır (Yiftachel ve Yacobi, 2003). Özellikle, ruhsatsız, kaçak konut inşaatı, bir Filistinli için satın almanın zorluğuyla doğru orantılıdır.

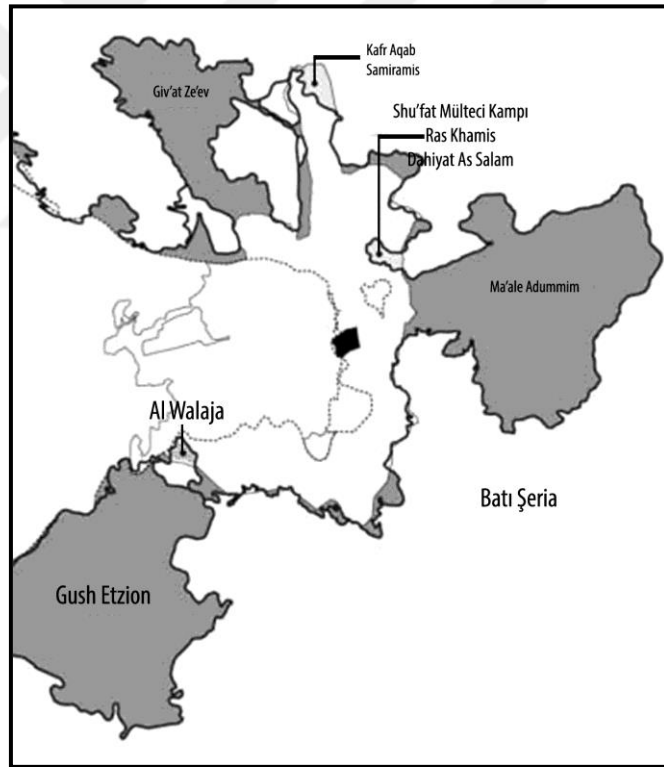
İnşaat ruhsatının verilmemesi için sunulan nedenler oldukça fazladır. Örneğin, altyapı sıkıntısı olan bölgelerde inşaat ruhsatı almak mümkün değildir. Bu durum, birçok Filistin mahallesinin ortak özelliğidir. Altyapı çalışmalarının belediye yükümlülüğünde olması durumu göz önüne alındığında Kudüs Belediyesi bu durumdan sorumludur. Bunun yanı sıra, ayrıntılı bir uygulama imar planının onaylanmadığı bölgelerde herhangi bir inşaat ruhsatı almak mümkün değildir. Birçok Filistin mahallesinde bu tür planlar sunulmamaktadır ve bu yine Kudüs Belediyesi'nin sorumsuz tavrıdır. Tapu kayıt sistemi veya inşaat ruhsatlarının yüksek maliyeti ile ilgili çeşitli sorunlar da bulunmaktadır. Bu sorunlar yıllardır varlığını sürdürmekle beraber İsrail yetkilileri bu sorunlara karşılık çözüm üretmemektedir. Kısacası bu kadar büyük ölçekte ruhsatsız inşaat, Kudüs Belediyesi'nin öngördüğü gibi hukukun üstünlüğünü küçümseme anlamına gelmemektedir. Bu durum aslında, planlama sisteminin kendi açısından büyük bir başarısızlığının göstergesidir (Marom, 2006).

2020 yılına kadar Filistinliler için sağlanan 26.500 konutluk inşaat kapasitesi en az beşte birine düşürülerek Kudüs Master Planı'nın bazı hükümlerinin sadece göstermelik olduğu aşikârdır. Bu durum, özellikle planın ayırım duvarının mekânsal etkisini tamamen görmezden geldiğini ortaya koymaktadır.

Ayırım Duvarının tamamlanması, Kudüs'ün kentsel yapısını tamamen değiştirecektir. Duvar, kentin 1967'den beri en önemli dönüşümünü temsil etmektedir (Yiftachel ve diğerleri, 2005). Batı Şeria bölgesinin bir kısmı fiziksel olarak İsrail'e ve Kudüs belediye sınırlarına ilhak edilecektir. Dahası duvar, birçok Filistin mahallesini Kudüs'ün dışında bırakacaktır. Samiramis, Kafr Aqab, Shu'fat mülteci kampı, Ras

Khamis, Dahiyat As Salam ve Al Walaja Kudüs dışında kalacak mahallerdendir (Nasrallah, 2007). Bu mahallelerde yaklaşık 55.000 Kudüslü Müslüman yaşamaktadır. Resmi olarak, bu mahalleler hala Kudüs'ün bir parçasıdır ve duvarın doğu tarafında yer almalarına rağmen Kudüs belediye sınırları içindedirler.

Buna rağmen, plan Ayrım Duvarının bölgesel sonuçlarını hesaba katmamaktadır; sadece bu durumun bazı karmaşık sorunlar oluşturacağını belirtmektedirler. Al Walaja'daki plan, Arap nüfusu için tasarlanmış en büyük yeni genişlemelerden birine 2.400 yeni konut birimine, Kafr Akav'da 1.120 konut biriminin Shu'fat yoğunlaştırmasında 975 birim yoğunlaştırılmasını onaylamaktadır. Kudüs'teki duvarın doğu tarafındaki Filistin mahalleleri fiilen Kudüs'ten dışlansa da sonuç olarak, burada bulunan 4.500 yeni konut birimini plan tarafından Kudüs konut kapasitesinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Resim 12: Batı Şeria'dan Kudüs'e aktarılmaya çalışılan yerleşim bölgeleri (Chiodelli,2012)

Benzer şekilde, master planda yer alan Filistin mahalleleri ile ilgili diğer birçok hüküm gerçekleştirilmemiştir. Örneğin, plan mahallelerin hükümet yardımıyla kamu inşası ile kurulmasını kolaylaştıracak araçlar oluşturmayı öngörmektedir. Ancak Kudüs'teki kamusal alanlar neredeyse sadece Yahudi nüfusuna ayrılmış durumdadır.

Şehrin doğu kesimindeki kötü altyapı, belediye bütçesinin büyük ölçekte tahsis edilmesini gerektirmektedir. Ancak Filistin mahalleleri için ayrılan kamu bütçeleri yetersizdir. Kudüslü Filistinliler şehrin toplam nüfusunun yüzde 33'ünü oluştursa da Kudüs'ün doğusuna yatırılan belediye bütçesinin miktarı yüzde 8,5 ile yüzde 11,75 arasında değişmektedir. Tüm bu politikalara ilişkin olarak, İsrail yetkililerinin tavrında bir değişiklik olduğuna dair işaret yoktur (Margalit, 2006).

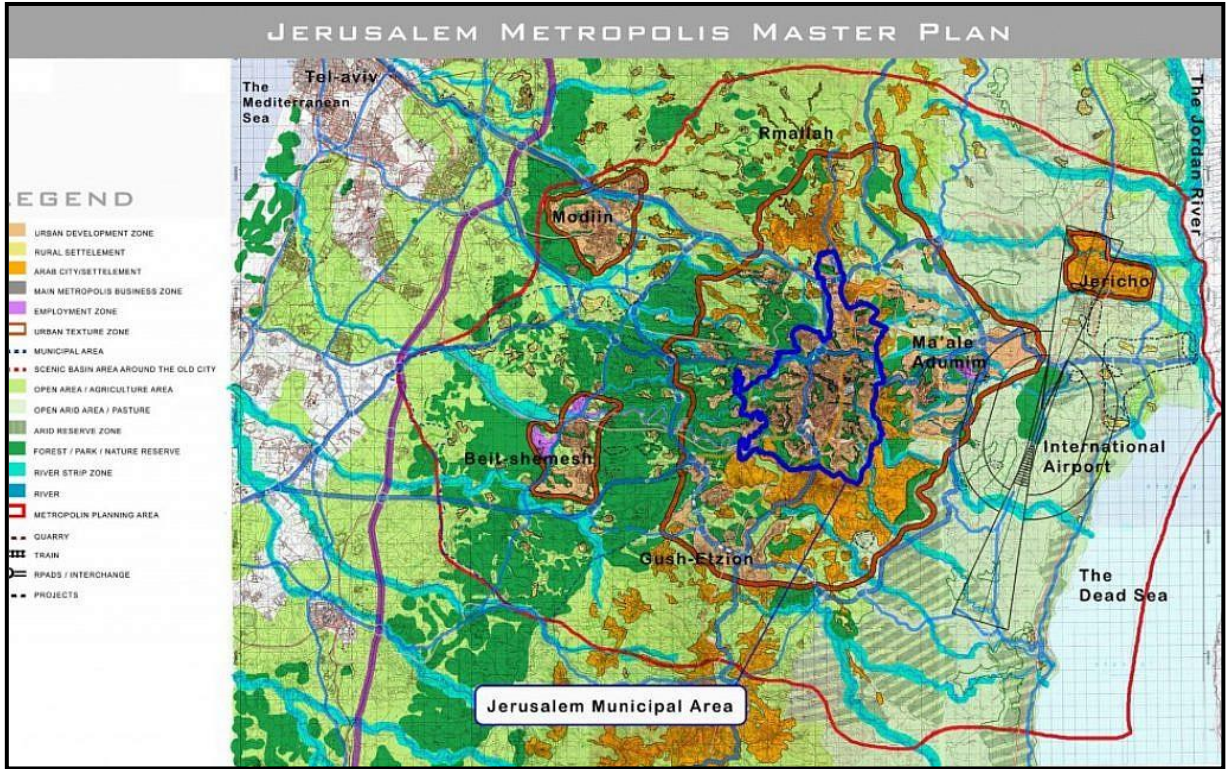
Sonuç olarak, Kudüs Master Planı İsrail'in "Yahudileştirme" stratejisinin kapsamlı bir parçası haline gelmiştir.

4.5.2. Kudüs Master Planı 2050 (Kudüs 5800)

Kudüs 5800 planı, Kudüs için yapılan diğer master planlarından farklı olarak nitelendirilmektedir. Diğer master planlarda ki konut politikalarından dolayı plan iptali ve değişikliğine gidildi. 5800 Master Planı, bu sebeple bağımsız birçok projeye/parçaya bölünerek plan iptali engellenmeye çalışılmıştır. Her bir proje master plan bütünlüğüne bağlı kalarak kendi içerisinde değerlendirilebilir ve değiştirilebilir şekilde planlanmıştır. Projelerin yerli-yabancı yatırımcılarla başarılı bir şekilde hayata geçirilmesiyle Kudüs'ün yeni bir yüzle Dünya şehri haline geleceği ön görülmektedir.

Plan hedef yılının 5800 olarak isimlendirilmesinin nedeni, 2050 yılının İbrani takviminde 5800 yılına denk gelmesidir. Ekonomik refah yoluyla barış, Kudüs 5800 planının ana temasıdır. Plan ekonomik refahın parçalanmış Kudüs şehrini barışa ve birliğe yönlendirmesini amaçlamaktadır. Ayrıca Kudüs ekonomisinin, şehrin mevcut potansiyelini kullanarak hem Kudüs'te yaşayan kentlilerin hem de şehre gelen ziyaretçilerin hayat kalitesini arttıracaklarını öngörmektedir.

Kudüs'te yaşayanlar ve turistler için Kudüs 5800 Planı, büyük yeşil alanlar, parklar, yürüyüş yolları, bisiklet ve yaya ulaşımının kolaylaştırılması, kültür turizmi ve kongre turizminin cazibe merkezi haline getirileceğini vaad etmektedir. Eski Şehir olarak adlandırılan Kadim Kudüs Şehri'ne erişimin yeni inşa edilen metro ile kolaylaşacağı belirtilmektedir.

Resim 13: Kudüs Mater Planı 2050 (URL 13)

Kudüs'ün artan nüfusu ve ziyaretçi sayısı da göze alınarak planda sürdürülebilir politikalar ile ekolojik parametreler oluşturulmaktadır. Ayrıca artan nüfusu Kudüs'te istihdam edecek sanayi, eğitim ve turizm alanlarında yatırımlar yapılacağı belirtilmektedir.

Planda dikkat çeken bir başka nokta ise projeler kısmında Hristiyanlık için kutsal olan İncil'in doğal miras olarak ele alınarak, etki alanının yaygınlaştırılacağı göze çarpmaktadır.

Kudüs 5800 Planının vizyonu Kudüs'ün İsrail Devleti'nin ve Yahudi halkının başkenti olan "uluslararası bir şehir" statüsünün güçlendirilmesidir. Üç Semavi dinden farklı grupların yaşadığı metropoliten bir şehirde bu vizyon aslında İsrail'in mekâna karşı oluşturduğu politikaların temelinde ırkçılık ile hareket ettiği görülmektedir. Yıllarca Dünya'nın farklı yerlerinde yaşayan Yahudiler'in artık el üstünde tutulduğu bir devlet düzeni kurgulanmaktadır.

Planın Amaçları:

1. Turizm metropolü
2. Ulaşımı kolay bir metropol
3. Yenilikçi ve yaratıcı ekonomi

4. Yaşayan, sağlıklı toplum
5. Aliyah'ı içine alan bir metropol
6. Yaşam kalitesi
7. Kültürel bir metropol
8. Çevresel liderlik
9. Akademik mükemmellik olarak sıralanmaktadır.

Planın Hedefleri:

1. Uluslararası havacılığın gelişimi
2. Turizm ve otel altyapısının geliştirilmesi
3. Yaya ve bisiklet ağlarının geliştirilmesi
4. Ulaşım ağlarının geliştirilmesi
5. Açık alan ağının geliştirilmesi
6. İstihdam için entegre merkezlerin geliştirilmesi
7. Canlı yerleşim bölgelerinin gelişimi olarak listelenmektedir.

Kudüs 5800 Plan Bünyesinde Gerçekleştirilecek Projeler:

1. Horkania Havalimanı Projesi
2. İncil'in Deneyim Alanının Genişletilmesi
3. Emek Refaim Tabiat Parkı
4. Füniküler Ağı
5. Kudüs Kapıları Planı
6. Atarot Bölgesi İstihdam Merkezi olarak planlanmaktadır.

Planı Yürütürken Uygulanacak Kentsel Politikalar:

1. Kudüs inşaat politikası
2. Tüm metropol için ulaşım altyapısı politikası
3. Kudüs için havacılık politikası
4. Kentsel açık alan politikası
5. İstihdam için entegre merkezlerin geliştirilmesi politikası
6. Turizm geliştirme politikasıdır.

Plan, 6 temel ilke doğrultusunda oluşturulmaktadır:

1. Kudüs, İsrail Devletinin, İsrail'deki Yahudi halkının ve diasporadaki Yahudi halkının kalbidir.
2. Önümüzdeki yıllarda İsrail'deki Yahudi nüfusunun artması, ülkenin diasporadaki Yahudileri çaresiz bir ihtiyaçtan değil, bir seçim olarak İsrail'e göç etmeleriyle desteklenecektir.

3. Önerilen plan, geleceği şekillendirecek ve İsrail Devleti ile Yahudi halkının refah şansını artıracak bir süreç inşa etme hedefiyle, temel ilerlemenin bir analizi ve anlayışına dayalı olarak oluşturuldu.
4. İsrail, sınırları içinde yaşayan azınlıkların demokratik haklarını koruyan bir Yahudi Devleti'dir. İsrail Devleti'nde ve başkent Kudüs'te Yahudi çoğunluğu sağlamak için demografik ve egemenlik anlayışıyla karar vermek gerekecektir.
5. Plan, Kudüs'teki mevcut durumun analizine dayanmaktadır. Günümüzde, Kudüs Belediye sınırları içerisinde, % 65-35 oranında karışık bir Yahudi ve Yahudi olmayan azınlık nüfus mevcuttur. Bu, Yahudi halkının başkenti ve bir Yahudi devleti olarak İsrail Devleti için çok düşük bir orandır. Geçmişte İsrail hükümetinin politikarı sonucunda, oranlar %75-25 veya % 80-20 olmalıdır.
6. Kudüs 5800 Planı, en azından Yahudi nüfusun azınlık nüfusuna oranı olan 65:-35'in korunduğu, nüfusun çoğunluğunun önümüzdeki yıllarda metropolden, Kudüs'ün mahallelerinden ve Kudüs Belediye sınırları dışındaki alanlardan gelen nüfusun Kudüs'e eklendiği bir yeni mevcut durum oluşturmak istemektedir.

4.6. Bir Şehir Üç Şahit: Yerleşim Politikaları ve Filistinli Yerleşimciler

4.6.1. Kudüslü Mühendis: M.A.S.

M.A.S. Hicaz'dan Filistin'e yerleşen bir ailenin çocuğu olarak Kudüs'te dünyaya geldi. Mühendislik eğitimini tamamlayan M.A.S. Kadim Kudüs'te (Eski Şehir) yaşıyor. Kudüs genelinde altyapı, planlama, restorasyon ve haritalandırma alanlarında çalışan bir ofisi var.

M.A.S'ye mekâna ve bir mekân olarak Kudüs'e bakışı sorulduğunda: “ *Mekân, insanın doğduğu, büyüdüğü yerdir. Mekân, yaşanmışlıkların odağıdır. Kudüs bizim için kutsal bir yerdir. Hz İbrahim'den Hz Muhammed'e kadar birçok peygamberin ayak bastığı topraklardır. Kudüs, ümmetin onurudur. Kudüs, bize hem yurt, hem ev, hem de kutsal mekândır ve Dünya'nın merkezidir. Kudüs, Dünya'daki savaşların nedenidir. Tarih boyunca kim Kudüs'ü yönetirse Dünya'yı da yönetmiştir. Bundan dolayı Kudüs benim için diğer yerler gibi değildir*” cevabını vermiştir.

Kudüs'teki mahalle yapısının nasıl şekillendiği sorusu üzerine M.A.S, Kudüs'te farklı bölgelerde mekânsal ayrışmanın olduğunu belirterek şunları eklemiştir: “*Kadim Şehir'deki Müslüman Mahallesi içerisinde yaşayan Yahudiler var. Bu evler mahkeme ile ele geçirilmiş. 1948'de Yahudiler Kudüs'ten kaçarak 1948 topraklarına döndüler. 1967'de Yahudiler geri döndüğünde evlerini istediler. Kanunlara göre Yahudiler 200 sene önce bıraktığı eve geri dönebilir. Fakat Filistinliler 1948 topraklarındaki ana yurtlarına dönüp, orada kalamazlar. 1948'de köyler, evler ve mabedler yakılarak Filistinlilerin Hayfa ve Akka'dan ayrılmasını sağladılar. Şeyh Cerrah'ta dört ev Yahudilerindi fakat bu yıllar öncesindeki durumdu. Göç edip 1948 topraklarında başka bir yere yerleşen Yahudiler şimdi hak idda ediyor. Yahudiler günümüzde tüm mahalleyi ele geçirmek istiyorlar.*

Mahkemeler, yasalar ve güvenlik güçleri onların elinde. İstedikleri zaman Osmanlı yasalarını, İngiliz, Ürdün ve İsrail yasalarını kullanıyorlar. Hangileri işlerine gelirse o şekilde hüküm veriliyor.”

Kamu yararı kavramının Kudüs ve Filistinliler üzerindeki etkisi konusunda M.A.S, İsrail'in kamu yararı kavramını işgal için bir araç haline getirdiğini belirtmiştir: “*Kamusal yararı bahane göstererek park yapıyorlar veya bölgeyi işgal ediyorlar. Belirli bir sistematipleri var. İstedikleri gibi Filistinlilerin topraklarını işgal ediyorlar. Filistinlilerin fikrini sormadan planlama çalışmaları yapıyor. Filistinliler'in*

menfaatinden önce hep Yahudiler'in menfaati geliyor. Mesela ulaşım planlaması Yahudi yerleşim birimlerine hizmet edecek şekilde yapılmaktadır. Kamusal yapıların inşasında Yahudilerin yararına göre yakın mesafeler seçiliyor. Planlamada katılımcılık anlayışı ise hiçbir zaman olmadı.

Kamulaştırma bedeli olarak Filistinliler'e Yahudiler tarafından ücret ödeniyor. Fakat Filistinliler bunu kabul etmiyor. Kamulaştırma bedeli %40 olarak tutuluyor. Kamulaştırma için hazırlanan belgelerde Filistinlilerin imza atması isteniyor. Fakat Filistinliler buna sıcak bakmıyor. Bunun en büyük nedeni kamulaştırmanın hangi proje için kullanılacağı Filistinlilere belirtilmiyor. Plan hazırlanma aşamasında Filistinlilerin sesi duyulmuyor.”

Kudüs'te yapılan planlama çalışmalarına katılım ve bilgilendirilmenin durumu sorulduğunda M.A.S bir örnekle cevap vermektedir: “Başımdan geçen bir olayı anlatmak istiyorum. Hizmetler anlamında gazetecilere ve mühendislere şikâyet ederken emekli bir Yahudi gelerek; Güç şimdi bizim elimizde ve istediğimiz gibi kendimiz için gücü kullanıyoruz. Bu yaptıklarımızı değiştirmek istiyorsanız gücü elde etmeniz gerekiyor dedi.

Kudüs'te seçime giden Müslümanların diğerlerine oranı %25'dir. Belediye meclisine bu oy oranıyla sadece birkaç Filistinli alınmaktadır. Bu Filistinlilerin de planlama anlamında fikri sorulmuyor ve önerilerini önemsemiyorlar. Burdan bir sonuç çıkaramadığımız için Kudüs'teki Filistinliler olarak seçime gitmiyoruz. Eğer seçimlere gidersek İsrail'e bağlı Kudüs belediyesinin işgalini meşrulaştırmış oluruz. Bu arada sadece belediye seçimlerine gidebiliyoruz. Hükümet seçimlerine gidememekteyiz. Çünkü bizi vatandaş olarak görmüyorlar. Bize bir fayda sağlamayan belediyenin seçimine neden gidelim?

Size Kudüs Belediyesi'nin planlama anlayışı hakkında birkaç örnek vereyim: Yahudilerin yoğun olduğu bölgelerde sistematik ilerleyen sanayi alanları var ve Yahudilere istihdam sağlamaktadır. Bizim gençlerimiz ise işsiz. Okullar açılıyor. Sadece İsrail kitapları okunuyor ve okullarda Yahudiler istihdam ediliyor.

Bizim gençlerimiz evlenince kalacak ev bulamadığı için Kudüs'ü terk etmek zorunda kalıyor. Yahudiler'de evliliği teşvik etmek amacıyla yeni evlenenlere devlet tarafından konut sağlanırken, biz Müslüman halkın talebi olan konut alanları yapılmıyor. Yahudi öğrenciler için apartlar yapılıyor. Hatta bu öğrencilerin Kudüs'te kalmaları için burslar veriliyor. Yahudi mahallerinde dernekler ve vakıflar için binalar

yapılıyor. Okullar, hastaneler engelli bireylere uygun şekilde yapılıyor. Bize ise bu imkânlar hiçbir zaman sağlanmadı.

1948'den bugüne kadar uluslararası anlamda İsrail için birçok karar verildi. Fakat İsrail'e bu konuda sadece kınama yapıldı ve yaptırım uygulanmadı. 1967'de İsrail'in Kudüs ve Batı Şeria'yı işgal ettiği Birleşmiş Milletler tarafından da belirtildi. Normalde ilhak kararı alınan bölgelerde yerleşim yapılmaz, ulaşım planları yapılmaz ve projeler hayata geçirilmez. Tabi İsrail hiçbir karara uymadı ve büyük yerleşim bölgeleri yapmaya başladılar. Yavaş yavaş Batı Şeria topraklarını da kendi topraklarına katmaya başladılar. Şimdi o yerleşim birimlerini Kudüs Belediyesi sınırları içerisine almayı planlıyorlar. Bu politika Müslümanların nüfusunu %25'e indirmek içindir. Mesela nerede doğal kaynak var, İsrail oraya yönelik planlama çalışması yapıyor. Politikalara eleştiri yapınca antisemitist ilan ediliyor. Fakat biz sadece bu planlama politikalarının yanlış olduğunu söylüyoruz.

Osmanlı Döneminde yapılan evler, altyapı sistemleri, yollar, mescidler hala daha duruyor. Yolda yürürken sanki taşlar bizi tanıyor. Filistinlinin köylerindeki planlamaya bakılınca doğayla uyum bir planlama anlayışı hâkim. Fakat bu İsrail'in planlama anlayışı değildir. Bu bizim mekâna bakışımız ve algımızın göstergesidir. Biz Kudüs'ü kurtarıncaya bu yapılan kötü yerleşim birimlerini yıkacağız. Kudüs'ün tarihi dokusuna uygun yapılaşmalar yapılacaktır. Burda yapılan Yahudi yerleşim birimlerine çok para harcandı ama görünüm olarak aynı Avrupayı andırıyor. İsrail tarafından Kudüs'ün planlaması kendi özgün yapısına göre hiçbir zaman yapılmadı.

Yahudiler ev satışı yaparken Filistinliler'den zorla alınan evler kıymetli oluyor. İlan verilirken Filistinli evi diye yazılıyor. Nedeni ise bizim yaptığımız evlerde kemerler var, taşlar işlemeli, evler ferah. En zengin Yahudiler, Filistinliler'den alınan tarihi evlerde yaşıyorlar. Filistinli aileler bazen çocuklarını götürüp eski evlerini göstererek bakın bu evler bizimdir, sakın unutmayın diyorlar. Hala daha evlerimizin üzerindeki levhalar duruyor. 1920'de yapılan evlerin üzerindeki Kur'an-ı Kerim ayetleri duruyor.

2020 planının dışında 2024 planı da var fakat bu yayımlanmadı. Bu planlar Kudüs'ü Yahudileştirmenin birer aracı olarak kullanılıyor. Bizlere ise sadece onlara hizmet edecek işçiler olarak bakıyorlar. Bu imkânsızlıklar içinde koşulları değiştirmemiz gerekiyor.”

İsrail'in ulaşım planlamasında sık sık gündeme getirdiği ve kalıcı/seyyar olmak üzere iki farklı kontrol noktası çeşidi ile bölgede ulaşımın sınırlandırılması konusunda M.A.S, kontrol noktalarının askeri bir karar olarak alınıp, bir anda tüm Filistinliler'in

yaşam koşullarını zorlaştırdığını belirtmiştir: *“Mesela bir mahallede bir olay oluyor ve İsrail askerleri gelip o anda kontrol noktası kurup mahalleye giriş ve çıkışları engelliyor veya giriş-çıkışlar değiştiriliyor. Filistin’in kuzeyinde bulunan Kalendiya kontrol noktasında birkaç eylem oldu ve 24 saat içerisinde devlet karar alarak bölgenin giriş ve çıkış yönlerini değiştirildi. Olayların olduğu sabah o bölgede bulunan 100 metre kare bir mağazanın fiyatı 200.000 dolar iken bir haftalık kapanma sonucunda mağazanın fiyatı 30.000 dolara düşmüştür. Eskiden Kudüs’e 15 dk ya gelirken artık yol 2.5 saat sürmektedir. Bölgedeki ev ve iş yerlerinin fiyatı aniden düştü ve birçok işyeri kapatıldı.*

İsrail istiyorki biz başka İslam ülkelerine gidelim. Biz gidelim ki Kudüs Yahudileştirilsin...”

Arnona vergisi konusunda M.A.S, İsrail’in vergi ödemesinde bölgeleme yaptığını söyleyerek şunları eklemiştir: *“Arnona Vergisi senelik ödeniyor. Ruhsatsız saydıkları konut alanlarından dahi Arnona Vergisi alıyorlar. Dükkânlar için metre kare başına 350 şekel ödeniyor.*

Filistinliler’in bulunduğu bölgelerde yollar, parklar, ağaçlar, banklar, otoparklar, kamu binaları, sokaka lambarı vb. yok. Var olanlar ya bozuk ya da yetersiz. Biz belediye hizmeti alamıyoruz. Yahudilere giden hizmetler fazla. Ama aynı vergileri ödüyoruz. Yahudilerle eşit olduğumuz tek bir konu var; o da vergiler. Biz hizmet almadan Yahudilerle aynı vergileri ödüyoruz. Bizim dükkânlarımızın çevresinde bu imkânlar olmadığı için bizim esnafımız tüketiciye hizmet açısından zayıf kalmaktadır. Otopark olmayınca kimse ne alışverişe ne de restorana geliyor. Altyapı imkânımız yok. Ama Yahudi bölgelerinde durum böyle değil. Bu yüzden turistler Yahudilerin yoğun olarak hizmet verdiği turistik bölgeleri seçiyor.”

İsrail’in Filistinliler’in için uyguladığı Mescid-i Aksa’dan uzaklaştırma cezası sorulduğunda M.A.S şöyle cevap veriyor:

“Ben diğerlerine göre şanslıyım. Sürekli uzaklaştırılanlar var. 10 kere uzaklaştırılan var. Mescidi Aksa’da 50 çiftin evlenmesi için bir organizasyon planlarken tutuklandım. Benimle beraber 6 çift gelinle damat Mescidi Aksa’nın girişinde tutuklandı. Küçük bir organizasyon için tutuklandım ve Mescidi Aksa’dan uzaklaştırıldım. 3 aylık uzaklaştırma süreleri verildi bana. Kudüs’teki en yaygın ceza yöntemlerinden biri Mescidi Aksa’dan uzaklaştırılmaktır. Eğer bu cezayı çiğneyip Mescidi Aksa’ya girerseniz bu defa Kadim Kudüs şehrinde uzaklaştırılıyorsunuz.”

M.A.S, Kudüs içerisindeki bölgeler arasında belediye hizmeti farkı sorulduğunda örneklendirme yapmıştır: “Müslüman Mahallelerinde su borularının çapı 5 cm iken, Yahudi mahallerinde bu çap 10 cm’dir. Yahudiler’e altyapı erişiminin daha hızlı olması için tüm imkânlar sunuluyor. Yahudi Mahallelerinde her 100 metrede 1 yangın söndürme ünitesi varken, Filistin mahallerinde her 1.000 metrede 1 söndürme ünitesi bulunuyor. Bu insanlar tarih boyunca kendilerini üstün saydıkları için en iyi hizmetleri kendilerinin alması gerektiğini söylüyorlar. Filistinliler’in okullarında bir sınıftaki öğrenci sayısı 40-45 iken Yahudiler’de 30’u geçmemelidir. Bizim okullarımızda yemek hizmeti ve spor hizmetleri yok. Filistinler’in ihtiyaçlarını en sona bırakıyorlar.”

Son olarak İsrail’in bu politikaları ile kimseyi antisemitizm ile suçlamaması gerektiğini belirten M.A.S, ek olarak şunları söylemiştir: “Bizde güç olmayabilir ama biz pes etmeyeceğiz. Filistin ve Kudüs bizimdir (Müslümanlarıdır). Biz burda yaşayan Hristiyanlarla dostluk içerisindeyiz. Hz Ömer’in aramızda kurduğu antlaşmaya hala daha sadık kalıyoruz. Osmanlı Dönemi’nde hiçkimse Yahudileri sömürmedi. Yahudiler, yüksek makamlarda çalışıyorlardı. Kimse onların sinagoglarını yıkmadı. Maalesef İsrail işgalci bir rejim olduğu için bize zulmediyor.

Biz Yahudilere karşı değiliz, biz Siyonizme karşıyız. Filistin sadece Filistin kökenli olanların değildir. Ben Suud kökenliyim. Şamlı var. Faslı var. Türk olan Topçu ailesi var. Kürt ailesi var. Unutulmasın ki burası Müslüman toprağıdır.

Bana soruyorlar neden başka ülkeye gitmiyorsun diye. Filistinliler’in burda kalıp ait olduğumuz toprakları yani Kudüs’ü ve Filistin’i savunması gerekiyor. Kadim Kudüs’te Mescidi Aksa olmasaydı belkide kimse bu kadar küçük evlerde yaşamazdı. Kadim Kudüs’te sanki başka bir huzur var. Burda bulunmak ve yaşamak zor ama bir o kadar da güzel.”

4.6.2. Kadim Kudüs’te İşletmeci: I.A.K.

1961 yılında Meğaribe Mahallesi’de doğan I.A.K. 1940’tan beri Kudüs’te yaşayan bir ailenin ferdidir. Kadim Kudüs’te ailesinden kalma bir restoranla evini geçindiren I.A.K. tüm zorluklara karşı Kudüs’te kalacağını belirtiyor. İşgal altındaki Kudüs’ün doğusunda, Mescid-i Aksa’ya yürüme mesafesinde restoranı için önce açık çek teklif edilse de I.A.K. Kudüs’te kalmak için hayat mücadelesi veriyor.

I.A.K. için restoranı İslam dünyasından ona bir emanet. Kudüs'teki yapılarda sadece kendi hakkının değil, tüm Müslüman'ların da hakkının olduğunu belirtiyor. Böyle bir durumda restoranın tek sahibi olmadığı için satılması için tüm dünya Müslümanlarından izin alınması gerektiğini ekliyor. İsrail'in adım adım uyguladığı Kudüs'ü Yahudileştirme politikasının en bariz örneklerinden birinin kendisi olduğunu ifade ediyor. Restoranı satması için açık çek verilen ve ayrıca nerede yaşamak isterse orada yaşaması için imkân sağlanacağını ve ne isterse yapılacağını söyleseler de cevabı işportacılık dahi yapsa Kudüs'ten ayrılmayacağı yönünde olmuş.

Bu dik duruş karşısında TİKA restoranı Kadim Kudüs şartlarına uygun bir şekilde restore ederek I.A.K.'ya teslim etmiştir. Restorasyon öncesinde ise I.A.K. tek başına restoranı için mücadele ederken İsrail Arkeoloji Çalışmaları İdaresi tarafından engellenmiş. İsrail Arkeoloji Çalışmaları İdaresi'nin gönderdiği görevlilerin günlük masraflarını ödediğini belirtirken, görevlilerin harcadıkları su ve elektrik masraflarının da kendisinden tahsil edildiğini belirtiyor. Bu süreçte sırf restoranı satmadığı için fiziksel ve psikolojik baskı altında kaldığını, gözaltına alındığını, para cezası ve ağır vergiler ile ekonomik olarak sıkıntılar yaşatıldığını söylerken, yine de yüzlerine karşı mücadelesinden vazgeçmeyeceğini söylediğini belirtti.

I.A.K. kendisini Osmanlı'nın bakiyesi olduğunu belirtirken, Kudüs topraklarında halk kucaklayan ve din, dil, ırk ayrımı yapmadan insanca davranan son devletin Osmanlı Devleti olduğunu eklemektedir. Osmanlı'nın yeniden dönmesini bir umut olarak nitelendirirken Türkiye Devleti'nin Filistinliler'i kucaklaması mümkün olduğunu belirtmektedir.

Kudüs'teki evinin de Türkiye'de Osmanlı mirasını korumak için yola çıkmış bir sivil toplum kuruluşu tarafından restore edildiğini ekleyen I.A.K. evinin tüm misafirlere de açık olduğunu belirtmektedir.

Bir işletmeci ve aktivist olarak Kudüs'te yaşayan Müslümanlar'ın özellikle Arnona vergisini öderken zorluk çektiklerini belirtmektedir. Yahudiler'in de aynı vergiye tabi tutulduğunu fakat onların dükkânı kapatılmasın diye Yahudi derneklerinin ekonomik açıdan destek olduklarını eklemektedir.

Kudüs'teki ribat kültürünün büyük bir örneği olan I.A.K.'ya, son olarak restoranında Sultan Abdulhamit Han ve Recep Tayyip Erdoğan'ın resmini bulundurduğu için yasaklandığını ve para cezasına çarptırıldığını belirtmektedir. Artık restoranında Türkler'e ait herhangi bir şeyin koyulmasının yasak olduğunu belirtirken Türkler'in her daim baş tacı olduğunu eklemektedir. "Mescid-i Aksa'nın murabıtı

olmak elinde ateş tutmak gibidir” hadisini hatırlatırken, Kudüs’te yaşamında aynen böyle olduğunu söylemektedir. Baskılara karşı murabıtların Mescid-i Aksa’dan ve Kudüs’ten uzaklaştırıldığını, hapse atıldığını ve para cezalarına çarptırıldıklarını söylemektedir.

4.6.3. Şeyh Cerrahlı Aktivist: M.A.K.

M.A.K., Kudüs’ün doğusunda bulunan Şeyh Cerrah Mahallesi’nde doğdu. M.A.K., Şeyh Cerrah Mahallesi’nde yıllardır süregelen işgalin ve yerleşim politikalarının canlı şahidi. Çocukluğundan beri, ailesinin ve kendisinin İsrail ve Yahudi yerleşimciler tarafından psikolojik ve fiziksel tehditler ile tahliye tehdidi altında bulunduğunu belirtirken aslında işgalin birkaç aylık bir olay olmadığına da ışık tutmaktadır.

Şeyh Cerrah’ta neler yaşandığı sorulduğunda 2009 yılında Yahudi yerleşimcilerin bölgeye 1948’de kaybettikleri mülklerini almak için geri geldiklerini belirtiyor. İsrail 1948’de Kudüs’ü terk eden Yahudilerin gayrimenkullerini yasal olarak geri alabilmelerini sağlamaktadır. Fakat bu imkân Batı Kudüs’te veya başka bir bölgede hiçbir Filistinli’ye verilmemektedir. Evinin yarısını mahkeme kararıyla kaybeden M.A.K., ailesiyle ve 11 diğer hane sahibiyle beraber 2021 yılında yaşadığı evinin kalan yarısını da kaybetme tehdidiyle karşı karşıya. Evinden ayrılması için 30 günlük süre verildiğini belirten M.A.K., avukatının bölge mahkemesine temyiz için başvurduğunu ekliyor.

M.A.K., 2021’de sosyal medya aracılığıyla yaşadıkları mahalledeki işgali tüm Dünya’ya göstererek Kudüs’ün ve Filistinliler’in sesi olmaya başardı. Twitter’da #SaveSheikhJarrah etiketiyle başlattıkları kampanya Dünya gündeminde yer almıştı. Şeyh Cerrah’ta yaşanan gerginliğe karşı olarak İsrail, Mescid-i Aksa’da ibadet eden Müslümanlar’a saldırarak olayların Kadim Kudüs’e de sıçramasına neden olmuştu.

Şiddetin ve işgalin boyutunu Dünya’ya duyuran M.A.K ve diğer Şeyh Cerrahlılar sık sık tutuklanarak savundukları haklarından vazgeçirmeye çalışılırsalar da onlar ısrarla “Biz burdayız” diyorlar.

M.A.K., ailesinin Şeyh Cerrah’a nasıl yerleştiğini ise şöyle açıklıyor:

“1948’de İsrail’in Filistin topraklarında bağımsızlığını ilan etmesi ile göç ettirilen 28 aile 1956 yılında Ürdün Devleti’nin aracılığıyla Şeyh Cerrah Mahallesi’ne yerleştirildiler. Birleşmiş Milletler Mülteci Teşkilatı tarafından inşa edilen bölgedeki

evlere Filistinlilerin yerleşebilmesi için tek koşul vardı: mülteci haklarından vazgeçmek. Böylece üç yıl içinde yerleştikleri mülklerin tapu hakkı 28 Filistinli aileye verildi. Ta ki 1972'ye kadar... Yahudi yerleşimcilerin Şeyh Cerrah'a gelerek burdaki arazilerin kendilerine ait olduğunu idda etmesiyle yeni bir süreç başlamış oldu. 2002'den sonra Şeyh Cerrah'tan birçok Filistinli aile çıkarıldı ve 2020'den sonra 13 Filistinli ailenin de tahliyesi için işlemler başlatıldı. Bugün, Şeyh Cerrah'ta bulunan Filistinliler ikinci kez mülteci konumuna düşürülmeye çalışılıyor."

Şeyh Cerrah'ı, mahallesini, evini ve ait olduğu mekânı savunduğu ve koruduğu için sık sık gözaltına alınan M.A.K. gözaltı süreçlerinde yaşadıklarının aslında normal olmadığını da gözler önüne seriyor. Gözaltına alınma sürecinde dahi tek başına üstünü değiştiremediğini belirtirken mahremiyetinin İsrail askerleri için hiçbir şey ifade etmediğini ekliyor. Sorgu esnasında elleri ve ayaklarından kelepçeliyken bile, İsrail'in güvenliğini tehdit ettiği M.A.K.'a ifade edilmiş. "Güvenlik tehdidi" suçlamalarını kabul etmediğini ve sadece evlerini koruduklarını ifadesinde belirtmesine rağmen sık sık gözaltına alındığını söylüyor. Bu gözaltı süreçlerinin sadece bir gözdağından ibaret olduğunu ve İsrail'in aslında Dünya'ya gerçeğin yansıtılmasını istemediğini ekliyor.

M.A.K, Şeyh Cerrah Mahallesi'ne yapılan giriş ve çıkışların sürekli kontrol altında bulunduğunu ve mahallenin aylarca İsrail polisi tarafından kapatıldığını belirtirken, mahallede yaşayanların bile kimlik kontrolü ile evlerini ulaşabildiğini ekliyor. Aktivistlerin ve gazetecilerin bölgeye erişimi ise hala daha kısıtlı. Buna karşı olarak Yahudi yerleşimcilerin mahalleye silahlarla adeta ellerini kollarını sallayarak girdiğini de belirtiyor. Şeyh Cerrah'ta yaşayan 500 Filistinli'nin korkmadığını ve susmayacağını belirten M.A.K'ı, haklı davalarının sonuna kadar arkasında olduklarını söylüyor.

4.6.4. Yerleşim Politikaları'na Dışardan Bir Bakış

İstanbul doğumlu olan I.M, Boğaziçi Üniversitesi mezunu. İhracaatla uğraşan I.M. aynı zamanda gazetecilik görevini yürütmektedir.

Mekâna ve bir mekân olarak Kudüs'e bakışı sorulduğunda I.M: *"Ben kendi gördüğüm ve yaşadığım mekâna aidiyet hissederim. Tevrat'ta Kudüs Yahudilerindir, Süleyman Mabedi ordadır gibi ... Tamam. Tarihi bir haklılık ve gerekçelik olarak İsraililer orda yaşayabilir ama benim için çok bir şey ifade etmiyor. Din anlamında aidiyet duyguları olan bir insan değilim. Sosyolojik aidiyetim daha kuvvetlidir. Ben*

burada yaşadım. Çok açık ve net benim için İstanbul çok daha önemli Kudüs'ten. Ben Kudüs'te yaşamadım. Ben oraya ait değilim.” cevabını vermiştir.

I.M.'ye Birleşmiş Milletler'in 1967 Kudüs işgali karşısında verdiği karara bakış açısı sorulduğunda tarihsel çizgide 1948'e yönelmiştir: “Daha öncesine gitmek gerekirse Birleşmiş Milletler'in 1948'de aldığı biri Yahudi biri Arap olmak üzere iki devlet kararı var. Yahudilerin devletlerinin altyapıları bile hazırды nerdeyse. Birleşmiş Milletler'in 1948'de verdiği karardan birkaç ay sonra Mayıs 1948'de Yahudiler kendi devletlerini kurdular. Filistinliler ise devletlerini kurmak istemediler. Filistinliler İsrail'in bir devlet olarak bu topraklarda olmasını kabul etmediler. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararını reddettiler. Devlet kurmayıp İsrail'e savaş açtılar. 1948'de ve 1967'de yaşanan savaşlarda hep toprak kaybettiler. Her zaman belirttiğim gibi 1948'de Filistinliler bir devlet kurmayı kabul etselerdi bugün o bölge nasıl olurdu? Filistin Devleti'nin kurulması İsrail sağının bugün bile hiç istemediği bir şeydir. Ama o gün Filistinliler İsrail'in yanında bir devlet kursaydılar bugün çok başka şeylerden bahsedecektik. Belki yine savaşlar ve çatışmalar olacaktı fakat 70 küsur yıllık bir Filistin Devlet'i olacaktı. Bugün hala daha bir devletleri yok. Şahsi fikrim 1948'deki İsrailli Yahudiler'i bünyelerinde kabul etmediler ve o günden bugüne sürünüyorlar. 1967'de Birleşmiş Milletler'in aldığı bir karar var evet doğru ama savaşta aldığın bir şeyi bedava vermek istemezsin. Gönül isterdi ki Birleşmiş Milletler'in kararlarına uyulsun fakat savaşta alınan ve 2.000 yıllık bir diasporada yaşayan Yahudiler'in bir devlet kurmalarını kalkan olarak kullandılar. Gönül isterdi ki bir Filistin Devleti kurulsun ve İsrail'in savaşlarda aldıkları geri verilsin ama öyle olmuyor.

Yahudiler olarak İspanya Endülüs ve Osmanlı Dönemi haricinde sürekli diasporada çekmiş bir milletiz. Saldırılarına maruz kalınmış, evleri, canları, malları alınmış, iftiralara uğratılmış, sinagogları yakılmış ve en sonunda holokost ile öldürülmüş bir milletiz. Bu 2.000 yıllık bir travmadır. Kendi devletimizi kurmadığımız müddetçe biz Yahudiler olarak bu mağduriyetimizi her türlü yaşayacağız. Batı'da da yaşayacağız Doğu'da da yaşayacağız. Hatta en kötüsünü Batı yapmış. Osmanlı'da cizreni verdiğin, bir Müslüman'dan farklı giyindiğin, bir Müslüman'ın binasından daha yüksek bir bina yapmadığın müddetçe dininle ailenle rahat yaşayacaksın. Ne canına ne malına dokunurum demiş Osmanlı. 16. yüzyıl Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Osmanlı'nın da Yahudilerin de altın dönemidir. Kanuni'nin yanındaki doktorlar, finansçılar, hukukçular Yahudi'dir. Yahudi Cemaati'nin de yeşerdiği ve zenginleştiği

bir dönem. Çünkü Kanuni onlar için müthiş bir yönetici. Osmanlı'nın düşüşüyle Yahudiler'de çaptan düşüyor. Osmanlı haricindeki diasporadaki Yahudiler hep mağdur olmuşlar. Osmanlı'nın mecburen Kudüs'ü terk etmesiyle İngilizler geliyor ve Yahudiler için artık kendi devletini kurma şansı doğuyor. İngilizlerin ikili oyunu sonrası Balfour Deklarasyonu ile Yahudilerin varlığı tescilleniyor. Küçük savaşlarla, kaçak göçlerle Süleyman Tapınağı'nın olduğu yere geliniyor. Süleyman Tapınağı Yahudiler için kutsal. Hatta dindar Yahudiler bizim kurtuluşumuzun olduğu gün 3. Tapınağın kurulduğu gün diye bir rüya görüyorlar. İlk yıkım Babil, ikinci yıkım Romalılar tarafından yapıldı. Yahudiler için Süleyman Tapınağı Müslümanlar için Kâbe neyse odur. Ağlama Duvarı ise Yahudiler'in varlığını ispatlayan bir şey. Dolayısıyla 2.000 yıl önce ordaydık kendi devletimiz vardı. Bir şekilde mağdur edildik ve kaçtık. Şimdi artık devletimizi kurduk ve bu devletimizi ayakta tutmak için her türlü şey yapacağız diyor İsrail.

Bu noktada İsraili sağcıların söylemlerine geliyoruz ki benim her zaman eleştirdiğim nokta bu olmuştur. En ufak bir tehlike anında var olma refleksi adına İsrail orantısız güç uyguluyor. Bu bir hayatta kalma refleksidir. İsrail-Filistin meselesinde çözülemeyen mesele budur. Hala Müslüman Arapların İsrail'i kabul etmemesi, sağcı Yahudilerin Filistin Devleti'ni istememesi çözümsüzlüğe itiyor. Her iki tarafın radikaller bunu istemiyor. Savaşı çözüm görüyorlar. Maalesef bu öyle devam edecektir. Olayı zalim-mazlum psikolojisi üzerinden değil deterministik perspektif açısından bakmak gerekir. Tek taraflı bakış açısı bu meseleye çözüm getirmeyecektir.”

Kudüs'teki Filistinliler'in kimliklerin ve plakalarının farklı olması konusundaki düşünceleri sorulduğunda bildiği kadarıyla İsrail vatandaşı olan Müslümanlar'ın İsraili Yahudi vatandaşlarla aynı haklara sahip olduğunu belirterek cümlelerine devam etmektedir: “Müslümanlar, belki bir İsraili Yahudi kadar rahat iş bulamıyordur. Ayrımcılık yapılıyor diye İsrail'e karşı suçlama yapamazsınız. İsrail'de yaşayan Müslümanlar belirli bir standarda kavuştular ve yeni bir Filistin devleti kurulursa gitmeyi düşünmezler. Arap-İslam ülkelerinde kötü koşullarda yaşayan Müslümanlara göre farklı standarda sahipler. İsrail modern bir ülke ve Müslüman vatandaşlarda bundan nasibini alıyor. İsrail'de yaşayan bir Müslüman “terörist” olmadığı sürece hiçbir sıkıntı yok. Ramazan olaylarında İsrail topraklarında yaşayan Müslümanlardan bazıları da olaylara karıştı. Ayrımcılık olarak mutlaka vardır ama ben vatandaşlara ayrımcılık yapıldığını kabul etmiyorum, görmüyorum. Hastanelerde çalışan doktorların %10'u Müslüman, hemşirelerin %30'u Müslüman, geçmiş hükümette bir Arap bakan da vardı. Yahudi yerleşimcilerin Araplara yaptığı tabiki kabul edilemez şeyler. Asıl

ayrımcılık burada bence. Onların (Filistinliler'in) yerlerini işgal ettiler ve yeni konutlar yaptılar. Buna Batı ve ben her zaman karşıyız, kabul edilemez şeylerdir. Bu çözümsüzlüğe giden başka gelişmelerdir. Yahudiler maalesef dini gerekçelerle bu bölgeleri işgal ediyor. Din maalesef insanı doğruya götürmüyor (!) Dini doğru algılamayıp yanlış yollara sapınca dinsel gerekçelerle Filistinlilerin yerlerine el koyuyorlar. Şimon Peres "Tevrat, tapu senedi değildir." diye güzel bir çıkış yapmıştır. Çok güzel bir laftır. Tevrat inanç dünyasının içeriğidir ve orada bu topraklar senindir ilelebet senin olacaktır yazmaz. Yazsa bile bunun kabul edilmemesi gerekir. 2.000 yıl önce yazılmış bir şey bugün mü uygulanacaktır. Aşırı dindarlar bunu dinlemiyorlar. Peygamberlerim ve atalarım burda yaşıyordu bende burda yaşayacağım diyorlar.

İsrail'in tamamı yerleşimcileri destekliyor diyemeyiz. Ama güvenlik politikaları yüzünden her zaman Filistinliler tehlike olabilecek. Tarihi arka plana bakılarak o yerleşimcilerin tampon olacağını düşünüyorlar. Batı Şeria'da parça parça yerleşim birimlerinin kurulmasının da stratejik bir nedeni var: o bölgeyi kontrol altında tutmak. Keşke barış olsa da Doğu Kudüs'ü Filistinlilere versek..."

Görüşme esnasında sık sık Kudüs'ün İsrail toprağı olduğunu ve Filistin-Kudüs tanımlamasının algı yönetimi olduğunu dile getiren I.M.'nin, Kudüs'ün doğusunu Filistinliler'e verme cümlesi daha çok politik bir cevap olarak kalmıştır.

Ayrımcılık hususunda kendisiyle alakalı bir durumdan bahseden I.M., Mescid-i Aksa'yla ilgili bir anısını anlatma gereği duymuştur: *"Tansu Çiller'le beraber Arafat'la görüşmeye gittik. Gezinin İsrail kısmında Türk gazeteciler Mescidi Aksa'ya dua etmeye giriyorlar. İçeriye girerken Müslüman olduğunun kanıtlanması isteniyor. Ben de içeriye girmek isteyince İsraili asker bana Kelime-i Şehadet getir dedi. Ben Türk'üm ama Yahudi'yim dedim ama yine de içeriye alınmadım."*

Kudüs Belediyesi'nin mahalle nüfusu oranına göre verdiği hizmetteki farklılık konusunda ise sadece birkaç cümle kuran I.M., bu konu hakkında net bir bilgi sahibi olmadığını fakat hizmetler konusunda halkın da istek ve beklentisinin olması gerektiğini eklemiştir. Şeyh Cerrah'ta yaşanan Yahudi yerleşimcilerin işgal süreci için karmaşık bir durum nitelendirmesi yaparken şunları eklemiştir: *"Şeyh Cerrah'taki bu duruma yerel mahkemelerin karar vermesi taraflı olur. Ancak uluslararası mahkemeler ile çözülebilir."*

Birleşmiş Milletler'in, Şeyh Cerrah'ın da içinde bulunduğu Kudüs'ün doğusundaki ilhaki kabul etmediğini belirterek uluslararası mahkemeleri çözüm olarak görme durumu tekrar sorulduğunda ise: *"İşgal ettikten sonra İsrail'e geçti, geçmedi..."*

Uluslararası Mahkemede İsrail'in işine gelmez. Bu mahkeme hala daha devam ediyor. Sırf yeni olaylar çıkmasın diye mahkeme süreci uzatılıyor. Bu da böyle bir çıkmaz.” yanıtını vermiştir.

Filistinliler'e ait arazilere kamu yararı, güvenli bölge gibi tanımlarla el konulması durumu hakkında ise I.M., Filistinliler'e ait el konulan arazinin kamulaştırma bedelinin ödendiğini belirtmektedir. Mekâna sadece finansal açıdan bakmanın yanlış olduğu düşünüldüğünde ve Filistinliler'in aidiyet duygusunun incitildiği belirtildiğinde bunun doğru olduğunu söyleyerek şunları eklemiştir: *“1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra bütün Irak, Suriye, Mısır, Cezayir, Tunus'taki 700.000 Yahudi kovulmuştur. Bu aslında çok bilinmez. Peki o Yahudilerin ne suçu vardı? 1967'ye kadar Avrupa solu İsrail'i desteklerken, 1967'den sonra Dünya soluna göre Filistinliler mağdur İsraililer işgalcidir. 1967 çok enteresan bir kırılma noktasıdır.”*

I.M.'ye vaadedilmiş topraklar kavramına nasıl baktığını sorduğumuzda ise aslında inancın iyi insan olmaktan geçtiğini belirtirken şunları eklemektedir: *“İyi insan olmayı inanç olarak görüyorum ben. Yahudiler tarafından üretilmiş “vaadedilmiş topraklar” safsatasına inanmıyorum. Öyle bile olsa 2.000-3.000 yıl önce söylenmiş bir sözü bugüne getirebilir miyiz?”*

Hedeflenen Büyük İsrail Devleti'nden bahsederken I.M. şunları söylemiştir: *“Nedir Büyük İsrail Devleti? Yok öyle bir şey. Büyük İsrail devleti kurulsa vatandaşlığımdan vazgeçip gitmem. Benim şu an İsrail vatandaşı olma hakkım var. İsrail kurulduğundan beri yürürlükte olan bir yasa var. Diasporadaki tüm Yahudiler istedikleri müddetçe İsrail Devletinin vatandaşı olabilirler. Geri Dönüş Hakkı deniliyor buna. Ben şu an Türk vatandaşlığımyı kaybetmeden İsrail Vatandaşı olabiliyorum. Sadece Yahudi olduğum için. Benim böyle bir hakkım var ama istemedim. Ben orayla ortak bişey bulamıyorum. Ben buranın (Türkiye'nin) insanıyım. Bir insanın ülkesi doğduğu yerdir.”*

Hiçbir insanın savaşın ortasında doğmak istemeyeceğini belirterek Filistinliler'in geleceği konusu sorulduğunda şunları söylemiştir: *“Bu durum ancak Filistin'in başına gelebilecek liderle açıklanabilir. Filistin'in geleceği Mahmud Abbas'la olacak bir şey değildir. Abbas'ın, en azından İsrail ve Yahudiler'i kabul etmemezlik gibi bir sıkıntısı yok. Ne kadar çok İsrail Devleti'yle birlikte yaşanabilir formülünü içselleştirdikleri müddetçe (ki bunu liderleri yapacak ve halkına öğretecektir) ki halk bence artık savaş istemiyor. Onların da bizim gibi gelecek kaygısı var ve çocuklarının eğitimini istiyorlar. Halkın belirli bir kesimi bu politikalardan yorulmuş durumda. İsrail de bu durumdan*

yoruldu. Yahudi vatandaşlarına huzur sağlayamıyor. Savaşın bir sonuç olmadığı 2021 Mayıs ayındaki olaylarda görüldü. Ama politikacılar her iki tarafta da güçlerini devam ettirmek adına savaşı ve çatışmayı körükliyorlar. Şu anki İsrail Hükümeti (Naftali Benet) böyle bir hükümet değil, Netanyahu hükümetinden farklı. Daha çok liberallerin, solcuların ve Arap partisinin dışardan desteğinin olduğu bir hükümet. Ama Filistin’de ben öyle gelecek yaratacak bir lider görmüyorum. Ben en çok Filistinli Arap halka üzülüyorum. Samimiyetle söylüyorum. İsraili yöneticiler halklarına güzel bir yaşam şekli sunabilmiş. Teknoloji konusunda İsrail, Avrupa’yı hatta Amerika’yı geçti. Filistinlilerde çıkıp da biz artık savaşmak istemiyoruz diyen bir kesim yok. Yazık değil mi orda doğan çocuklara.”

Kudüs’ün başkent olarak ilan edilmesi ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından Tel Aviv’deki konsoloslüğün Kudüs’e taşınması durumu hakkında I.M. şu yorumlarda bulunmuştur: *“Kudüs zaten 1967’den beri İsrail’in başkenti. Amerika’nın konsoloslugu taşınması durumuna bakılırsa sorunları çözmeden böyle bir karar alınması doğru değil tabiki. Haksızlığa uğradığına inananları daha çok tahrik ediyor. Bu Trump’ın yaptığı bir şeydir. Trump ırkçı biridir. Trump’ın sağcı Evanjelistlerden (İsrail dostu Hristiyanlar) dolayı yaptığı bir harekettir. Sorunlar çözülmeden ilan edildiği için doğru değildi. Yoksa zaten bir devletin başkenti kendi ilan ettiği kenttir. Türkiye’nin başkenti İstanbul’dur diyebilir miyiz? Rabin ve Peres çizgisindekiler bile bölünmez Kudüs söylemini tutturmuşlardır.”*

5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Kentsel mekânın üretiminde rol alan aktörler mekân felsefesinden etkilenerek, mekâna yükledikleri anlam ile yerleşim politikalarını şekillendirmişlerdir. Bu politikalarla mekândaki toplumları olumlu/olumsuz yönde etkileyerek yerleşim politikası-mekân felsefesi ilişkisi kurgulanmıştır. Yerleşim politikaları adeta mekânın oluşturulması için katkı sağlayan bir araçtan ideolojik bir amaca dönüşmektedir. Kudüs'te bu ideolojik amacın Dünya üzerinde en belirgin örneğini taşıyan kentlerden biridir.

Kudüs'ün doğusundaki yerleşim faaliyetleri tarihsel süreçte ele alındığında, 1967'den günümüze kadar İsrail'in değişen hükümetlerine bağlı olarak yerleşim politikalarında büyük farkların oluşmadığı görülmektedir. Yerleşim politikalarındaki tek fark, politikaya neden olan mekâna bakış biçiminin değişmesidir. İşçi Partisi'nin öncülük ettiği hükümetlerde mekân, pragmatik çerçevede altında "güvenlik" gerekçesi ve İsrail-Filistin barış görüşmelerindeki "pazarlık konusu" olarak kullanılırken; sağ görüşlü dindar hükümetlerde ise "vaadedilmiş topraklar" kavramı üzerinden "dinsel" ve "tarihsel" yaklaşımla ele alınmıştır.

Tarihsel çizgide mekâna bakıldığında; Ortaçağ mekân-kutsallık ilişkisi, mutlak mekân tanımı ve romantik fenomenolojinin mekâna bakışı adeta İsrail'in Kudüs'teki uygulamalarının düşünce sistemini oluşturmaktadır. Mutlak mekân ile kutsallık ve tarihsellik mekâna atfedilerek mekânın karakteri dinsel ve politik hale gelmiştir. Nazizm temelli romantik fenomenoloji ile mekân kutsallaştırılmıştır. Dr. Israel Shahak'ın (1998) tesbitiyle siyonizmin ırkçılığı ile Nazizm benzerliği romantik fenomenoloji ile mekâna da yansımıştır. Heidegger ve Lefebvre'nin eleştirdiği "fiziki mekân" kavramı ile bir mekân olarak Kudüs, kapitalizmin hâkimiyet ve baskın gücünün kurbanı olmuştur. Sonuç olarak Kudüs'ün doğusunda yapılan yerleşim politikaları hem sağ hem de sol hükümetler tarafından desteklenmiştir. Hükümetler arasında oluşan yerleşim politikalarına yönelik eleştiriler, politikaların varlığını değil, hangi bölgede uygulanacağı konusunda yoğunlaşmıştır.

Yerleşim politikalarının uygulanmasında bir araç haline getirilen şehir planlarında ise yoğun olarak Yahudi-Müslüman nüfus karşılaştırılması "ırkçılık" kavramını da gündeme getirmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne göre hukuken kazanılmış haklardan yararlanma cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya

herhangi bir diğerk statü bakımından ayrımcılık yapılmadan sağlanmalıdır. Kudüs'ün doğusunda yaşayan Filistinliler ise ırk, dil ve din farklılığından dolayı ötekileştirilmektedir. Bu ötekileştirilmenin bir sonucu olarak Kudüs'te mekânsal ayrışma, yerinden edilme ve zorla göç ettirilme gibi durumlarla karşılaşmaktadır. Ayrıca mekânsal kararlar konusunda "eşitlik" ilkesi yok sayılarak planlama çalışmalarının yürütüldüğü ve hükümet tarafından avantajlı grup olarak belirlenen Yahudiler'e yönelik mekânsal çözümler yapıldığı açıktır.

İsrail'in, şehir planlamayı böl-parçala-yönet stratejisi için bir araç haline getirdiği görülmektedir. Yapılan bölgesel küçük ölçekli planlar ile lokal değişiklikler yapıldığı izlenimi verilse de aslında yapılan planlar bir araya getirildiğinde, gizli tutulan/açıklanmayan bir bütünün parçası halinde işgalin boyutunu ortaya koymaktadır. Kudüs Master Planı 2050 bünyesinde aktarıldığı gibi, planın uygulanabilirliği açısından projelere bölünerek sistematik bir şekilde şehrin morfolojisi ve demografik yapısı değiştirilmeye çalışılmıştır.

Derinlemesine görüşmelerde belirtilen durumlar ve Kudüs'te yaşanan olaylar aslında Kudüs'teki yerleşim politikalarının olumsuz sonuçlarının göstergesidir. Filistinliler, Ayrım Duvarı ile mekânsal olarak ayrıştırılma, kontrol noktaları ile sıkı denetim, mülksüzleştirme ile göçe teşvik, yasal sınırlamalar, tarım arazilerinin tahribi, konut stoğu yetersizliği gibi sorunlarla günlük hayatlarında birçok defa karşılaşmaktadırlar. Mekâna dayalı yaptırımların devlet eliyle yapılmasından dolayı dezavantajlı grup konumuna düşürülen Filistinliler, çözüme mekâna aidiyet duygusu ile erişmektedir. Bazen bir işyeri, bazen bir ev, bazen de bir mabede sahip çıkma ve koruma duygusu Filistinliler'in mekâna yaklaşım şekli haline gelmiştir. Birçok kentsel haktan mahrum bırakılan ve faydalanamayan Filistinliler, ellerinde son kalan mülkleri korumayı hayat gayesi haline getirmişlerdir.

İsrail'deki mevcut hukuksal yapı ele alındığında; arsa, arazi ve diğerk gayrimenkuller gibi kişisel aidiyeti olan ve toprakla bağlantılı olan antlaşmazlıklarda ulusal mahkemeleri bağlayan yasal sistemden dolayı çözüm üretilememektedir. "Kamu yararı", "güvenli bölge", "askeri bölge", "metruk alan" ve "gaip mülkü" gibi kavramların arkasına sığınılarak verilen kararlar, kırsal ve kentsel alanda yaşayan Filistinliler'i mağdur etmektedir. Bu kararların yanı sıra mülk işgali için çıkarılan yasalarda hukuk sisteminin adaletsizliğinin göstergesidir.

5.1. Öneriler

Birleşmiş Milletler'in kararlarına ve ikazlarına karşı olarak İsrail, yerleşim politikalarını işgal stratejisiyle devam ettirerek Ortadoğu'da olması gereken huzur ve barış ortamını yok etmektedir. Uluslararası arenada, istisnalar dışında birçok Avrupa ve Ortadoğu ülkesi İsrail'i bu konuda kınamaktan öteye geçmemektedir. Birleşmiş Milletler'e üye tüm ülkelerin yerleşim politikaları konusunda verilen kararlar doğrultusunda hareket ederek İsrail'e karşı dik durmaları gerekmektedir. Birleşmiş Milletler'in de 1967 yılı 242 sayılı kararına binayen İsrail'e yerleşim politikalarında hususunda gerekli yaptırımları uygulaması bölgede barış ortamını oluşturulabilecek çözümlerden biridir.

Tarih boyunca farklı din, dil ve ırklardan insanların bir arada yaşadığı Kudüs şehrinde, Yahudiler'i ön plana çıkararak yapılan tüm yerleşim politikaları insan haklarına aykırıdır. Kazananın olduğu politik düzende Filistinliler adeta mağdur konumundadır. Ulusal mahkemelerde çözüm bulamayan Filistinliler, uluslararası mahkemelere başvurmaktadır. Uluslararası mahkemeler, kurumlar, kuruluşlar ve vakıfların bu ırksal ayrımcılığa karşı durması ve hak ihlallerini Dünya'ya duyurup çözüm üretmeleri gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Abu Amsa, İ., 1984, Siyonizmin En Belirgin Simgesi: Irk Ayrımcılığı, *Bou Salama Yayın ve Dağıtım Evi*, Tunus, 41-46.

Al Arz, 1987, İsrail ve Arap Dünyası, Sayı: 11, 38.

Al Kayali A.H., 2015, 2015 Yılına Kadar İsrail'in Geleceği, 314.

Al Misiri, A.W., 1999, Jews - Judaism Zionism, *El-Shorouk Yayın Evi*, Kahire.

Alfasi, N., Fenster, T., 2005, A Tale of two cities: Jerusalem and Tel Aviv in the age of globalization, *Cities* 22, 351-63

Anonim, 1996, The Peace Process , *Journal of Palestine Studies*, 25(2), 123–140.

Anonim, 2006, Report on Israeli Settlements in the Occupied Territories, *Foundation for Middle East Peace*, 16(3), 1-10.

Anonim, 2008, Report on Israeli Settlements in the Occupied Territories, *Foundation for Middle East Peace*, 18(3), 1-6.

Anonim, 2009, Report on Israeli Settlements in the Occupied Territories, *Foundation for Middle East Peace*, 19(6), 1-9.

Anonim, 2010, Report on Israeli Settlements in the Occupied Territories, *Foundation for Middle East Peace*, 20(2), 1-7.

Aras, S., 2010, Mimarlık-Felsefe İlişkisi: Martin Heidegger'de Mekân, Yüksek Lisans Tezi, *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Kayseri, 9-11, 23-25.

Arefi, M., 1999, Non-place and placelessness as narratives of loss: Rethinking the notion of place, *Journal of Urban Design*, 179-193.

Aristoteles, 2002, Kategoriler, Çev. Saffet Babür, *İmge Kitabevi*, Ankara, 20.

Aristoteles, 2017, Fizik, Dördüncü Kitap, Çev. Saffet Babür, *Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul, 153.

Aronson, G., 1995, Settlement Monitor: Quarterly Update, *Journal of Palestine Studies*, 24(3), 122-134.

Aronson, G., 1996, Settlement Monitor: Quarterly Update on Developments, *Journal of Palestine Studies*, 25(4), 125-136

Aronson, G., 1997, Settlement Monitor: Quarterly Update on Developments, *Journal of Palestine Studies*, 26(4), 138-148.

Aronson, G., 1998, Settlement Monitor: Quarterly Update on Developments, *Journal of Palestine Studies*, 27(4), 136-144.

Aronson, G., 1999, Settlement Monitor: Quarterly Update on Developments, *Journal of Palestine Studies*, 28(3), 128-138.

Aronson, G., 2003, Settlement Monitor, *Journal of Palestine Studies*, 33(1), 139-147.

Aronson, G., 2006, Settlement Monitor, *Journal of Palestine Studies*, 35(2), 169-177.

Aronson, G., 2007, Settlement Monitor, *Journal of Palestine Studies*, 36(2), 150-161.

Aronson, G., 2008, Settlement Monitor, *Journal of Palestine Studies*, 37(2), 163-172.

Augé, M., 1997, Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity, *Verso Books*, London-New York.

Avcı, C., 2002, Kudüs (online), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Web adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kudus#2-fethedilisinden-haclistilasina-kadar> (Erişim Tarihi: 01.12.2021)

Bachelard, G., 1994, The Poetics of Space, Çeviri: M. Jolas, *Beacon Press*, Boston.

Barakat, N., 2006, Yerleşimcilik ve Savaş - Barış Fırsatları, *Ortadoğu Araştırmalar Merkezi*, Amman, Ürdün.

Benvenisti, M., 1984, Batı Şeria Data Base Projesi: İsrail Politikalarının Devamı, *Amerikan Kamu Politikası Araştırması Enstitüsü*, Washington D.C.

Birinci, E., 2016, 2006-2015 Yılları Arası Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te İsrail Yerleşim Aktiviteleri ve Yerleşimci Şiddeti, Yüksek Lisans Tezi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Trabzon.

Bimkom, 2009, Planning in Jerusalem: The Implication of the New Outline Plan of Jerusalem for Palestinian Neighborhoods.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1967: <https://unispal.un.org/unispal.nsf/0/7d35e1f729df491c85256ee700686136> (Erişim Tarihi: 01.12.2021)

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1973 : <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-207378/> (Erişim Tarihi: 01.12.2021)

Bourner, T., 1996, Research Methods: Guidance for Postgraduatesin, *The research process: Four steps to success*, Arnold, London, 7-11.

Buchanan I., Lambert, G., 2005, Deleuze and Space, *Edinburgh University Press*.

Buhl, F., 1986, Kudüs, İslam Ansiklopedisi, *Milli Eğitim Bakanlığı*, İstanbul, 952-964.

B'Tselem, 1999, A Policy of Discrimination: Land Expropriation, Planning and Building.

Castells, M., 1996, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür , Cilt 1: Ağ Toplumunun Yükselişi, Çeviri. Ebru Kılıç.

Cevizci, A., 2017, SAY Büyük Felsefe Sözlüğü, *Say Yayınları*, İstanbul, 906-907, 1302-1303.

Chiodelli, F., 2012, Planning illegality: The roots of unauthorized housing in Arab East Jerusalem, *Cities* 29, 99-106

Choshen M., Korach M., 2011, Jerusalem: Facts and Trends, 2010/2011, The Jerusalem Institute for Israel Studies, Kudüs.

Cohen, A., 1970, İsrail ve Arap Dünyası, *Funk & Wagnalls Yayınevi*, 509.

Cündioğlu, D., 2016, Mimarlık ve Felsefe, *Kapı Yayınları*, İstanbul, 22.

De Certau, M., 1984, The Practice of Everyday Life, *University of California Press*, Berkeley.

Demirkent, I., 2002, Kudüs (online), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Web adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kudus#3-haclilar-donemi> (Erişim Tarihi: 01.12.2021)

Del Sarto, R. A., 2009, Back to Square One? The Netanyahu Government and the Prospects for Middle East Peace, *Mediterranean Politics*, 14(3), 423.

Diskin, A., 2010, Israel, *European Journal of Political Research*, 49(7/8), 1027.

Dovey, K., 1999, Framing Places, *Routledge*, Londra & New York.

Dovey, K., 2010, Becoming Places: Urbanism/Architecture/Identity/Power, *Routledge*, Londra & New York.

Dumper, M., 1992, Israeli Settlement in the Old City of Jerusalem, *Journal of Palestine Studies*, 21(4), 37.

Duri, A. A., 1989, Jerusalem in the Early Islamic Period 7th-11th Centuries AD", *Jerusalem in History*, Essex, 105-129.

El-Aselî, K. C., 2002, Kudüs (online), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Web adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kudus#5-osmanli-donemi-ve-sonrasi> (Erişim Tarihi: 01.12.2021)

Eliade, M., 2003, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi – 1, Çeviren Ali Berktaş, *Kabalıcı Yayınları*, İstanbul,

Erek, A. N., Ödekan, A., 2008, Ekran ve Yer: Uzamsallık ve 1990'lardan Sonra Sanat Üretimi, *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler*, Cilt:5, Sayı:1,

Evans, M., 2006, Defending Territorial Sovereignty Through Civilian Settlement: The Case of Israel's Population Dispersal Policy, *Israel Affairs*, 12(3), 590.

Forty, A., 2000, Words and Buildings: A Vocabulary of Modern Architecture, *Thames & Hudson Ltd*, London.

Graham, S., 2004, The Urban Place and the Non-Place Urban Realm makalesi giriş yazısı, *The Cybercities Reader* içinde, Ed.Stephen Graham, Routledge, UK.

Günaydın, S., 2013, Fahreddin er-Razi'nin Düşünce Sisteminde Mekân Kavramı, Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 33.

Güneş, H. H., 2017, Kudüs Meğaribe Mahallesi, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara.

Hammami, R., 2002, Interregnum: Palestine After Operation Defensive Shield, *Middle East Report*, 223, 18–27.

Harman, Ö. F., 2002, Kudüs (online), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Web adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kudus#1> (Erişim Tarihi: 01.12.2021)

Hareuveni, E., 2010, By Hook and By Crook: Israeli Settlement Policy in the West Bank, *B'tselem*.

Harvey, D., 2016, Sosyal Adalet ve Şehir, Çevirmen: Mehmet Moralı, Metis Yayıncılık.

Hasol, D., 2020, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, *Yem Yayın*.

Heidegger, M., La Chose, Essais et Conférences, tradition Andre Preau, pp. 194-218, Gallimard, Paris, 1958.

Heidegger, M.; Bauen, Wohnen, Denken, Vorträge und Aufsätze, Siebte Auflage (Stuttgart: Verlag Gunther Neske, 1994 [1954]): 139-156.

Heidegger M., Sanat Eserinin Kökeni, çeviren Fatih Tepebaşı, s. 32-33, De Ki Felsefe Yayınları, Ankara, 2007.

Hensel, M.; Menges, A.; Hight, C. (2009), "En route: Towards a Discourse on Heterogeneous Space beyond Modernist Space-Time and Post-Modernist Social Geography", *Space Reader: Heterogeneous Space in Architecture içinde*, der. Hensel, M.; Menges, A.; Hight, C., Wiley-Academy.

Hertzberg, A., 1996, The End of the Dream of the Undivided Land of Israel, *Journal of Palestine Studies*, 25(2), 44.

Jameson, F., 2003, Future City, *New Left Review* 21.

Johnson J, M., 2002, In-Depth InterviewiJI, *Handbook of Interview Research Context&Method*, Editors: Jaber F. Gubrium, James A. Holstein, *Sage Publications*. London, 106.

Kaştan, Y., 2012, Ortadoğu'da Arap İsrail Mücadeleleri ve Türkiye, *Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, 4, 1801.

Kemiksiz, N., 2016, Filistin Sorunu, *Akademik Ortadoğu* 11(1), 150

Keleş, R., 2021, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi Yayınları.

Kılıç, E., 2011, Aristoteles ile Fârâbî'nin Mekân Anlayışlarının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2, 7, 12, 49, 58.

Koolhaas, R. 2002, Junkspace, October, Vol. 100, *Obsolescence*, s. 175-190.

Kutluer, 2003, Mekân (online), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Web adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekân> (Erişim Tarihi: 01.12.2021)

Lein Y., Weizman, E., 2002, Land Grab: Israel's Settlement Policy in the West Bank, *Btselem*, Jerusalem, 12.

Levy, G., 2006, A New Consensus, *Ha'aretz Gazetesi*, 19.03.2006.

Macit, M., 2006, İbn Sînâ'da Doğa Felsefesi ve Meşşâî Gelenekteki Yeri, *Litera Yayıncılık*, İstanbul, 20-23, 252, 259, 276.

Madanipour, A., 1996, , Design of Urban Space: An Inquiry into a Socio-spatial Process, *John Wiley & Sons Ltd*.

Mahler, G. S., 2010, Politics and Government in Israel : The Maturation of a Modern State (2nd Edition), *Rowman & Littlefield Publishers*, Pensilvanya, Amerika Birleşik Devletleri, 260.

Makhoul, S. N., 2006, The master Plan of 'Jerusalem 2000.' Analytic Study *Jerusalem: Palestinian Counseling Center*,

Makovsky, D., 2015, Olmert's Unilateral Option: An Early Assessment, *The Washington Institute for Near East Policy*, s. 11.

Margalit, M., 2006, Discrimination in the Heart of the Holy City, *Jerusalem: The International Peace and Cooperation Center*, 111.

Marom, N., 2006, The Planning Deadlock: House Demolitions In The Palestinian Neighborhoods of East Jerusalem,

Masiero, R., 2006, Mimaride Estetik, Çev. Fırat Genç, *Dost Kitabevi Yayınları*, İstanbul.

Massey, D. 2001, Space, Place and Gender, *University of Minnesota Press*, Minneapolis.

Merrifield, A., 2000, Henri Lefebvre: a socialist in space, *Thinking Space* içinde, der. Crang, M. ve Thrift, N., *Routledge*, London.

Milgrom, R. (2008), Lucien Kroll: design, difference, everyday life, *Space, Difference, Everyday Life: Reading Henri Lefebvre* içinde, der. Kanishka Goonewardena, Richard Milgrom, Christian Schmid, Stefan Kipfer, *Routledge*, NY.

Mustafa, K. S., 2010, İnsan Hakları ve Uluslararası Standartları, Amman, Ürdün, 57.

Muminov, N., 2013, Vladimir Jabotinsky'nin Büyük İsrail Düşüncesi ve İsrail Dış Politikası, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Nasrallah, R., 2007, The Jerusalem Separation Wall: Facts and Political Implications, in *The Wall Fragmenting the Palestinian Fabric in Jerusalem*, *The International Peace and Cooperation Center*, Kudüs, 13-26.

Qawasmeh, F. A., 2020, Batı Şeria ve Kudüs'te Siyonist Yerleşim Projesi, *Vizyon Siyasi Kalkınma Merkezi*, İstanbul.

Rajchman, J, 1998, *Constructions*, MIT Press.

Peretz, D., 1954, Don Peretz, Problem of Arab Refugee Compensation, *Middle East Journal* 8, 122.

Pergola, S. D., 2001, Jerusalem's Population, 1995-2020: Demography, Multiculturalism and Urban Policies, *European Journal of Population* 17, 165-99.

Platon, 1875, Timeaus, *The Dialogues of Plato III*, çevri: Benjamin Jowett, Oxford, 633-635.

Powell, H. 2005, Recycling Junkspace: finding space for 'Playtime' in the city, *The Journal of Architecture*, 201-221.

Schneider, H., 2009, Netanyahu Gets More Time, Hopes to Forge Broader Coalition, *The Washington Post*.

Sennett, R., 2008, Ten ve Taş, Batı Uygarlığında Beden ve Şehir, Çev: Tuncay Birkan, *Metis Yayınları*, İstanbul, 12.

Sedda, A., 2020, Uluslararası Hukuka Göre Filistin'deki İsrail Yerleşimi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.

Seidemann, D., 2008, State of Affairs, Jerusalem 2008, *Political Developments and Changes on the Ground*, Kudüs.

Shahak, I., 1988, Jewish History, Jewish Religion, The Weight of Three Thousand Years,

Shragai, N., 2010, Demography, Geopolitics, and the Future of Israel's Capital: Jerusalem's Proposed Master Plan, *Jerusalem Center for Public Affairs*, Kudüs.

Sharr A., Heidegger For Architects, pp. 32, *Routledge*, London, 2007.

Shehadeh, R., 1990, Kanun El Muhtel, Batı Şeria ve Hükmül Kanun, *Filistin Çalışmaları Enstitüsü*, Beyrut, Lübnan, 204-206.

Shikaki, K., 1996, The Future of the Peace Process and Palestinian Strategies, *Journal of Palestine Studies*, 26, 85.

Singer, J., 1982, İsrail Tarafından Yönetilen Bölgelerdeki bir Sivil İdarenin Kurulması, İsrail'de İnsan Hakları Kitabı, *Tel Aviv Üniversitesi Hukuk Fakültesi*, 275.

Sirowy B., 2008, Mekân Üzerine Notlar, Çev. Ceyhan Yücel, *Tol Mimarlık Kültür Dergisi*, 6, 42, 45

Smith, P., 1994, "The Israeli Settler Movement Post-Oslo, *Journal of Palestine Studies*, 23(3), 99–109.

Slater, J., 2001, What Went Wrong? the Collapse of the Israeli-palestinian Peace Process, *Political Science Quarterly*, 116(2), 171–199.

Şentürer A., 1995, Mimaride Estetik Olgusu, *İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 29.

Taşçı, H., 2014, Bir Hayat Tarzı Olarak Şehir, Mekân, Meydan, *Kaknüs Yayınları*, İstanbul, 11,66,78.

Tessler, 1990, The Intifada and Political Discourse in Israel, *Journal of Palestine Studies*, 19(2), 47-48.

Timraz, S., 2018, Filistinlilerin Siyonist Düşünce ve Uygulamalarla Sınırdışı Edilmesi 1882-1949, 124-131.

Tomar, C., 2002, Kudüs (online), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Web adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kudus#4-memlукler-donemi> (Erişim Tarihi: 01.12.2021)

Urry, J., 1995, Consuming Places, *Routledge*, London.

Üngür, E., 2011, Mekân Kavramının Disiplinler Arası Tarihsel Değişimi Üzerinden Mimarlık & Mekân İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.

Wach, E., 2013, Learning about qualitative document analysis, Web adresi: <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/2989/PP%20InBrief%2013%20QDA%20FINAL2.pdf?sequence=4> (Erişim Tarihi: 01.12.2021)

Varol, A., 2018, Kudüs Davamız, *Nida Yayınları*, İstanbul.

Vitruvius, P., 2015, Mimarlık Üzerine On Kitap, Çeviri: Suna Güven, *Şevki Vanlı Yayınları*, İstanbul.

Yiftachel, O., 2006, Ethnocracy. Land and Identity Politics in Israel/Palestine, *University of Pennsylvania Press*, Philadelphia.

Yiftachel, O., Yacobi, H., 2003, Urban ethnocracy: ethnicization and the production of space in an Israeli “mixed” city, *Environment and Planning D: Society and Space* 21, 689.

Yüksek, E., 2010, The Israeli Settlements in the West Bank Territory Before and After the Peace Process, 44-76

Yüksek, Emre (2011), The Israeli Settlements In The West Bank Territory Before And After The Peace Process, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Middle East Technical University, The Graduate School Of Social Sciences.

Çevrimici Kaynaklar:

URL 1:

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.12.2021)

URL 2:

https://www.archdaily.com/124997/barcelona-airport-new-terminal-ricardo-bofill/_mg_9095_6_4_tonemappedbis (Erişim Tarihi: 01.12.2021)

URL 3:

<https://landezine.com/botanical-train-station/> (Erişim Tarihi: 01.12.2021)

URL 4:

<https://www.pngwing.com/tr/free-png-nscej> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)

URL 5:

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kutsal_Kabir_Kilisesi#/media/Dosya:Jerusalem_Holy_Sepulchre_BW_24.JPG (Erişim Tarihi: 05.12.2021)

URL 6:

<https://www.yeniakit.com.tr/haber/kible-neden-mescidi-aksadan-kabeye-dondu-mescidi-aksanin-onemi-1034489.html> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)

URL 7:

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/-filistinden-kudus-surlarinin-yikilmasi-cagrisina-tepki/1361123> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)

URL 8:

<https://www.loc.gov/resource/ppmsca.02707/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)

URL 9:

<http://www.marmarailahiyat.com/sekiz-yuz-yillik-bir-vakif-megaribe-mahallesi/> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)

URL 10:

<https://vision-pd.org/tr/archives/509336> (Erişim Tarihi: 05.12.2021)

URL 11:

https://en.wikipedia.org/wiki/Har_Homa (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 12:

<https://www.jerusalem.muni.il/he/residents/planningandbuilding/cityplanning/masterplan/> (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 13:

<https://www.jerusalem5800.com/about/5800-master-plan> (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 14:

http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/1000-701.jpg (Erişim Tarihi: 05.12.2021)

URL 15:

http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/445-4BCE.jpg (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 16:

http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/164-141BCE.jpg (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 17:

http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/314ff.jpg (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 18:

http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/640-1099.jpg (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 19:

http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/1187-1517.jpg (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 20:

http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/1517-1917.jpg (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 21:

http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/1922-1948.jpg (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 22:

<http://ortadogunlugu.blogspot.com/2018/11/ztkor-gecmisten-gunumuze-filistin.html> (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 23:

<http://ortadogunlugu.blogspot.com/2018/11/ztkor-gecmisten-gunumuze-filistin.html> (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 24:

<http://ortadogunlugu.blogspot.com/2018/11/ztkor-gecmisten-gunumuze-filistin.html> (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 25:

<http://www.passia.org/maps/view/55> (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 26:

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1540-6040.2010.01344.x> (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 27:

<https://vision-pd.org/en/archives/509696> (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

URL 28:

<https://www.jerusalem.muni.il/he/residents/planningandbuilding/cityplanning/masterplans/jerusalem-colonies/> (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

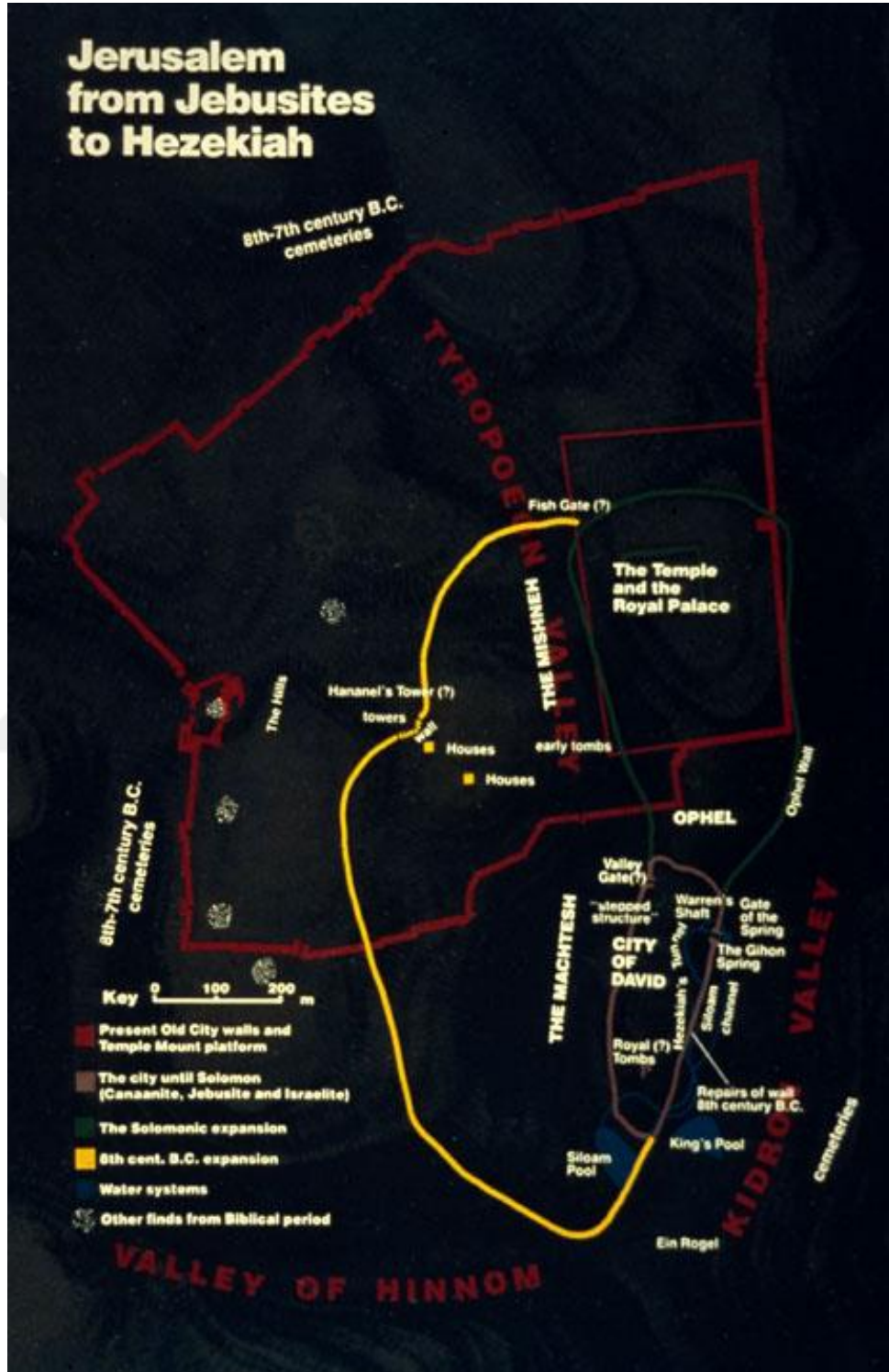
URL 29:

<https://www.jerusalem.muni.il/he/residents/planningandbuilding/cityplanning/masterplans/jerusalem-colonies/> (Erişim Tarihi: 25.12.2021)

EKLER

EK-1:

Milattan Önce 1000-701 yılları arasında Kudüs

Kaynak: http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/1000-701.jpg (URL 14)

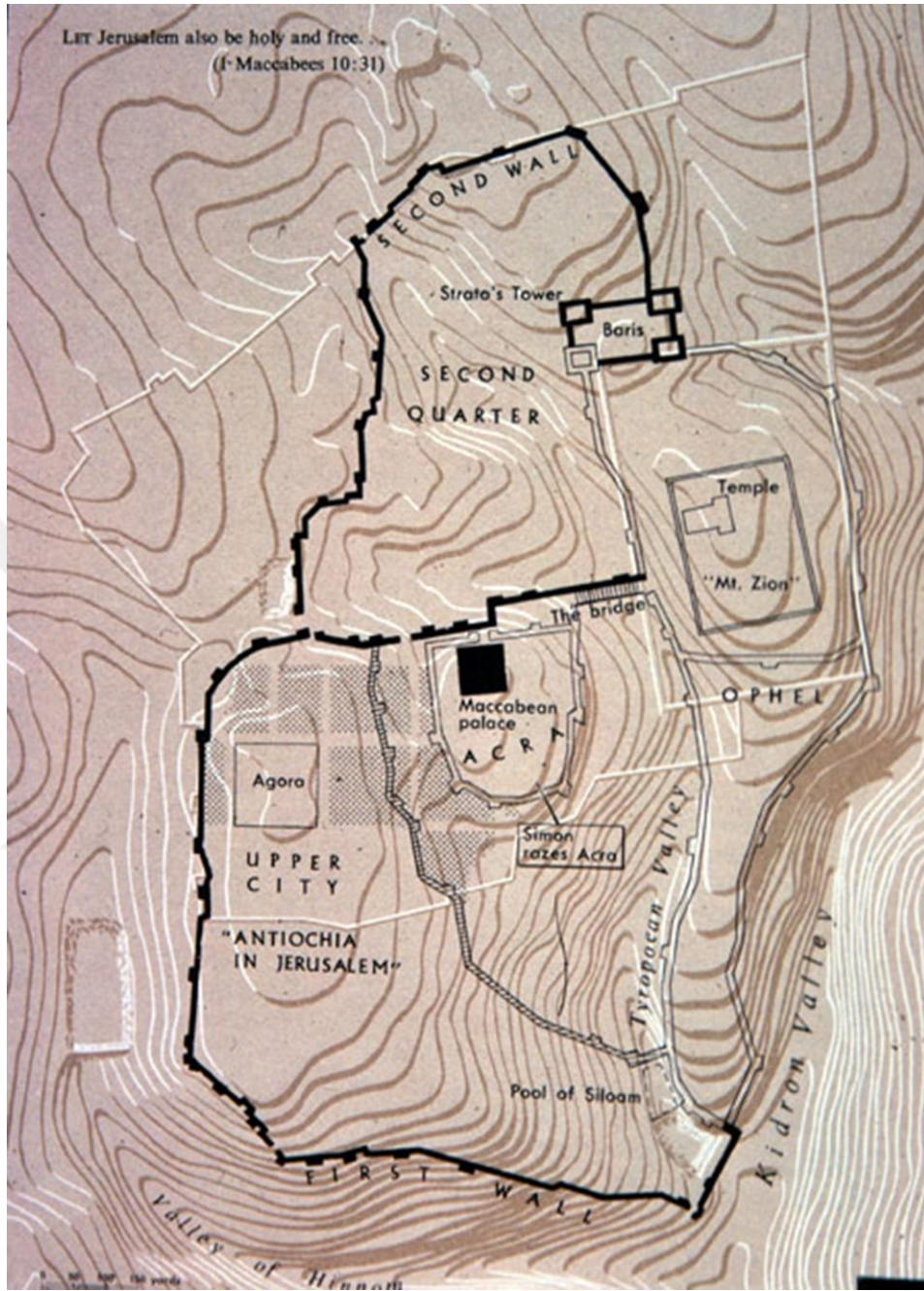
EK-2:

Milattan Önce 445 yılında Kudüs

Kaynak: http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/445-4BCE.jpg (URL 15)

EK-3:

Milattan Önce 164-141 yılları arasında Kudüs

Kaynak: http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/164-141BCE.jpg (URL 16)

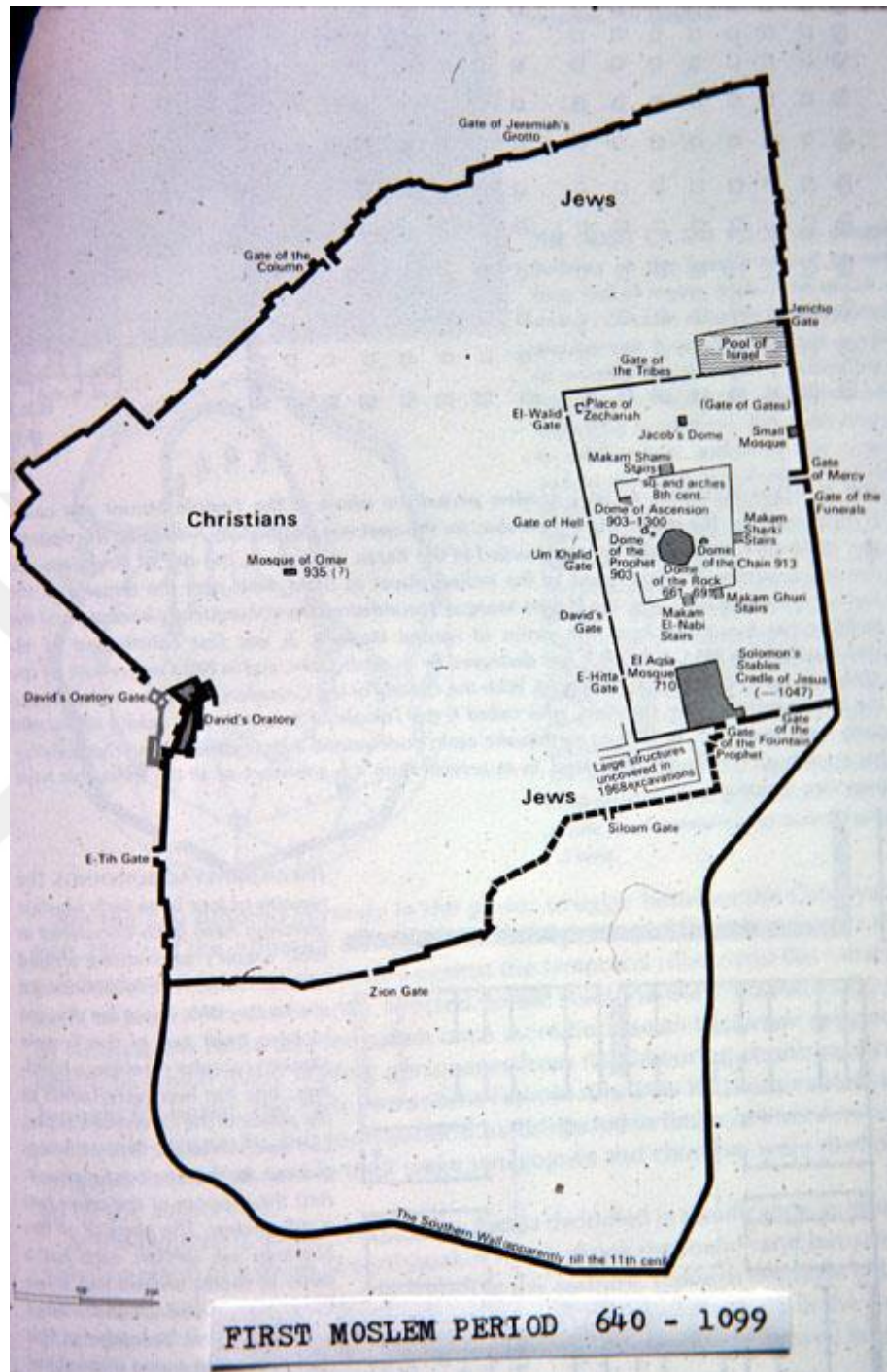
EK-4:

Konstantin Döneminde Kudüs

Kaynak: http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/314ff.jpg (URL 17)

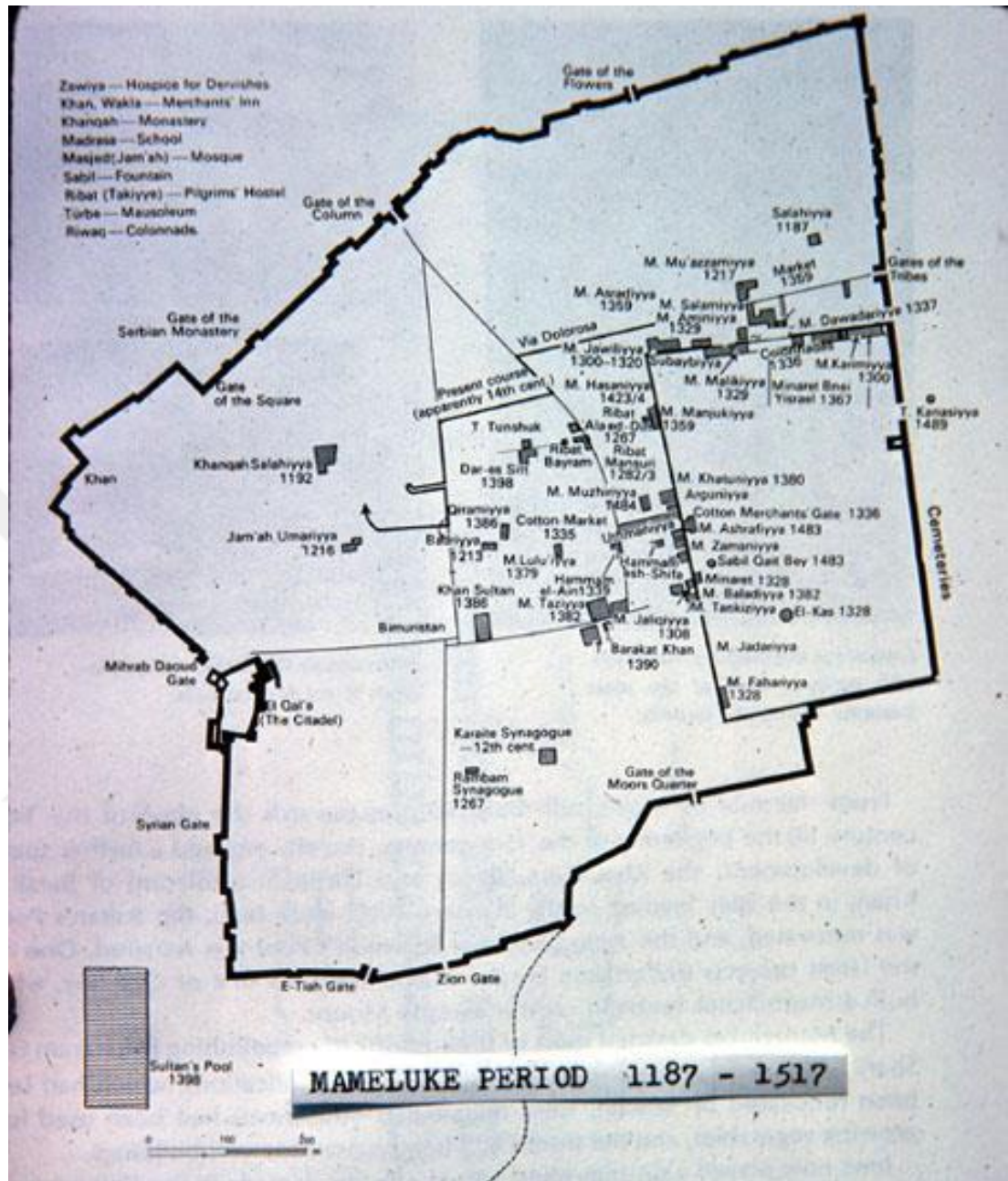
EK-5:

640- 1099 yılları arasında Kudüs

Kaynak: http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/640-1099.jpg (URL 18)

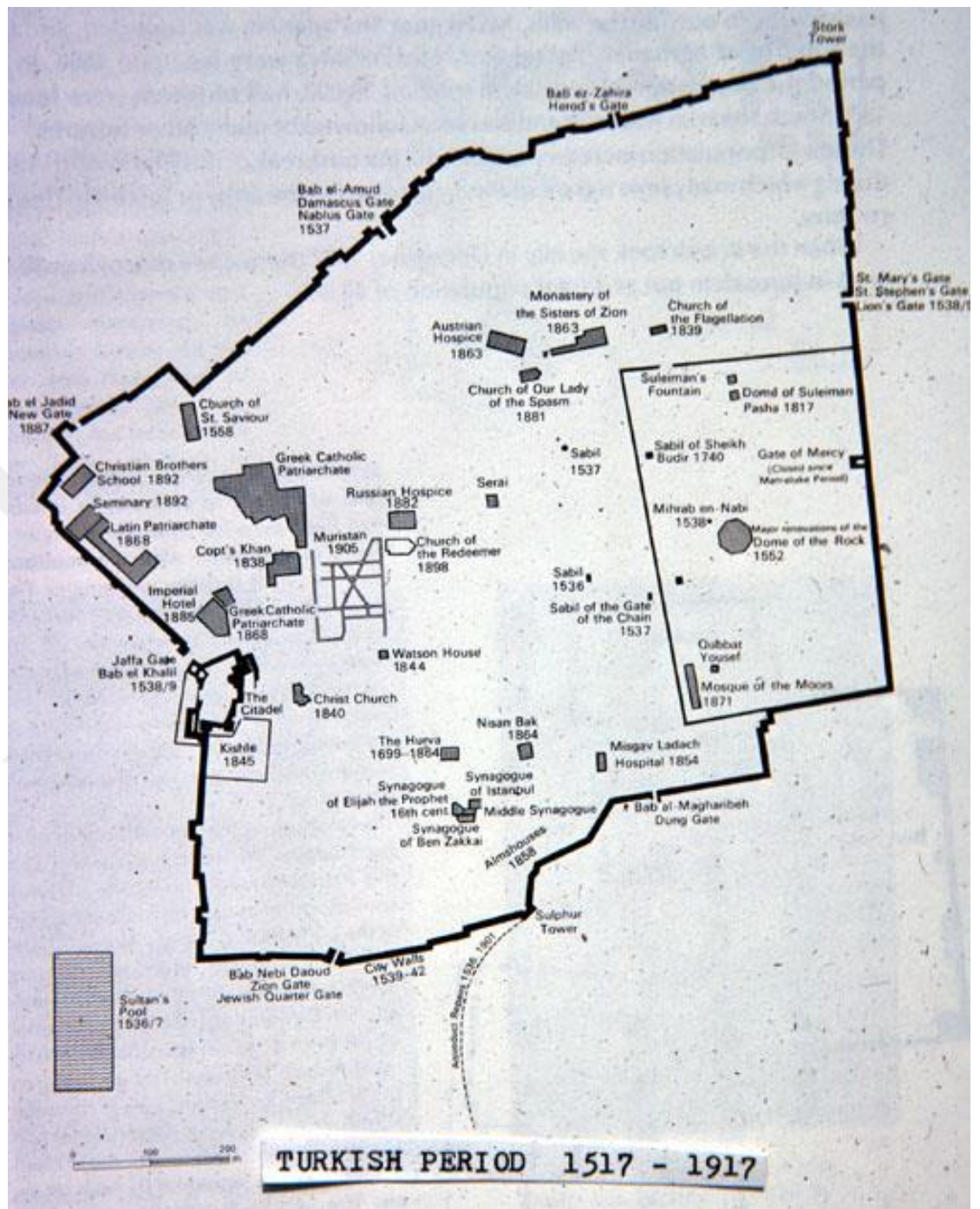
EK-6:

1187- 1517 Memlukululer Döneminde Kudüs

Kaynak: http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/1187-1517.jpg (URL 19)

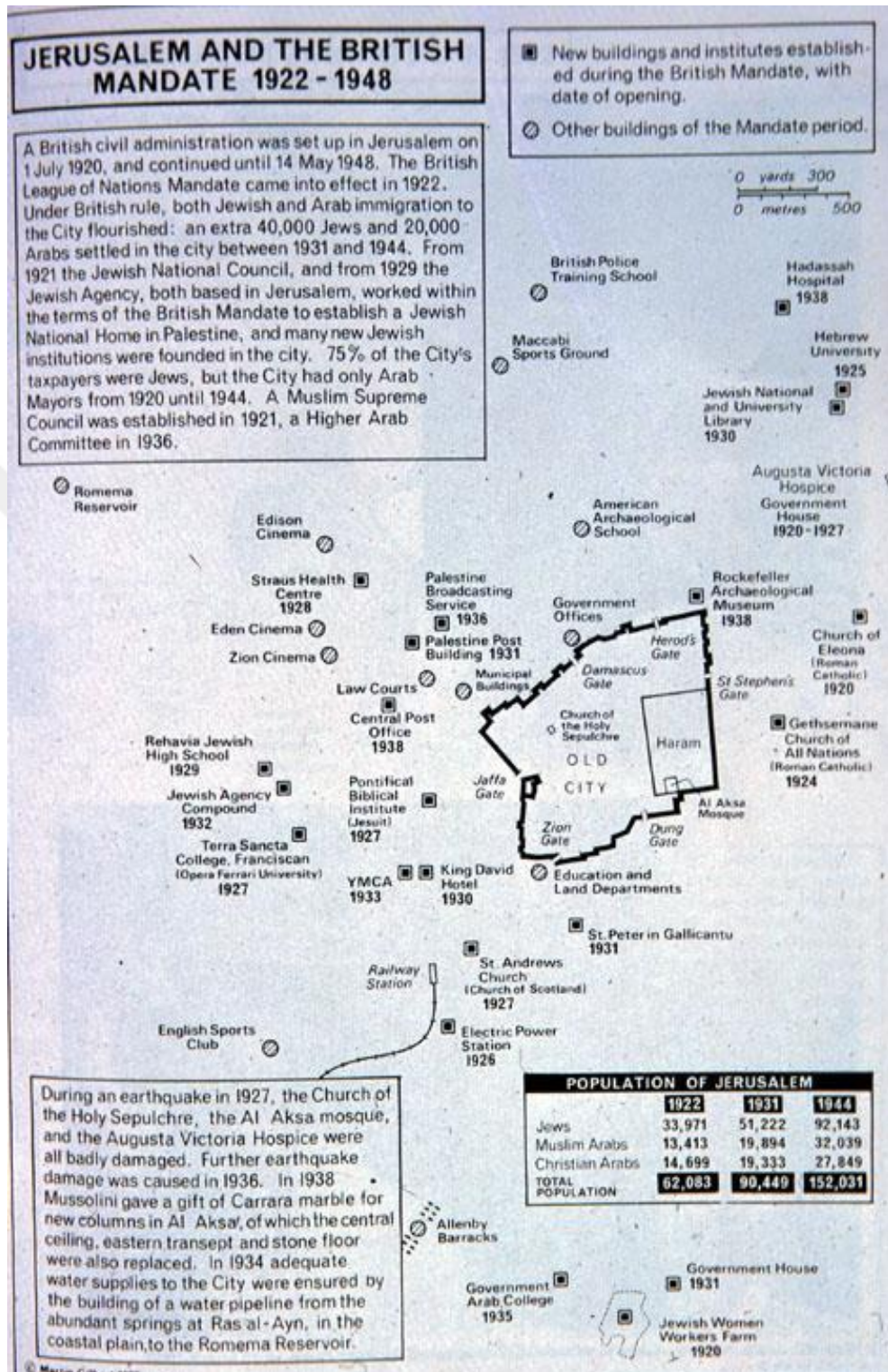
EK-7:

1517- 1917 Osmanlı Devleti Döneminde Kudüs

Kaynak: http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/1517-1917.jpg (URL 20)

EK-8:

1922- 1948 İngiliz Mandasında Kudüs

Kaynak: http://www.bu.edu/mzank/Michael_Zank/Jerusalem/maps/1922-1948.jpg (URL 21)

EK-9:

1920- 1948 yılları arasında Filistin Topraklarındaki Yahudi Yerleşim Birimleri

Kaynak: <http://ortadogununlugu.blogspot.com/2018/11/ztkor-gecmisten-gunumuze-filistin.html> (URL 22)

EK-10:

1947 Birleşmiş Milletler Taksim Planı

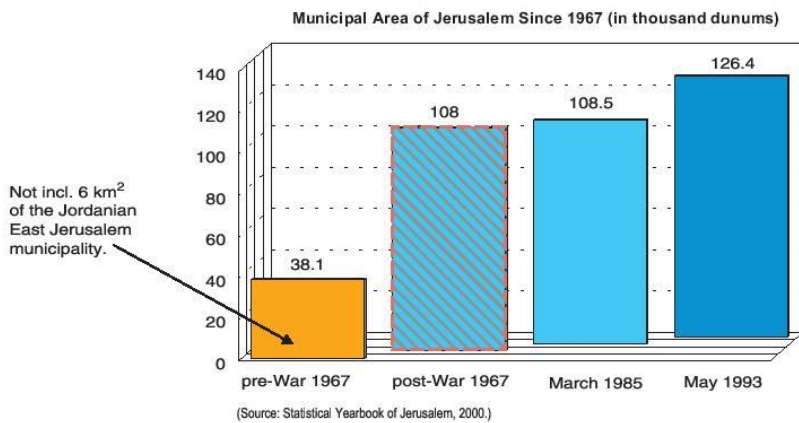
Kaynak: <http://ortadogugunlugu.blogspot.com/2018/11/ztkor-gecmisten-gunumuze-filistin.html> (URL 23)

EK-11:

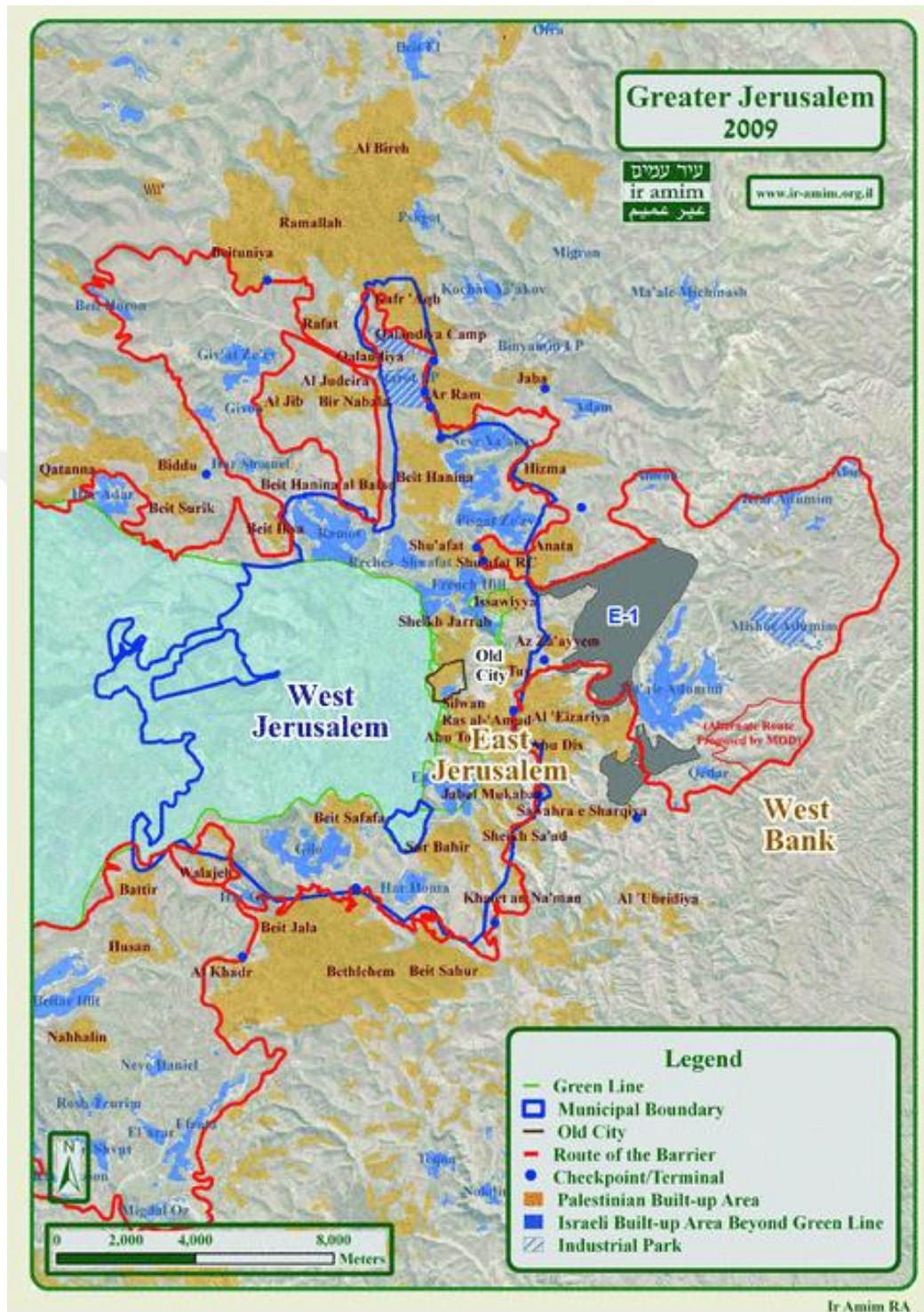
1949-1967 yılları arasında Filistin Topraklarındaki İsrail Hâkimiyeti
Kaynak: <http://ortadogununlugu.blogspot.com/2018/11/ztkor-gecmisten-gunumuze-filistin.html> (URL 24)

EK-12:

Kudüs Belediyesi yetki sınırlarının genişletilmesi
 Kaynak: <http://www.passia.org/maps/view/55> (URL 25)

EK-13:

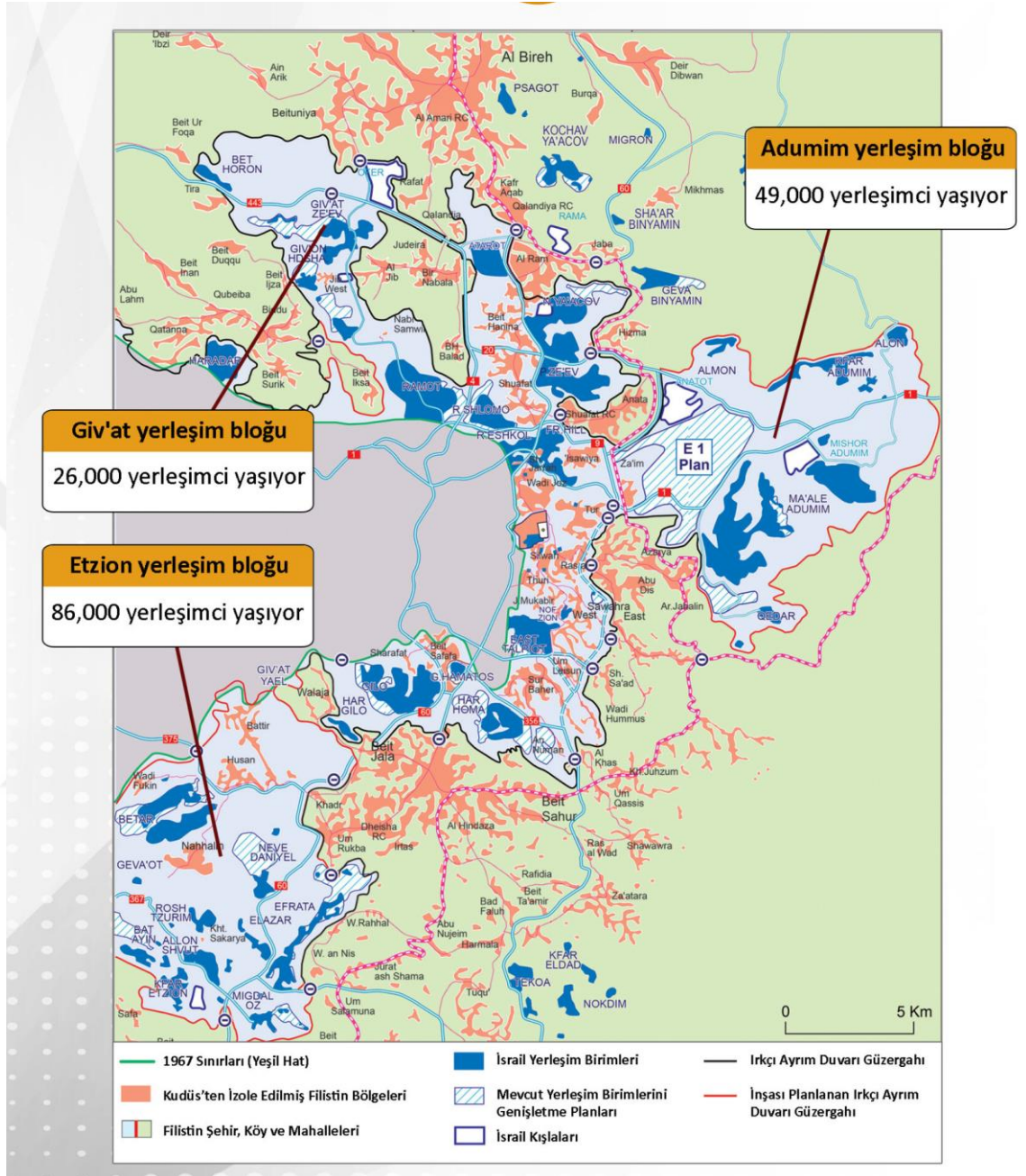

Source: Ir Amim

Büyük Kudüs Projesi

Kaynak: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1540-6040.2010.01344.x> (URL 26)

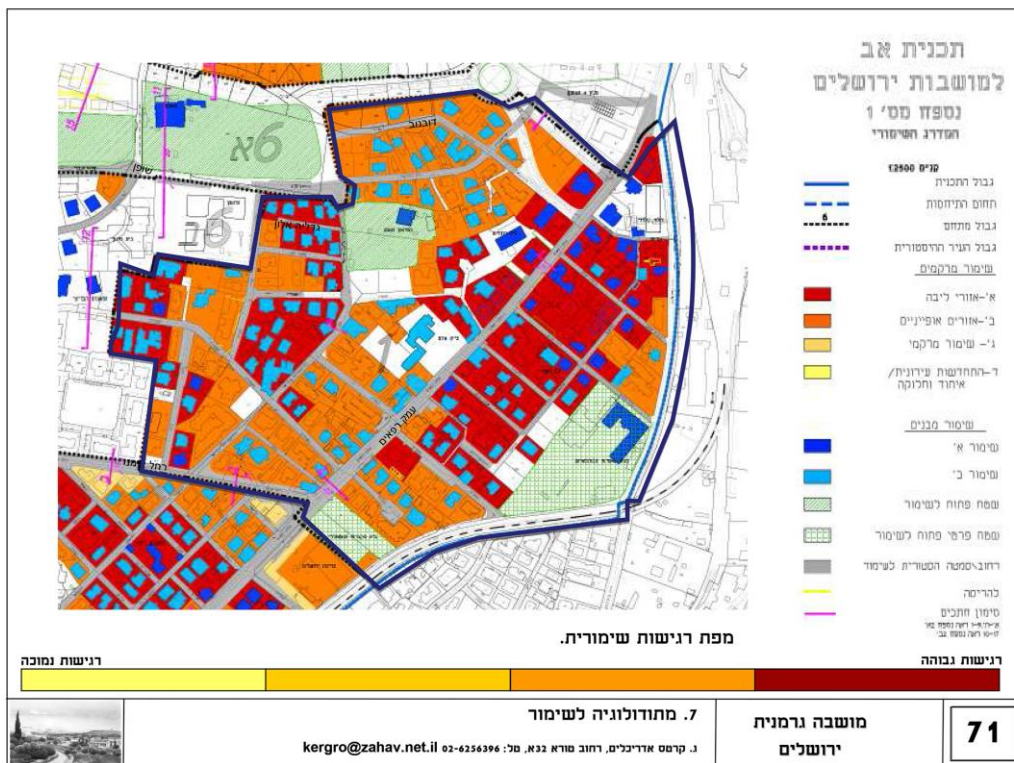
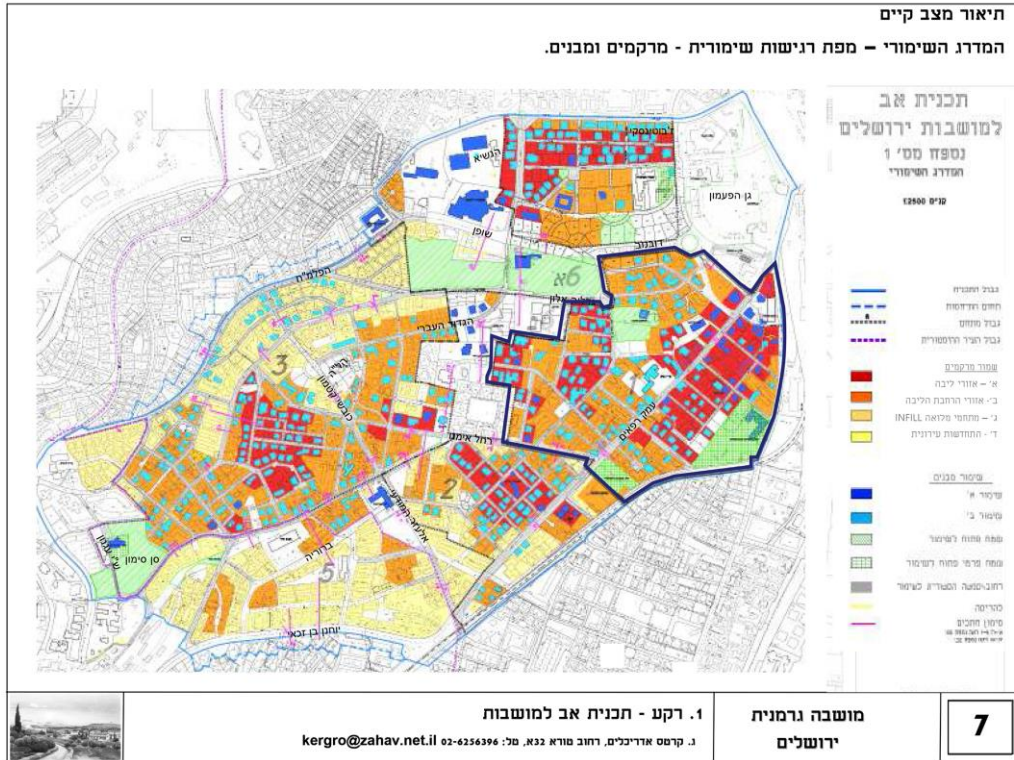
EK-14:

Büyük Kudüs Projesi Yerleşim Blokları

Kaynak: <https://vision-pd.org/en/archives/509696> (URL 27)

EK-15:

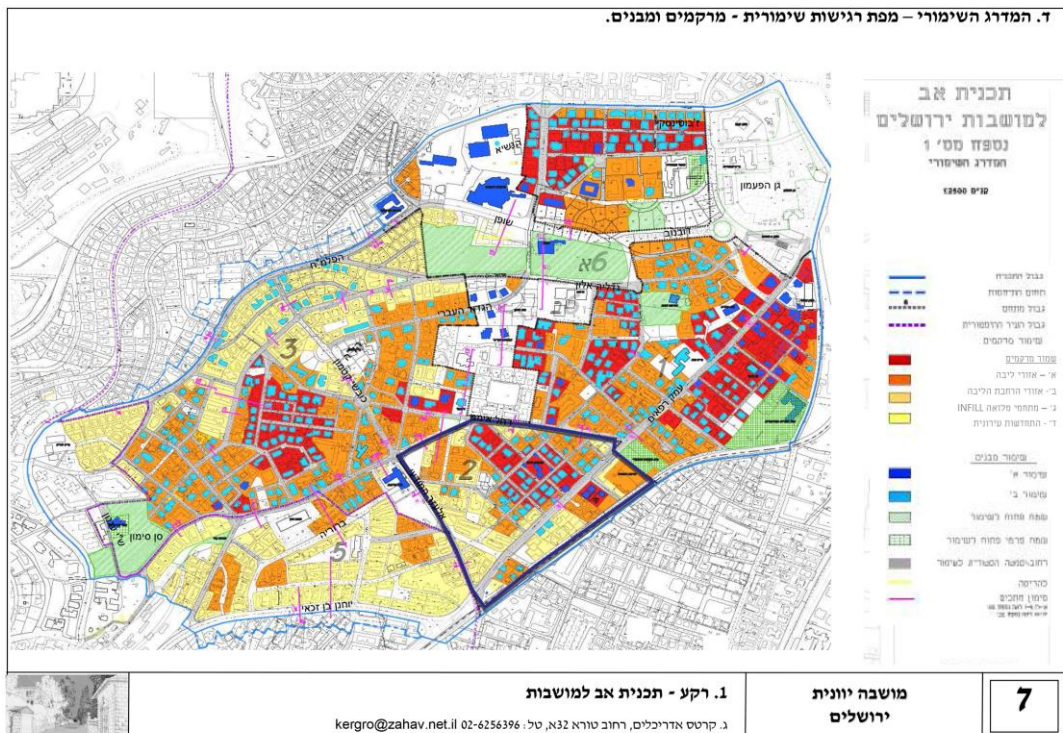
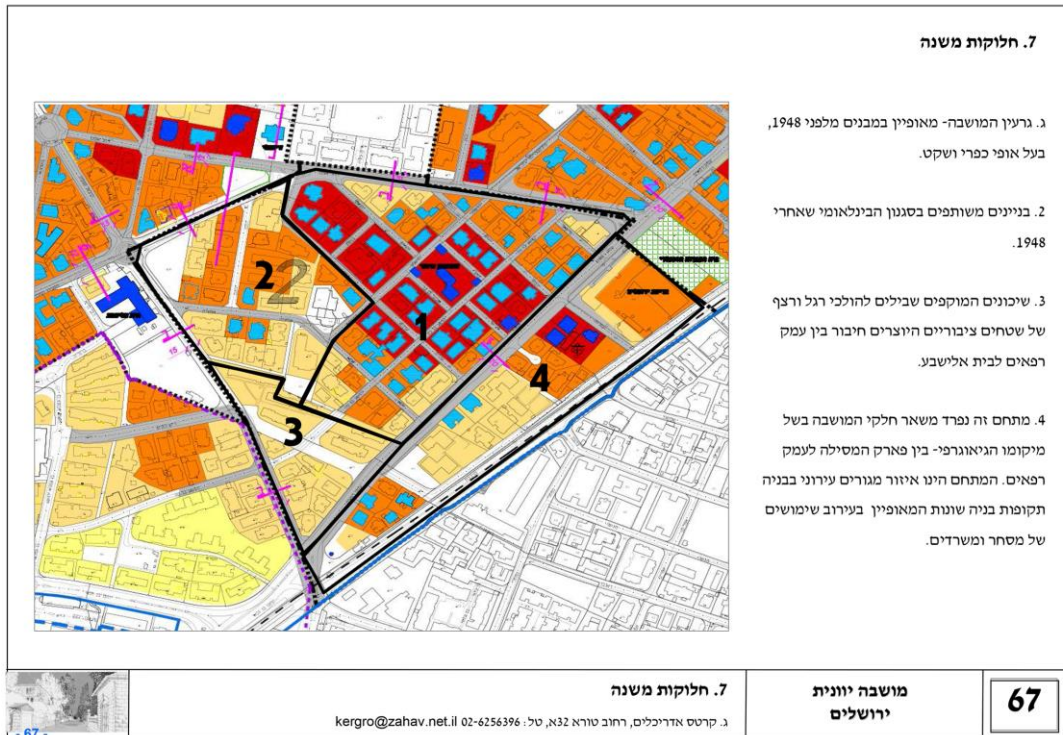

Plan Örnekleri: Kudüs Kolonileri Projesi Bölge A Alman Kolonisi

Kaynak:

<https://www.jerusalem.muni.il/he/residents/planningandbuilding/cityplanning/masterplans/jerusalem-colonies/> (URL 28)

EK-16:

Plan Örnekleri: Kudüs Kolonileri Projesi Bölge B Yunan Kolonisi
Kaynak:

<https://www.jerusalem.muni.il/he/residents/planningandbuilding/cityplanning/masterplans/jerusalem-colonies/> (URL 29)